

k n i h y a s p o l o č n o s ť

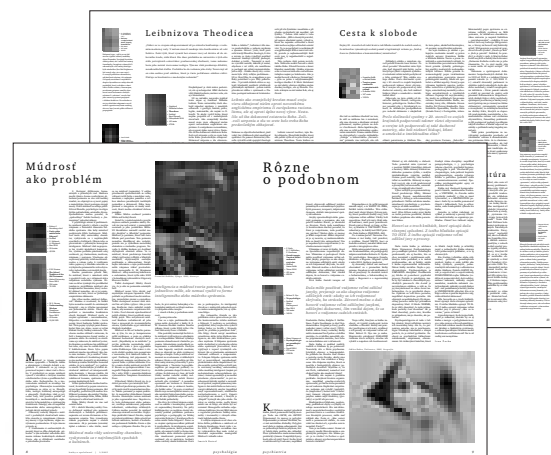
K & S

d r u h ý r o č n í k

2 0 S k

2 0 K č

1/ 2005

Knihy bývajú niekedy veľmi zle oblečené Rozprávanie o realite a snoch vydavateľa	Pavarotti akademických kruhov Je Umberto Eco spokojný a šťastný?	Prečo máme radi Diamonda? Biologický základ reči ako vzrušujúca téma nielen pre lingvistov	Prehľad cvičebnými knižnými hitmi Pevný zadok aj rozvinutá inteligencia v jednom

Tomaso Gras, Čitateľka

Hanuš Nykl: Tři cesty k syntéze v ruské náboženské filosofii	2
Rozhovor s Petrom Chalupom	3
Miloslava Kodoňová: Apokalyptici a tešitelia	4
Peter Michalovič: Pavarotti akademických kruhov	5
Peter Sýkora: Evolučná psychológia – viac než len psychológia	6
Lubomír Tomáška: Prečo máme radi Diamonda?	7
Imrich Ruisel: Múdrost ako problém	8
Ivan Žucha: Rôzne o podobnom	9
Sylvia Porubánová: Nádej v beznádeji	10
Elena Akácsová: Stručný prehľad cvičebných knižných hitov	11
Imrich Sklenka: Leibnizova Theodicea	12
Marek Mocker: „Vzývaný“ v premenách Európy	12
Ján Langoš: Cesta k slobode	13
Vladimír Petřík: Česká kresťanský orientovaná literatúra	13
Milan Zemko: Prevratné časy mesta pri Dunaji	14
Jela Krajčovičová: Pero v mláčke krvi omočené	14
Anna Grusková: Dramatické dejiny identity	15
Juraj Mojžiš: Baron, regent a patafyzik	15
Celoživotní sprievodcovia Viliama Klimáčka	16

Tři cesty k syntéze v ruské náboženské filosofii

- ▲ Sergej Bulgakov
- ▲ **Nevěsta Beránkova**
- ▲ Preklad Alan Černohous
- ▲ Refugium Velehrad-Roma 2004
- ▲ 643 stran
- ▲ 985 Sk

- ▲ Pavel Florenskij
- ▲ **Sloup a opora pravdy**
- ▲ Preklad Alan Černohous
- ▲ Refugium Velehrad-Roma 2003
- ▲ 710 stran
- ▲ 790 Kč

- ▲ Vladimir Solovjev
- ▲ **Križe západní filosofie**
- ▲ Preklad Alan Černohous
- ▲ Refugium Velehrad-Roma 2002
- ▲ 506 stran
- ▲ 655 Sk

- ▲ Vladimir Solovjev
- ▲ **Filosofické základy komplexního poznání**
- ▲ Preklad Alan Černohous
- ▲ Refugium Velehrad-Roma 2002
- ▲ 220 stran
- ▲ 200 Kč

- ▲ Pavel Florenskij
- ▲ **Ikonostas**
- ▲ Preklad Hanuš Nykl
- ▲ L. Marek 2000
- ▲ 134 stran
- ▲ 120 Kč

Nedostatek komunikace mezi jednotlivými obory lidské činnosti je v dnešní době běžným a často kritizovaným jevem. Nejčastěji se v této souvislosti hovoří o neuspokojivé provázanosti jednotlivých vědních disciplín, o tom, že zatímco některé vědy se překotně rozvíjejí kupředu, jiné nepřekročily hranice 19. století. Nesmíme však zapomínat, že věda se bohatství lidské tvorby nevyčerpává. Jsou tu i další obory lidské činnosti, jako je umění, filosofie či náboženství. Také tyto sféry jsou v podobné situaci jako věda a jen obtížně mezi sebou hledají společný jazyk. Jedním ze způsobů, kterým se současná doba snaží postupující fragmentarizaci lidského vědění a tvorby čelit, je všeobecně přijímaný požadavek interdisciplinarity. Rozvíjení interdisciplinárních přístupů však předpokládá nejen dokonalou znalost dvou či více zúčastněných oborů (většinou o sobě náročnou), nýbrž i přítomnost určité spo-

jující nadstavby, jakéhosi metodického základu pro kombinování více oborů.

Takové pojetí může za určitých okolností poskytnout filosofie. Filosofie je vybavena aparátem pro uchopení jednotlivých vědeckých (uměleckých, náboženských) koncepcí, pro jejich komparaci a usouvztažnění. Může vytvářet metodologický základ vědy či být „překladačem“, spojovacím médiem, mezi jednotlivými disciplínami. Tomuto účelu však filosofie může sloužit jen tehdy, má-li sama vyjasněny své vlastní principy, metodu, hledisko. Jinými slovy, disponuje-li určitým výkladovým klíčem, celistvým obrazem světa.

Ten se však rozpadl a jeho hledání je velkým problémem posledního století. Snaha o obnovu celistvého obrazu světa byla totiž během 20. století několikrát nahrazena nejrůznějšími ideologickými koncepty, které namísto komplexního přístupu k realitě přinesly jen jeho dočasnou a velice nebezpečnou náhražku. Po druhé světové válce lze proto ve filosofii hovořit spíše o postupném ústupu od aspirace na komplexní obraz světa a jeho nahrazení modely ad hoc. Celistvý výklad světa začal dokonce vníman jako myšlenkový totalitarismus, jako přežitek 19. století. Je však skutečně na čase na něj rezignovat?

S problémem zániku určitého obrazu světa a hledáním nového se lidstvo ne setkává poprvé. Tato otázka mimo jiné vytanula i na přelomu 19. a 20. století. Můžeme proto sáhnout k této historické paralele a podívat se, jakým způsobem se vyrovnávali se zmíněným problémem tři ruští náboženská filosofové, Vladimir Sergejevič Solovjev, Sergej Nikolajevič Bulgakov a Pavel Aleksandrovič Florenskij, s jejichž pracemi se dnes můžeme seznámit i v českých a slovenských překladech.

Vladimir Solovjev zmíněnou otázku zmiňuje již ve své první knize Kritika západní filosofie (proti pozitivistům), v níž podrobuje soudobou filosofii kritice právě za rezignaci na ucelený výklad skutečnosti. Ze zřetele filosofie se podle něj ztrácí oblast metafyziky, náboženství, a diskutabilní je dokonce i její vztah k empirické realitě. Své vlastní pojetí pak filosof rozpracoval v následující práci Filosofické základy komplexního vědění, v níž nejen načrtává vlastní filosofický systém, ale na jeho základě systematizuje i jednotlivé druhy lidské činnosti. Základní typy lidské činnosti jsou podle Solovjova tři: vědění, tvorba a praktická

tvoří celistvou tvorbu, pro níž autor užívá názvu teurgie. Vědění a tvorbu jako typy lidské činnosti doplňuje sféra praktické činnosti, kterou autor rozumí uspořádání lidské společnosti. To má své komponenty nazvané ekonomická společnost (jejímž výrazem je rodina), politická společnost (vyjádřená státem) a duchovní společnost (vyjádřená církví). Jako celek pak tyto komponenty tvoří syntézu nazvanou teokracií. Vidíme, že lidská činnost jako celek je Solovjevem dělena do tří sfér, které se dále rozpadají na tři stupně atd. Každá ze sfér směřuje ke své syntéze a jednotlivé syntetické celky pak skládají výsledný obraz. Jeho dosažení je vlastně programem Solovjevovy rané filosofie. Úsilí o tento celistvý obraz je v souladu se Solovjevovým systémem jedinou cestou z krize lidské činnosti, stejně jako z krize filosofie.

V tomto projektu Solovjev zahrnul všechny podstatné sféry lidské činnosti, a to v hierarchickém a vzájemně provázaném systému. Tento systém je dynamický; jeho nižší komponenty směřují ke komponentům vyšším a lidská činnost tak postupně spěje k pozvednutí lidstva k jeho božskému základu. Metoda výstavby systému je zjevně inspirována F. Hegelem a metafyzické jádro nezapře vliv F. Schellinga, avšak zabarvení filosofického projektu je výrazně teistické a prokřesťanské. Architektura výstavby takového systému je sice obdivuhodná, avšak jeho životnost dnes může vyvolat pochybnosti. Solovjevův projekt lidské činnosti byl příliš poznamenán schematismem německého idealismu na to, aby mohl skutečně překlenout krizi celistvého obrazu světa. Ruská filosofie počátku XX. století se proto pokoušela zachovat intenci Solovjevova díla – celistvý obraz světa a provázanost jednotlivých sfér lidské činnosti – avšak přistoupit k nim jinak.

Solovjevovi pokračovatelé Sergej Bulgakov a Pavel Florenskij odstupují od motivů německé filosofie, a naopak prohlubují křesťanské rysy své filosofie. Charakter jejich myšlení je interdisciplinární a k vytvoření vlastních variant filosofické syntézy přistupují na základě svých znalostí z řady oborů. Výraznou roli zde sehrává Solovjevem rozvíjený motiv Sofie, moudrosti Boží. Tento biblický symbol je ruskými náboženskými filosofy pojímán jako entita participující na samotném Božství, která však zároveň prostupuje celé stvoření. Sofie je chápána jako Boží plán stvoření, idea světa.

Solovjevovi pokračovatelé Sergej Bulgakov a Pavel Florenskij odstupují od motivů německé filosofie, a naopak prohlubují křesťanské rysy své filosofie. Charakter jejich myšlení je interdisciplinární a k vytvoření vlastních variant filosofické syntézy přistupují na základě svých znalostí z řady oborů.

činnost. Každý z těchto typů je celistvým syntetickým celkem, který se dále dělí na tři komponenty. Oblast vědění je tvořena vědou, zkoumající nejnižší, empirickou vrstvu skutečnosti, dále filosofii, zabývající se vyšší, logickou vrstvou světa, a nakonec teologií, zrcadlící nejvyšší, absolutní skutečnost. Věda, filosofie a teologie společně pak jako syntézu vytvářejí celistvé vědění, které myslitel nazývá teosofií. Činnost člověka se však nevyčerpává pouhým věděním. Člověk také aktivně tvoří; oblast tvorby Solovjev strukturuje na nejnižší tvorbu technickou, vyšší krásné umění a nejvyšší mystiku. Všechny komponenty lidské tvorby společně pak

Jakožto plán stvoření zároveň spojuje všechny jeho části a nejen to, plní i roli spojovacího prvku mezi světem stvoření a světem božským. Pojetí Sofie se u jednotlivých myslitelů liší, jednotlivé rozdíly však nejsou pro naše účely podstatné. Podstatné je, že svět je v pojetí těchto myslitelů prodchnut imanentní harmonií a krásou, která pro svou realizaci vyžaduje spoluúčast člověka. Člověk, nazírající „sofičnost“ stvoření, může v kterémkoli oboru své činnosti usilovat o plnou realizaci vnitřní harmonie a krásy, o plnou realizaci plánu Božího stvoření.

Bulgakov z tohoto hlediska rozpracovává celou řadu vědních disciplín. V práci

Michail Nesterov, *Filozofi* (portrét P. Florenského a S. Bulgakova-sprava), 1917

Pozornost myslitelů se obrací k jazyku a formě, včetně jazyka a formy samotné filosofie. Úkolem filosofa již nemá být řetězení logicky skloubených argumentů, nýbrž vytvoření metody, nalezení formy, či dokonce zachycení „nálad“.

Filosofie hospodářství například aplikuje sociologii na oblast polické ekonomie: ekonomika je oborem, v níž se člověk stává hospodářem určité části Země a může ji přetvořit v souladu s Božím plánem. Sociologický charakter má u Bulgakova i filosofie jazyka; ve Filosofii jména se myslitel bude pokoušet o dokázání substancialnosti jazyka, konkrétně metafyzickým podkladem samotných slov a jmen. I oblast jazyka lze kultivovat a používat k obrazu božské harmonie a krásy. V meziválečném období, v emigraci, bude Bulgakov pokračovat v rozpracování svého pojetí již v oblasti teologie, čehož svědectvím je například práce Nevěsta Beránkova, třetí část takzvané druhé teologické trilogie.

Pavel Florenskij bude sdílet řadu motivů s Bulgakovem, i pro něj bude svět především vzájemně provázaným a uspořádaným celkem, spojeným se samotným božským základem. Svět jeví, v němž žijeme, je neoddelitelné spojení se světem fenoménů, světem o sobě (pojetí přímo protikladné Kantovi). Hranice, kde se tyto dva světy dotýkají, je myslitelem chápána jako symbol, který spojuje a zároveň zobrazuje přítomnost světa jiného. Takový symbolický charakter má veškerá kultura, protože kultura je původně odvozena od náboženského kultu. A smyslem náboženského kultu je symbolizování vyššího světa. Jako příklad dokonalé realizace této symbolizující funkce je myslitelem uváděna ikona, která zároveň je i není z tohoto světa (viz např. práce Ikonostas). Syntetický výklad svého pojetí autor představuje v rozsáhlé práci Sloup a opora Pravdy, jednoho z nejmělkárnějších děl ruského náboženského obrození počátku 20. století. Zde se setkáváme s důležitým a moderním motivem této „pravoslavné teodicey“ – přijetí vyšší náboženské pravdy není dokazatelné žádným člověku dostupným způsobem, je vázáno jen na lidskou ochotu vystoupit s agnostického stavu nemožnosti poznání metafyzického světa, jeho dobrovolného vykročení na cestu poznání božského uspořádání světa.

Florenského přiznání, že přijetí božské harmonie a krásy světa záleží na volném rozhodnutí samotného člověka, je oproti předchozím koncepcím velkým krokem vpřed. Solovjevův koncept předpokládá jakési automatické realizování harmonie a teokracie na zemi, kdežto Florenskij si uvědomuje utopičnost a spekulativnost optimistických představ a jejich závislost na vůli samotných lidí. V jeho pojetí je přítomen i subjekt myslitele, s jeho váháním, nejistotou a skepsí.

Všichni tři zmínění myslitelé usilují o překonání krize vzájemné komunikace oborů lidské činnosti. Uvědomují si, že propojit různorodé sféry vědění a tvorby není možné bez celistvého obrazu světa. K jeho vytvoření přistupují cestou filosoficko-náboženské syntézy. Zatímco Solovjev se nechává inspirovat především německým romantismem, Bulgakov, a zvláště Florenskij přistupují k vytvoření konceptu modernějšího. V jejich myšlení přestává hrát roli formální koherentnost systému a klade na nalézání niterných souvislostí, analogií, vzájemného prostupování entit. Pozornost myslitelů se obrací k jazyku a formě, včetně jazyka a formy samotné filosofie. Úkolem filosofa již nemá být řetězení logicky skloubených argumentů, nýbrž vytvoření metody, nalezení formy, či dokonce zachycení „nálad“. Taková filosofie již přestává být spekulativní a schematickou, odstupuje od „kádrování“ a systematizování jsoouca, a snaží se naopak vytvořit jazyk, jímž lze chápat a sdělovat. Intenci těchto myslitelů bychom však nepochopili, kdybychom jejich metodu považovali za formalismus či postmoderní vykořeněnost. Jejich myšlení je nedílně spojeno s tradičně náboženskými principy, obsahuje jednotící křesťanský ideál, bez něž by jejich různorodé a interdisciplinární snahy ztratily souvislost a rozpadly by se. Právě toto spojení tradice a modernity činí práce zmíněných myslitelů přitažlivými i pro dnešek.

H a n u š N y k l

Knihy bývajú niekedy veľmi zle oblečené

„Tento rok chcem konečne vydať knihy, na ktorých pracujem už dlhší čas a ktoré už vyslovene túžim držať v rukách,“ hovorí Peter Chalupa, vydavateľ a milovník, najmä výtvarného umenia. Pôvodnou profesiou špeciálny pedagóg založil v roku 1993 nakladateľstvo krásnej a odbornej literatúry Petrus, ktoré doteraz vydalo okolo 150 pôvodných i prekladových knižných titulov. Páčia sa mu knihy, ktoré vychádzali začiatkom 20. storočia.

Ako vznikol názov vášho vydavateľstva – Petrus?

Petrus je skala, ale aj Peter, a Peter som aj ja. Tento názov som si nevymyslel sám. Navrhol mi ho priateľ sochár, ktorý mi neskôr ilustroval aj dve knihy. Je to pekné slovo – páči sa mi. Nezriedka sa stáva, že ľudia „od kníh“ sa mýlia a tak ma aj oslovujú, ja im to nevyvraciam. Som teda aj pán Petrus; vždy je to lepšie ako pán Chudoba, ako ma raz predstavili na akejsi akcii. Vtedy som prosil moderátorku, aby takto verejne neprezrádzala stav môjho bankového konta.

Žánrové rozpätie vašich kníh je skutočne široké. Ako prebiehala táto profilácia?

Možno mám široký profil ja sám! Ale vážne, často sa stáva, že ma oslovia s knižným projektom priateľa, známeho, ale i neznámeho človeka a dokážu ma ním zaujať. Niekedy sú to knihy, ktoré by mi nenapadlo vydať ani vo sne, ale potom som rád, že som ich pomohol priviesť na svet. Niekedy je to však únavné! Občas mám pocit, že na Slovensku píše alebo prekladá každý alebo aspoň každý druhý človek. Sú dni keď, som knižnými ponukami priam bombardovaný. Potom sú týždne, keď si na mňa žiadny autor či prekladateľ, vďaka Bohu, nespomenie. Kedysi som povedal, že chcem vydávať knihy rozumu a knihy srdca, ale v poslednom čase mám pocit, že vydávam iba knihy srdca, najmä ak si prezerám hlásenia z predaja.

Na základe čoho sa teda rozhodujete, čo vydať a čo nie?

Najradšej robím knihy, ktoré sám túžim vydať a urobiť si ich po svojom. Ide o mojich obľúbených autorov či diela, o ktorých som presvedčený, že si vydanie zaslúžia, a je mi jedno, či ide o vydanie prvé alebo opakované. Pravdaže, neodmietnem ani ponuku zvonka, ale musí ma zaujať. Sme vo vydavateľstve iba dvaja s manželkou, ale o edičnom pláne rozhodujem sám. Manželka sa stará o účtovníctvo firmy a ja sa tvárim, že som riaditeľ. Stáleho zamestnanca nemáme, ale mám 20-30 stabilných spolupracovníkov, väčšina z nich sú moji dobrí priatelia. Ak chcete, môžete to nazvať one man show, ale s kvalitnou kulisou.

Mnoho vašich titulov je z oblasti výtvarného umenia.

To je dané tým, že ja sám k výtvarnému umeniu inklinujem. Vždy ma zaujímalo a aj moje knihy som sa snažil vhodne ilustrovať a upravovať. Mám medzi výtvarníkmi veľa priateľov, ale za osudové považujem stretnutie a potom aj niekoľko-ročné vrúcne priateľstvo s Ernestom Zmetákom. Dozvedel som sa od majstra veci, ktoré mi nemohla poskytnúť žiadna vysoká či iná škola. Niekedy mi zvykol zo žartu hovoriť, že ma pokazil. Zmeták bol absolútne renesančná osobnosť – vzdelanec a veľikán slovenskej výtvarnej scény, zároveň jeden z najväčších zberateľov umenia. Obdivoval som jeho prehľad, fantastickú pamäť, schopnosť vidieť veci v súvislostiach i zmysel pre humor. Až šokujúca bola jeho veľkorysosť. Pozrite, akú úžasnú zbierku daroval rodnému mestu! Dúfam, že si to v Nových Zámkoch už uvedomia a galéria, ktorá vznikla vďaka jeho daru, konečne ponese jeho meno. Trochu som odbočil, pravda je, že už pred zoznamením s majstrom Zmetákom som inklinoval k tomu, že knižka by mala byť nielen na prečítanie, ale mala by mať aj výtvarnú hodnotu – taký malý umelecký artefakt. Keď totiž kniha nesie svojím textom vý-

Foto archív K&S

znamné poslanstvo, mala by mať aj svoju estetickú hodnotu. Niekedy bývajú aj dobré knižné publikácie zle „oblečené“ na škodu kvalitnému textu.

Tvárou Petrusu je jednoznačne pekná výtvarná podoba jeho kníh, hoci žánrovo sú pomerne rôznorodé.

Na Slovensku je veľa kvalitných výtvarníkov a snažím sa to využívať. Každému, koho si ako výtvarníka vážim, sa pokúšam podsunúť na ilustrovanie knižku. Čo sa týka odbornej literatúry, dizajnu a grafickú úpravu robím s tými istými spolupracovníkmi ako krásnu literatúru.

Hovoríte ako človek, ktorému buď knižný biznis veľmi dobre vynáša, alebo má aj iný zdroj príjmov.

Ale nie, som iba vydavateľ. Slovenský knižný trh je taký malý, že na knihách sa u nás asi zbohatnúť nedá. Aspoň ja nikoho takého nepoznám. Ak však narážate na to, že treba ísť cestou komerčne azda najúspešnejšieho Ikaru, tak to sa radšej vrátim do školy alebo pôjdem k lopate. Zarobiť na Slovensku knihami väčšie peniaze? To sa hádam dalo v rokoch 1990 - 1992, keď bol hlad po predtým zakázanej literatúre, ale ja sám som začal s knihami neskôr. To som ešte asi päť rokov zároveň učil a knihy boli pre mňa iba také huncústvo. Som asi netypický podnikateľ, mám toho dosť načítaného a chcem sa so svojou radosťou z knihy iba podeliť. Robím, čo ma baví, a peniaze sú iba prostriedkom na realizáciu mojich snov. Vydávam knihy, ktoré nemôžu byť komerčne zaujímavé, čo je zrejme už na prvý pohľad; aj preto to trvá často aj niekoľko rokov, kým poskladám peniaze na niečo, čo túžim vydať.

Pekné knižky nemusia byť a priori drahé. Rozhodne však ich vydávanie nie je lacnou záležitosťou. Viete si predstaviť, že by ste knižky vydávali bez podpory kohokoľvek?

Viem. Ale miesto dvadsiatich-štyridsiatich

tich kníh ročne, by som urobil 3 - 4. Veď som tak začínal.

Všetci sa sťažujú, že súčasný systém podpory kultúry je nefunkčný, neefektívny, že úplne skolaboval. Poukazuje sa na neefektívnu prácu ministra kultúry, hovorí sa o zrušení ministerstva kultúry.

O jeho zrušení sa hovorí už dávno. Nepovažujem to za šťastný nápad. Viete si predstaviť tento rezort ako súčasť ministerstva hospodárstva či financií a ešte za súčasnej politickej garnitúry? Táto predstava je pre mňa absurdná. Samozrejme, aj ja som sklamaný sľubovanou podporou vydavateľov a knižníc, ktorú nám sľubovali pri zavádzaní 19 percent DPH. Pokiaľ si dobre pamätám, knižnice mali dostať peniaze na nákup kníh od nás vydavateľov a tak mali byť podporené obe strany. Chceli tak zabíť dve muchy jednou ranou. Mám pocit, že pri mne niečo bzučí, žeby tie muchy?! Na druhej strane sa musím súčasného ministra trochu zastáť. Je to predsa literát a nie zlý! Možno sa nemal na to podujat, neviem... Pre mňa ako vydavateľa, ktorý žiada podporu, však nie je dôležitý minister, ale ľudia sediaci v komisiách, ktoré rozhodujú o rozdelení podpory. Priznám sa, že je to pre mňa od roku 1993 až doteraz v podstate rovnaké. Niekedy horšie, niekedy lepšie. Len ako perličku na vysvetlenie: zopár rôčkov dozadu som žiadal o podporu drámy T. S. Eliota Vražda v katedrále, ktorú niektorí odborníci považujú za najvýznamnejšiu divadelnú hru 20. storočia vôbec. Podporu som dostal, knihu vydal a dokonca i po pár rokoch aj náklad rozobral. Za udelenie podpory na tento titul patrí moja nehnúca vďaka Jankovi Buzássymu, ktorý presvedčil ostatných členov komisie o zameraní a kvalite knihy, pretože niektorí členovia komisie ju chceli vyradiť s tým, že detektivku nemôžu podporiť.

Napriek tomu vydávate knižky už viac ako desať rokov. Nikdy ste nemali chuť s tým skončiť?

Priznávam, mal. Skutočne som uvažoval, že s vydávaním skončím a pôjdem sa na pár mesiacov odreagovať niekde do kotelne alebo k lopate. Potom som si to rozmyslel, lebo som sa bál, že tú lopatu použijem miesto pracovného nástroja ako zbraň na tých, čo nám tak knihu „zlacneli“.

Nerohodujete len o tom, aké knižky vydáte, ale aj o ich grafickej podobe. Čím sa pri tom inšpirujete? Sledujete aj tzv. módné trendy, rebríčky toho, čo a ako sa vydáva v zahraničí?

Mám rád umenie a knihy zo začiatku minulého storočia, skutočne ma inšpirujú. Módné trendy a rebríčky ma vonkoncom nezaujímajú. Zato si všímam, a vďaka, nové obalové materiály, papiere, jednoduchšie a kvalitnejšie možnosti grafickej úpravy a tlače a podobne. Ak máte teda na myslí toto, tak to áno. Vedia to aj v tlačiarňach, kde knihy robím, a sami ma upozorňujú na každú novotu.

Je záujem o takéto knihy? Aké veľké sú vaše náklady?

Robím najčastejšie tisíc kusové náklady. Je to síce nízky náklad a tým sa aj kniha stáva drahšia, ale mám overené osobnou skúsenosťou, že aj pri väčšom náklade, a tým aj nižšej predajnej cene, počet predaných výtlačkov je skoro ten istý. Nemá význam robiť knihy pre skladové zásoby. Aj tak mám sklad preplnený slovenskou pôvodnou tvorbu. Na druhej strane – je hriechom nevydávať pôvodnú tvorbu – nedá mi to. Národ bez vlastnej kultúry nie je národ, to je stádo.

Pôvodnej slovenskej literatúry určenej deťom vychádza žalostne málo. Neuvažovali ste nad vydávaním aj detských kníh?

Pôvodnou profesiou som špeciálny pedagóg a na začiatku som chcel robiť knihy vyslovene pre deti. Zopár som ich aj vydal, ale ťažisko mám niekde inde. Možno sa v budúcnosti „polepším“.

Prečítate každú knihu, ktorú vydáte?

Snažím sa, ale nie vždy sa mi to podarí. Zo začiatku som si edičnú prácu robil sám, čítal stranu za stranou, celú redakciu. To som však vydával štyri tituly ročne, teraz ich je štyridsať. Už sa to nedá. Ale potom, keď nájdem v čerstvo vydané knižke chyby, ide ma doslova uchytiť.

Vydávate aj tzv. komerčné tituly, aby ste mohli robiť aj knižky iného zamerania?

Moje komerčné tituly sú učebnice účtovníctva. Aj vďaka tejto odbornej literatúre, môžem vydať občas slovenskú poéziu alebo niečo podobné.

Ktorá knižka vám priniesla či dosiahla najväčší úspech?

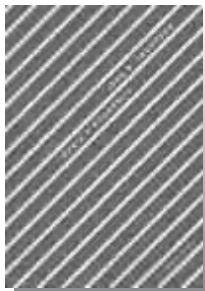
Zopár mojich kníh získalo ocenenia za dizajn či ilustrácie na našich i medzinárodných súťažiach. Každý rok mám knihy, ktoré sú zaradené medzi Najkrajšie knihy Slovenska, hádam ich bude už aj dvadsať. Mojmým najväčším pozitívnym vydavateľským prekvapením bolo prvé vydanie všetkých slovenských prekladov Poeovho Havrana. Kniha básní sa predala za tri mesiace. Neuveriteľné! Druhé rozšírené vydanie, ktoré obsahuje už trinásť slovenských prekladov fascinujúcej básne, z toho štyri nové, sa však predáva pomaly. Typické!

A sklamania?

Už som to aj pred chvíľou naznačoval – malý záujem čitateľov o pôvodnú slovenskú tvorbu. Ale aj tu sú výnimky. Celkom dobre sa mi pred Vianocami predávala kniha poviedok a fejtónov Maroša Geišberga či novinka autorov Fedora Gála a Petra Zajaca 1 + 1.

Zhovárali sa Martina Nemethová a Damas Gruska

Apokalyptici a tešitelia

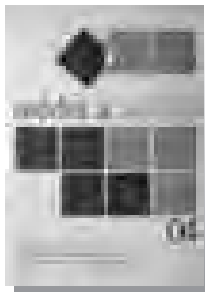
- John B. Thompson
- ▲ Média a modernita
- ▲ Preklad Jan Jirák
- ▲ Karolinum 2004
- ▲ 220 strán
- ▲ 250 Kč

- ▲ Zygmunt Bauman
- ▲ Modernost a holokaust
- ▲ Preklad Michaela Chorváthová
- ▲ Kalligram 2002
- ▲ 334 strán
- ▲ 269 Sk

- ▲ Umberto Eco
- ▲ Skeptické a tešitelé
- ▲ Preklad Zdeňek Frýbort
- ▲ Nakladatelství Svoboda 1995
- ▲ 424 strán
- ▲ 199 Sk

- ▲ Média a realita
- ▲ Masarykova univerzita 2003
- ▲ 293 strán
- ▲ 140 Kč

Kniha esejí najznámejšieho žijúceho talianskeho spisovateľa, semiológa a kritika Umberta Eco je po štyridsiatich rokoch od prvého vydania v talianskom origináli a po desiatich rokoch českého prekladu Zdeňka Frýborta s názvom Skeptické a tešitelé podnes príbehom o autorovom vytrvalom skúmaní a objavovaní súvislostí medzi mediou kultúrou slova, obrazu a jej prijímaním. Od tých čias sa Eco i ďalší vyslovili k téme masových médií a mediálnej komunikácie inak, novšie. No pre štúdium javov, súvisiacich s recepciou audiovizuálneho, najmä televízneho posolstva, nám v Skeptikoch zanechal informáciu o prvoleteckých objavoch, na ktorých sa sám podieľal: žijeme (roku 1961) v „civilizácii obrazu“, vo svete, kde sa prostriedky vizuálnej komunikácie stávajú základnými nositeľmi ideí. Stalo sa v čase, keď pre obec televíznych tvorcov i konzumentov v Česko-Slovensku platila štátom prikázaná a duchom chudobná straníckosť a ľudovosť predĺžená Kódexom socialistického novinára až do roku 1989. Ecove eseje zostávajú stále cenným multizásobníkom pôvodných metafor a obrazov na každodenné použitie.

Podľa vzťahu k audiovizuálnym prostriedkom Eco rozlišuje medzi apokalyptikmi, prípadne skeptikmi, a tešiteľmi. K apokalyptikom (skeptikom) patria tí, čo považujú televíziu za „podlý a hypnotický útok na reaktívne schopnosti diváka“ a z jej masového

vplyvu si idú zúfať. Tešitelia sú ľudia väčšinou v spoločnosti dobre integrovaní a vpád audiovizuálnej kultúry prijímajú ako prírodný jav, ktorý môže byť pohromou aj prameňom poznania či slasti z rovnakého zdroja a v rovnakom čase.

Médiá a modernita

Napätie a rozpor v prijímaní televízie, ktoré postrehol Eco už pri jej prvých krokoch, prežíva do dnešných dní. Aj napriek tomu, že pôvab autenticity živého vysielania vďaka objavu možnosti nekonečnej reprodukcie záznamov už dávno vyprchal, obmedzil sa na zlomok vysielacieho času. Naživo dnes najskôr vidíme mŕtvolu.

Autora štúdie Média a modernita, profesora sociológie na univerzite v Cambridgei a člena tamojšej Jesus College, teoretika modernej spoločnosti Johna B. Thompsona by som v Ecoových intenciách, a azda s jeho láskavým zvolením, rada považovala za tešiteľa, aj keď kultivované skeptické. Podľa tohto autora sociálnej teórie médií jestvujú a spolupôsobia štyri typy moci – ekonomická, politická, donucovacia (vojsko, polícia) a symbolická. Nástrojmi symbolickej moci sú inštitúcie náboženské, ktoré šíria odkazy vzťahujúce sa na duchovné hodnoty, inštitúcie vzdelávacie a napokon mediálne, orientované na výrobu a šírenie symbolických posolstiev. Symbolická činnosť podľa profesora Thompsona je základnou črtou spoločenského života, rovnako ako výroba. Ľudia sú ustavične zapojení do komunikácie, výmeny informácií a symbolických obsahov. Symbolická moc predstavuje celú oblasť kultúry a etiky vrátane hermeneutickej zdatnosti, vďaka ktorej si ľudia symbolické hodnoty interpretujú a prisvojujú.

Svet ako dráma

Keď Thompson používa termín „symbolická moc“, odkazuje tým na schopnosť zasahovať pomocou prostriedkov produkcie a prenosu symbolických posolstiev do vývoja udalostí, ovplyvňovať konanie ostatných a dokonca aj vytvárať udalosti. Odborníkom na odhalovanie „výroby“ televíznych udalostí je Thompsonov krajan, sociológ Zygmunt Bauman, ktorý v čase studenej vojny emigroval z Poľska a stal sa profesorom na univerzite v anglickom Leedse. V knihe s lakonickým titulom Svoboda (Argo 2003) Bauman odкрýva skutočnosť známu aj zo slovenskej mediálnej krajiny. Konkrétne z relácií komerčnej Markízy Na telo či Sito, alebo verejnoprávnej O 5 minút 12. Televízia podľa Baumana ponúka niečo viac než iba prezentáciu reálneho sveta ako drámy: Pod jej vplyvom sa reálny svet skutočne

Napätie a rozpor v prijímaní televízie, ktoré postrehol Eco už pri jej prvých krokoch, prežíva do dnešných dní. Aj napriek tomu, že pôvab autenticity živého vysielania vďaka objavu možnosti nekonečnej reprodukcie záznamov už dávno vyprchal, obmedzil sa na zlomok vysielacieho času. Naživo dnes najskôr vidíme mŕtvolu.

stáva divadelnou drámou. Známe osobnosti, politici, ale aj teroristi „hrajú pre televíziu“ v nádeji, že tá ich súkromný krok pretvorí na verejnú udalosť. Politika sa na obrazovke servíruje ako dráma osobnosti. Sympatické alebo nesympatické povahové črty debatujúcich, odvážne či vyhýbavé odpovede na výpad oponenta, úprimnosť alebo prefikanosť politika sú dôležitejšie než prednosti alebo slabiny politických programov – jednoducho preto, že ich možno zaujímavým predat v dramatickom jazyku

televízie. Dôsledok: príval informácií z obrazovky necháva väčšinu základných situácií spoločenskej existencie mimo záberu.

Tekutá modernita

John B. Thompson a Zygmunt Bauman sa po svojom, osobitne a nezávisle od seba, vysporiadali s opakovanou tradovanou Foucaultovou metaforou panoptika. Môže to byť signál, že diskusia o modernite, prípadne postmoderne sa vo vzťahu k médiám zbavuje obrazov po záručnej lehote. Kým v Svobode s copyrightom z roku 1988 Bauman ešte píše o „geniálnom výklade Michela Foucaulta, ktorý odhalil význam panoptika Jeremyho Benthama ako state o reštriktívnej povahe modernej moci, kde najvyšším cieľom je ovládanie a základnou metódou dozor“, v štúdiu Tekutá modernita z roku 2000 (Mladá fronta 2002) už hovorí o zásadnej premene. Od spoločnosti strážnej veže panoptikálnej konštrukcie sme už prešli k spoločnosti v štýle synoptikálnom, zmapovanom, kde sa disciplína dosahuje skôr lákaním a zvädzaním, a kde podriadenosť berie na seba živiálny prevlek slobodnej vôle. Tento softvérový kapitalizmus však nepredstavuje úľavu, lebo tekuté nemusí znamenať mäkké: Surfer na divokých vlnách musí byť čertovsky tvrdý chlapík! Vysokoškolský pedagóg Thompson pochováva panoptikum ako gentleman: Keby bol Foucault premyslel úlohu komunikačných médií o niečo starostlivejšie, možno by dospel k poznaniu, že vzťah, ktorý ustanovujú médiá medzi výkonom moci a zviditeľnením, sa dosť líši od modelu v koncepcii panoptika. Panoptikum vrhá veľké množstvo ľudí do postavenia, v ktorom sú trvalo vystavení pohľadom hŕstky jednotlivcov, a tak umožňuje, aby malé množstvo ľudí vykonávalo dozor nad veľkým množstvom osôb. Rozvoj komunikačných prostriedkov naopak ponúka veľkému množstvu ľudí príležitosť, aby zbierali informácie o pomerne malej skupinke. Vďaka médiám platí, že tí, čo sú pri moci, a nie tí, na ktorých sa moc vykonáva, sú trvale v stave istého zviditeľňovania.

Hoci diskurz sociálnych vedcov vzerá v prvom pláne ako intelektuálna hra o prestíž, v skutočnosti ide o skúmanie aktuálneho dosahu omylov, akých sa ľudstvo v mene rozumu, vedy a rúcania tradícií dopustilo v minulom storočí. S pojmom modernity sú spojené obe svetové vojny, holokaust a gulag. Hitler a Stalin. Zygmunt Bauman najprv napísal Modernitu a holokaust, kde ako prvý autor vôbec objavuje, že inštitúcie a myšlienky o možnosti zušľachtit ľudskú rasu ako záhradu, a vyhubiť z nej „nevhodných“, ktoré vyprodukovala modernita a stali sa

ideológiu holokaustu, podnes fungujú či potľkajú sa bez povšimnutia po civilizovanom svete. Až potom vydáva Tekutú modernitu, ktorá výstižnou metaforou v názve vyjadruje obavy, že spôsoby manipulácie s verejnou mienkou sú schopné brať na seba stále novú light alebo soft podobu – a to aj vďaka prispôsobivosti médií.

Deliberatívna demokracia
Profesor Thompson verí v moc a rastúci vplyv médií na usporiadanie spoločnos-

Tomaso Gras, Bratislava 2004

ti. Pointou jeho štúdie Média a modernita je hľadanie obnovy demokratickej politiky a smerovanie k etike globálnej zodpovednosti ako poslanie súčasných médií. Aj našincovi je už, žiaľ, dôverne známe rozčarovanie zo spôsobov zastupiteľskej demokracie, ktoré sa odráža vo výskumoch verejnej mienky a v nízkej účasti občanov na voľbách. Pretože sa politické strany (aj vo Veľkej Británii) sústreďujú na boj so svojimi protivníkmi, strácajú kontakt so starosťami a záujmami obyčajných ľudí. Za-

čítaje zjavenie apoštola Jána nie je skaza sveta, ale cesta tam, kde čaká na ľudí „nové nebo a nová zem“. Baudrillard sa pohybuje v neskutočnom svete hyperreality, prehádza sa mediálnymi pláňami ako anjel pomsty všetkým učesaným, konformným textom. Sympatizanti i oponenti ho označujú za teoretického teroristu a anarchistu, za teoretika smrti moderny. V zborníku prác Masarykovej univerzity v Brne s názvom Média a realita nájdeme text Marka Šebeša, ktorý konštatuje, že podľa Baudrillarda

Televízia podľa Baumana ponúka niečo viac než iba prezentáciu reálneho sveta ako drámy: Pod jej vplyvom sa reálny svet skutočne stáva divadelnou drámou. Známe osobnosti, politici, ale aj teroristi „hrajú pre televíziu“ v nádeji, že tá ich súkromný krok pretvorí na verejnú udalosť.

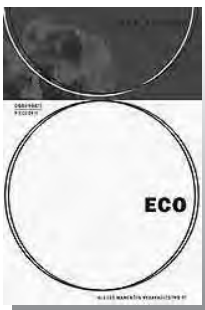
stupaťskú demokraciu treba obohatiť o myšlienku demokracie deliberatívnej – uvážlivej, radiacej sa. Nemá ísť o alternatívu k zastupiteľskému inštitúciám, ale o ich rozvinutie. Pod prívlastkom deliberatívna rozumie Thompson také chápanie demokracie, kde sú všetci jednotlivci považovaní za samostatných aktívnych činiteľov, ktorí si dokážu vytvoriť poučený a zdôvodnený úsudok tým, že si osvoja informácie a rozličné názory na vec. V rozvážnej či deliberatívnej demokracii by zjavne išlo, ľudovo povedané, o používanie zdravého a informovaného rozumu všetkých, pravda, za predpokladu hromadnej občianskej aktivity. Rozvoj radiacej sa demokracie by mal byť vecou médií, ktoré poskytujú priestor na pestovanie plurality a rozmanitosti mediálnych posolstiev. Pes asi bude zakopaný v tom, že podobná idea sa môže zrodiť v krajine, disponujúcej od roku 1926 mediálnym gigantom, ako je BBC. Ako sa nazdáva aj u nás publikujúci novinár Timothy Garton Ash, „BBC je národným a medzinárodným pokladom“ a „jednou z najlepších vecí, aké my Briti máme“. Aj keď teraz stojí pred prvou masívnou reformou – dodajme.

Anjel s mečom plamenným
Apokalyptikom našej mediálnej kolecie je predstaviteľ súčasného francúzskeho myslenia Jean Baudrillard. Aspoň v tom zmysle, v akom použil v Skeptikoch a tešiteľoch toto slovo Eco. Lebo v knihe kníh je to inak – apokalypsa

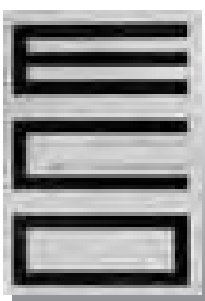
da nemajú masové médiá s procesom komunikácie nič spoločné. Naopak, sú stelesnením nekomunikácie. Pre komunikáciu je kľúčová možnosť odpovedať a záväzok odpovedi vypočuť. Média však odpovedi bránia, umožňujú iba simuláciu odpovedí. Pod zámienkou komunikácie tak donekonečna iba testujú a verifikujú svoje vlastné kódy. Za dôkaz môže poslúžiť hoci anketa Osobnosť televíznej obrazovky, pretože zoznam celebrit, ponúkajúci publiku na výber, je vždy vytvorený len z ľudí, ktorých médiá prezentujú. Nerozhoduje teda, či ho zostaví ktosi z médií alebo diváci. Dielo simulácie je dokonané, keď simulované odpovede legitimizujú činnosť médií a definitívne odstrihnú spojenie média s realitou. Všetko sa odohráva mimo dobra a zla: to, čo sa mohlo predtým interpretovať v kategóriách živého a pravdivého, sa po simuláčnej špirále posunulo do stavu neurčitosti hyperreality. Otázkou potom je, či médiá ponúkajú publiku isté typy programov preto, že ich ono žiada, alebo ich publikum žiada preto, že mu ich ponúkajú. Hlavným významom ankiety, súťaží a hitparád (Slovensko hľadá Superstar) s aktívnou účasťou obecnstva je len ponúknuť maxianketu, kde médium určuje kód otázky aj odpovede. Golemovskú otázku, či človek zvládne prišery, ktoré si vytvoril, aby mu slúžili, kladie Baudrillard sugestívne a veru aj dosť presvedčivo.

Miloslava Kodoňová

Pavarotti akademických kruhov

- ▲ Gary P. Radford
- ▲ **Eco**
- ▲ Preklad Monika Šubrtová
- ▲ Vydavateľstvo PT 2004
- ▲ 112 strán
- ▲ 199 Sk

- ▲ Umberto Eco
- ▲ **Meze interpretace**
- ▲ Preklad Ladislav Nagy
- ▲ Karolinum 2004
- ▲ 332 strán
- ▲ 300 Kč

- ▲ Umberto Eco
- ▲ **Meno ruže**
- ▲ Preklad Adriana Ferenciková
- ▲ Petit Press 2004
- ▲ 383 strán
- ▲ 189 Sk

Umberto Eco je v našom kultúrnom priestore známy predovšetkým ako úspešný románopisec, ktorého romány patria medzi to najlepšie, čo ponúka postmoderná literatúra. Známy je aj ako žurnalista, pravidelne píšuci do *Corriere della Sera*, *L'Espresso* a *Il Manifesto*. Menej je už Eco známy ako medievalista a semiotik, pričom je potrebné povedať, že tieto dve profesie úzko súvisia s prvou spomenutou profesiou.

Prvou knihou, ktorá priniesla Ecovi zaslužený obdiv, bola kniha *Problema Estetico in San Tommaso*, publikovaná v roku 1956. Táto kniha je venovaná problémom estetiky v diele Tomáša Akvinského a keď vyšla, jej autor mal len 24 rokov. V roku 1962 vychádza kniha esejí *Operta aperta*, čo môžeme do slovenčiny preložiť ako *Otvorené dielo*. V tejto knihe môžeme nájsť aj rovnomenú esej, v ktorej sa Eco zaoberá tzv. otvorenými dielami. Najprv si všimá tie diela, ktoré sú zámerne nedokončené a ktorých autori vyzývajú percipienta, aby sa podieľal na ich „dokončení“. Potom prechádza k triede diel, ktoré sú síce fyzicky uzavreté, ale percipient môže vo vnútri diela nadväzovať nové vzťahy, čo sa zákonite musí prejavovať na celkovom zmysle diela. Medzi takéto diela patrí napríklad Mallarmého dielo *Vrh kociek* nikdy nevyvlúči náhodu. Čitateľ môže v tomto prípade ľubovoľne kombinovať jednotlivé riadky, čím sa vlastne aktívne

podieľa na tvorbe výsledného zmyslu. A nakoniec Eco prichádza s odvážnou myšlienkou, podľa ktorej každé dielo, bez ohľadu, či patrí do triedy tzv. *work in progres*, alebo nie, je otvorené, to znamená, že každý percipient ho môže inak interpretovať, pričom o tom, ktorá interpretácia je korektná a ktorá nie, môže rozhodnúť jedine Boh.

Kniha *Otvorené dielo* patrí do tzv. predsemiotického obdobia, po ktorom prichádza semiotické obdobie. V 60. rokoch, keď sa rodil pôdorys vedeckého myslenia Umberta Eca, oblasti humanitných vied dominovala semiológia, neodmysliteľne zrazená so svojim siamským dvojčatom štrukturalizmom. Eco dôverne poznal práce francúzskych štrukturalistov, nikdy však nekonvertoval na „štrukturalistickú vieru“. Práve naopak, stal sa jej zasväteným kritikom a neskôr sa stáva tým mysliteľom, ktorý svojím dielom vytvára alternatívu k štrukturalizmu a jeho dvojníka semiológie. Pre túto alternatívu nehľadá inšpirácie v diele Ferdinanda de Saussura, zakladateľa štrukturalnej lingvistiky, ale v diele amerického filozofa, zakladateľa pragmatizmu Charlesa Sandersa Peirca. V roku 1976 vydáva po anglicky písanú knihu *A theory of Semiotics*, ktorá predstavuje systematický výklad princípov semiotického prístupu k rôznym prírodným a kultúrnym fenoménom. Z diela Charlesa Sandersa Peirca, ktoré za jeho života bolo z veľkej časti nepublikované, Eco zaujalo predovšetkým chápanie znaku, bohatá a prepracovaná klasifikácia znakov, ako aj myšlienky o neohraničenej semióze a abdukcii.

Určitým zlomom v tvorbe Umberta Eca bolo publikovanie jeho prvého románu *Meno ruže*, ktorý vyšiel po prvý raz v roku 1980 a hneď sa stal nielen talianskym bestsellerom. Román vyšiel v mnohých prekladoch a v roku 1985 bol preložený do češtiny a vyšiel v nakladateľstve Odeon. Jeho publikovanie však v komunistickom Česko-Slovensku nebolo bezproblémové. Hneď v úvode románu sa totiž píše, že autor románu v auguste roku 1968 v Prahe čakal na istú drahú osobu. „O šesť dní nato do nešťastného mesta vtrhli sovietske vojská.“ Táto veta čitateľovi oznamuje jednoduchý fakt, ktorý bol zrozumiteľný každému, kto mu rozumieť chcel. Lenže pre komunistických ideológov sa nijaká okupácia nekonala, takže to bol nepravdivý údaj, a preto musel byť v českom vydání nahradený údajom oznamujúcim čitateľovi že autor, teda Umberto Eco, v auguste 1968 odišiel z Prahy do Lince a odtiaľ do Viedne, kde sa stretol s drahou priateľkou. Aj táto skúsenosť bola pre Eca veľmi dôležitou, pretože na vlastnej koži pocítil dôsledky toho, čo neskôr označil termínom nadinterpretácia. Keď sme sa už dostali k nadinterpretácii, tak si dovoľme v nej pokračovať. Hoci vieme, že tou drahou osobou bola Ecova priateľka, budeme sa tváriť tak, že to nevieme, a povieť, že tou drahou osobou bol vynikajúci ruský, neskôr americký lingvista Roman Jakobson, ktorý sa v týchto pohutých časoch taktiež nachádzal na území Česko-Slovenska a s ktorým sa mladý Umberto Eco údajne stretol. Túto okolnosť spomínam predovšetkým preto, že Roman Jakobson bol jedným z prvých vedcov, ktorí upozornili na obrovský potenciál Peircovej semiotiky, rozvíjanej Ecom. A teraz sa vráťme k spomínanému románu.

Román *Meno ruže*, ako nakoniec každý úspešný román, vyprovokoval napísanie mnohých interpretácií, pri-

čom niektoré z nich boli korektné, teda také, ktoré môžu byť zaujímavé aj pre autora, iné zase boli z radu nadinterpretácií, a tie najproblematickejšie zase možno označiť ako dezinterpretácie. Tieto interpretácie si vynútili určité korekcie samotnej semiotickej teórie. Podľa Eca bolo čoraz jasnejšie, že je potrebné sa zaoberať stanovením hraníc interpretácií. Nemôžeme sa uspokojiť s tvrdením, že každé čítanie, každá interpretácia textu a každé použitie textu sú rovnocenné s inými. Keby sme prijali túto tézu, ktorú mimochodom sformuloval sám Eco už vo svojom spomínanom „predsemiotickom“ období, vlastne by sme rezignovali na vedeckú reflexiu literatúry a umenia. Ďalej Eco prehodnocuje koncept neohraničenej semiózy. Tento koncept, autorom ktorého je Peirce, sa zakladá na tom, že „ak chceme určiť interpretačného znaku, musíme ho nevyhnutne pomenovať prostredníctvom iného znaku, ktorý má opäť interpretačného znaku, ktorý má opäť interpretačného znaku, a tak ďalej. V tomto bode sa začína proces neohraničenej semiózy“. (Radford 2004) Inak povedané, interpretačného znaku sa nedá uchopiť ináč než prostredníctvom iných znakov, a teda aké znaky na jeho použijeme, taký bude jeho interpretačnosť. Za cenu vedomeho zjednodušenia môžeme povedať, že významom určitého znaku je toľko, koľko je kontextov jeho použitia. Tak sa dostávame k ďalšiemu významnému termínu Ecovej semiotiky, a tým je kultúrna encyklopédia, ktorá explikuje význam znaku na základe všetkých jeho kontextov použitia. Kultúrna encyklopédia je rozptýlená do všetkých kníh, ktoré boli napísané a ktoré zostali zachované, a v konečnom dôsledku je garantom toho, že každý znak môže mať, a nepochybne má, veľa významov, ale nikdy ich nie je nekonečné množstvo. Keby to tak bolo, tak by v konečnom dôsledku všetky znaky mali jeden a ten istý význam, a to by v zárodku likvidovalo akýkoľvek pokus označovať, komunikovať a dorozumieť sa.

Ecov román *Meno ruže* môžeme považovať za semiotický román. Hlavnú postavu Viliama z Baskervillu totiž nezaujímajú, aká je skutočnosť, ale čo znamená. Svet vníma ako text, ako knihu, ktorú treba vedieť správne prečítať. Viliam z Baskervillu je vlastne (ne)priznaným semiotikom, ktorý vie, že každý znak musí byť interpretovaný, ktorý vie, že odpoveď na určité otázky musíme hľadať v kultúrnej encyklopédii, ktorej redukovanú podobu predstavuje knižnica kľáštora. A hlavne dobre ovláda abdukciiu, tento vynález geniálneho Charlesa Sandersa Peirca. Abdukciiu „nie je proces, ktorý potvr-

Nakoniec Eco prichádza s odvážnou myšlienkou, podľa ktorej každé dielo, bez ohľadu, či patrí do triedy tzv. work in progres, alebo nie, je otvorené, to znamená, že každý percipient ho môže inak interpretovať, pričom o tom, ktorá interpretácia je korektná a ktorá nie, môže rozhodnúť jedine Boh.

dzuje hypotézu, ale prostriedok, ktorý nás privedie k hodnoverným vysvetleniam prekvapujúcich udalostí (Liska)“. (Radford 2004) Abdukciiu je tak popri indukcii a dedukcii tretí, a možno najrozšírenejší, spôsob usudzovania. Keď geniálny detektív Sherlock Holmes tvrdí, že dedukuje, v skutočnosti nero-

pokládal, že (i) musím predpokladať, že mlúvi pravdu; (ii) program školy musím čítať ako jednoznačný diskurz, čo sa týče aktuálnej situácie a jeho projektu; (iii) môj podpis pod dopisom, ktorý pošlu ako odpoveď, bude brán mnohým vážnejší než ten Derridův na záver eseje „Signature, événement,

Umberto Eco. Foto Anne Selders

bí nič iné, než abdukciiu.

Aj iné romány Umberta Eca môžeme považovať za semiotické. Tak napríklad román *Ostrov včerašieho dňa* môžeme okrem iného čítať ako kultúrnu encyklopédiu jedného historického obdobia a taktiež v ňom nájdeme krásnu praktickú ukážku interpretácie jedného znaku v závislosti od kultúrnej encyklopédie. Román Foucaultovo

contexte. Samozrejme, podľa mého Erwartungshorizon pro mne Derridův dopis mohl nabrat spousty ďalších významů, třeba i protikladných, a mohl ve mně vyvolat mnoho dohadů ohledně svého „zamýšleného významu“; nicméně jakýkoliv dodatečný dohad by měl vycházet z první vrstvy údajného doslovného významu.“ (Eco 2004)

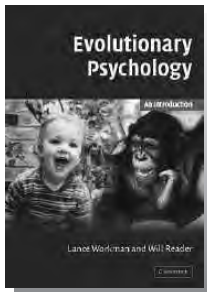
Eco je vynikajúcim glosátorom tak umenia, ako aj aktuálnej spoločensko-politickej situácie. Je schopný napísať knihu, ktorá je určená úzkemu okruhu odborníkov, ale je schopný napísať aj novinový článok, ktorý je pre odborníkov duchaplný a zároveň zrozumiteľný širokému publiku.

kyvadlo zase môžeme čítať ako originálne vyrovnanie sa s postštrukturalizmom a dekonštrukciou, ktoré Eco považuje za predstaviteľov nadinterpretácie. Eco síce pripúšťa určitú mieru interpretačnej slobody textu, nie je ochotný súhlasiť s radikálnym tvrdením Jacquesa Derrida, duchovného otca dekonštrukcie, podľa ktorého každé dekodovanie je novým zakódovaním. Podľa Eca však musí existovať nejaký základ doslovnosti, čo sebe vlastným vtipným spôsobom dokazuje týmito slovami: „Pred niekoľkimi lety mi Derrida poslal dopis, aby mné informoval, že spolu s niekoľkimi ďalšími ľuďmi zakladá v Paríži College International de Philosophie, a aby mné požádal o vyjadrení, jímž bych tento projekt podpořil. Vsadím se, že Derrida pred-

Umberto Eco je mysliteľ, ktorý je známy svojím širokým teoretickým záberom. Spomínali sme práce z oblasti medievalistiky a z oblasti semiotiky, a pri tejto príležitosti treba spomenúť knihy, ktoré majú skôr historický než semiotický charakter. Takými sú knihy *Hľadanie dokonalého jazyka* (1993) a nateraz posledná rozsiahla práca s čudným názvom *Kant a vtákopysk* (1997). Eco je vynikajúcim dialogickým partnerom, ktorý viedol kritický dialóg so štrukturalizmom, neskôr vedie podobný dialóg s jeho nástupcom, teda postštrukturalizmom, ale aj s neopragmatizmom, s hermeneutickou filozofiou alebo analytickou filozofiou. Je vynikajúcim glosátorom tak umenia, ako aj aktuálnej spoločensko-politickej situácie. Je schopný napísať knihu, ktorá je určená úzkemu okruhu odborníkov, ale je schopný napísať aj novinový článok, ktorý je pre odborníkov duchaplný a zároveň zrozumiteľný širokému publiku. Rád píše pre Modelového čitateľa, rád píše aj pre Empirického čitateľa. Táto dvojdomosť, ktorú si roky a cielavedome pestuje, prispela k tomu, že „na medzinárodných fórach sa o ňom hovorí ako o „Pavarottim“ akademických kruhov“. (Radford 2004) A keď k tomu pripočítame fakt, že už roky vedie v ankete o najmúdrejšieho muža v Taliansku, tak potom možno povedať len toľko, že Umberto Eco musí byť spokojný a šťastný. Keď som sa s ním v roku 2000 stretol v tej Prahe, z ktorej musel za dramatických okolností v roku 1968 utekať, tak šťastný a spokojný bol.

Peter Michalovič

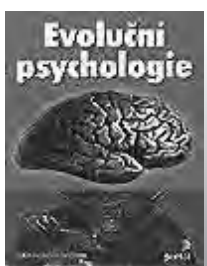
Evolučná psychológia – viac než len psychológia

- ▲ Lance Workman a Will Reader
- ▲ **Evolutionary Psychology: An Introduction**
- ▲ Cambridge University Press 2004
- ▲ 417 strán
- ▲ 50 €

- ▲ Dean Hammer a Peter Copeland
- ▲ **Geny a osobnosť. Biologické základy psychiky človeka**
- ▲ Preklad Vlastimil Blecha, Ondřej Prácn, Klára Vaňková
- ▲ Portál 2003
- ▲ 250 strán
- ▲ 569 Sk

- ▲ Dylan Evans a Oscar Zarate
- ▲ **Evoluční psychologie**
- ▲ Preklad Jiří Fořtýn
- ▲ Portál 2002
- ▲ 175 strán
- ▲ 285 Sk

Koncom 20. storočia sa konštituovala nová, mimoriadne kontroverzná, vedecká disciplína – evolučná psychológia. Zatiaľ má medzi vedcami, predovšetkým z kruhov sociálnych vied, viac odporcov než zástancov. Pritom princíp, o ktorý sa evolučná psychológia opiera, nie je zďaleka ničím novým. Tvrdí, že myseľ človeka je podstatným spôsobom určená evolúciou mozgu. To v postdarvinistickej dobe prekvapí už málokoho. Ibaže z A podľa evolučných biológov vyplýva aj B – darvinistickú evolúciu bola formovaná aj veľká časť nášho dnešného ľudského správania. A takéto tvrdenie pobúri už mnohých.

Evolučná psychológia urobila z ľudskej prirodzenosti predmet svojho empirického výskumu – čo sa chápe v radoch humanitných vedcov ako kacírstvo a drzosť najvyššieho rádu. Ľudská prirodzenosť bola po stáročia predmetom špekulácií teológov, filozofov, sociológov, politológov, ekonómov, kulturoológov, literátov, básnikov atď. atď. Tradične sa chápe ako to duchovné, božské, čo je v nás (imago Dei), ako to, čo nás podstatným spôsobom odlišuje od všetkého materiálneho, prírodného, animálneho, ako to, čo empirickými vedami je len ťažko, pokiaľ vôbec, uchopiteľné. A teraz prichádzajú niektorí vedci, ktorí nám budú tvrdiť, že toto božské a éterické v nás máme vysvetlovať pomocou génov (čo sú koniec koncov len bezduché chemické molekuly) a pomocou rovnako bezduchých darvinistických mechanizmov evolúcie?

Pokiaľ hovoríme o biologickej evolúcii mozgu, nikto sa necíti byť veľmi pohoršený. Ak však začneme hovoriť o biologickej evolúcii ľudských duševných schopností (napr. IQ), situácia sa zmení o 180 stupňov. Či už vedome alebo nevedome, v humanitných vedách naďalej pretrvávajú karteziánska priepasť medzi telom a mysľou a spolu s ňou aj tradované rozdelenie vedeckých kompetencií medzi prírodnými vedami a duchovnými vedami. Pokiaľ sa prírodné a technické vedy zaoberajú mozgom ako nejakým veľmi zložitým mechanizmom, je to ich vec. Ak sa však chcú zaoberať aj mysľou, potom si musia uvedomiť, že vstupujú na cudzie teritórium, kde nie sú vítané.

Kognitívni vedci však namietajú: myseľ je funkciou mozgu, nie nejakej éterickej substancie. Evoluční psychológovia k tomu navyše pridávajú: skúmame vzťah funkcie a štruktúry mozgu z evolučnej perspektívy, tak ako biológovia hľadajú kľúč k pochopeniu lietania vtákov v evolúcii krídla. S tým však zásadne nesúhlasí väčšina humanitných vedcov – vzťah medzi mozgom a mysľou nie je ako vzťah medzi žalúdkom a trávením, myslenie ľudí je síce viazané na fungovanie mozgu, ale toto fungovanie sa nepodieľa na obsahu mysle o nič viac, než sa podieľa beloba čistého listu papiera na tom, aký text bude na ňom vytlačný. Všetky obsahy mysle pochádzajú z enkulturácie, socializácie, učenia, nadobúdania vlastných skúseností od útleho veku. Vrodené myšlienky (idey) neexistujú.

Naproti tomu evoluční psychológovia tvrdia, že mozog nie je čistým listom papiera, že v ňom prinajmenšom existujú ak aj nie celé texty zdedené od našich evolučných predkov, tak prinajmenšom určité pravidlá ako tieto texty – v spolupráci s prostredím – generovať. V tomto momente je asi ten pravý čas, aby sme sa siahli po modernejšej metafore, než je nepopísaný list papiera. Kognitívne vedy prišli s metaforou mysle ako počítačového softvéru, pričom mozog je počítačový hardvér. Evoluční psychológovia dopĺňajú – tento mimoriadne zložitý „softvér“ nevytvoril žiaden božský programátor, ale vznikol spontánne, pomocou tých istých darvinistických mechanizmov evolúcie, ako všetko komplexné v živej prírode.

Ponechajme stranou otázku, nakoľko prežíva v takejto analógii softvér-hardvér (myseľ-mozog) ešte starý karteziánsky dualizmus. Dnešní kognitívni vedci si obmedzenia tejto metafory dobre uvedomujú a nepovažujú za nič viac než za moderný heuristický model. Ako to so vzťahom mysle a mozgu naozaj je, bude nepochybne trápiť ešte mnohé generácie filozofov, no kognitívni vedcov a evolučných psychológov zaujíma niečo iné – odhaľovanie skrytej evolučnej logiky v najrozmanitejších prejavoch našej mysle: počnúc sexuálnym správaním, cez starostlivosť o potomstvo, súperenie v spoločenskej hierarchii, agresivitu, klamanie, kooperáciu, altruizmus, obetavosť, kultúrnu, náboženskú a politickú správanie vôbec.

K evolučnej psychológii sa náš čitateľ dostáva zatiaľ prostredníctvom českých prekladov vynikajúcich populárno-ve-

Evolučná psychológia urobila z ľudskej prirodzenosti predmet svojho empirického výskumu.

deckých kníh, ako sú Ridleyho Červená kráľovná a Pôvod cnosti, Wrightovo Morálne zvierat a Judsonovej Sexuálna poradňa dr. Tatiany pre všetky živé stvorenia. Slovenských prekladov je pomenej, svetlou výnimkou je Diamondova kniha Prečo máme radi sex? (Archa 1999). Najčastejšie sa o evolučnej psychológii sporadicky dozvedáme z rozmanitých článkov vedeckých rubriík denníkov a elektronických médií. Napr. že vedci objavili u jedného druhu hlodavcov gén „pre partnerskú vernosť“ (monogamný vzťah). Pochopiteľne, myšlienky evolučnej psychológii sa prezentujú v pop-vedeckom diskurze a v tematicky veľmi zúženej podobe – najčastejšie sa sústreďujú len na oblasť sexuality. Evolučnej psychológii však takýto záujem médií, ktorý je vďačným predmetom kritiky humanitných vedcov, robí medvediu službu.

Podľa nás vydatý pokus ako predstaviť evolučnú psychológiu čo najširšej

verejnosti v ucelenejšom podaní je knižka Evolučná psychológia Dylana Evansa a ilustrátora Oscara Zarateho, ktorá vyšla v českom preklade. Dylan Evans má doktorát zo známej „Popperovej“ katedry filozofie na London School of Economics (LSE) v čase, keď sa tu v 90. rokoch minulého storočia sformovala veľmi aktívna skupina (Darwin @ LSE) propagujúca moderný darvinizmus v humanitných a sociálnych vedách (H. Cronin, O. Curry a i.). Knižka je jednou zo série veľmi populárnych komiksových „učebníc“, z ktorých sa už niekoľko objavilo aj v českom preklade.

Pochopiteľne od komiksovej knižky neočakávame akademickú rigoróznosť, ale nenáročné, jednoduché a najmä vtipné vysvetlenie tematiky. Autorom sa to podarilo, pritom prezentujú hlavné témy evolučnej psychológie neskreslene, s veľkým šarmom, čo určite nie je zanedbateľná maličkosť. Upozorníme len na drobný faktický omyl prekladateľa, keď považuje amerického psychológa indického pôvodu Devendra Singha za ženu.

Kto chce vedieť o evolučnej psychológii viac než ponúka komiks, urobí asi najlepšie, keď sa siahne po niektorej zo špecializovaných vysokoškolských učebníc. Žiaľ, ani jedna z nich zatiaľ nebola preložená do našich jazykov. V angličtine je takýchto kníh už niekoľko, nedávno dokonca vyšla aj pôvodná nórška učebnica. Jednou z najnovších kníh tejto kategórie je aj Evolutionary Psychology – An Introduction Lancea Workmana a Willa Readera, ktorá reprezentuje súčasný štandard v odbore. Treba si uvedomiť, že evolučná psychológia je veľmi mladou disciplínou a prvá vysokoškolská učebnica uzrela svetlo sveta len nedávno, v roku 1999 (D.M. Buss: Evolutionary Psychology – The New science of the Mind).

Jednou z kníh na našom trhu, ktorá síce priamo nepojednáva o evolučnej psychológii, ale nepriamo s ňou podstatným spôsobom súvisí, je populárno-vedecká kniha Deana Hamera a Petra Copelanda Gény a osobnosť. Titul anglického originálu má výpovednejšiu hodnotu – Život s našimi génmi: prečo na nich záleží viac, než si myslíme. D. Hamer je americký genetik, ktorý sa stal svetoznámym v roku 1993 svojím objavom „génu pre homosexualitu“.

V tejto súvislosti si spomínam na rozhovor, ktorý som mal v tom čase s mladou francúzskou filozofkou a ktorá veľmi dobre charakterizuje postoj humanitných vedcov k evolučnej psychológii. Šarmantná filozofka sa ma spýtala, či si myslím, že naozaj existuje gén pre homosexualitu. Odpovedal som jej v tom duchu, že jedna vedecká práca síce ešte nie je definitívnou odpoveďou, ale pokiaľ tento objav potvrdia aj ostatní vedci, tak nevidím dôvod, prečo tomu neveriť. Filozofka nato len znechutene pokrútila hlavou a upresnila svoju otázku: vy ste ma nepochopili, ja sa nepýtam na to, či taký gén bol objavený alebo nie, ale či takýto gén môže byť objavený, či môže niečo také vôbec existovať. Odpovedal som, že ako biológ si existenciu takého génu (resp. génov) viem predstaviť a že to nie je, povedané filozofickým jazykom, apriórna, ale aposteriórna záležitosť, teda plne v kompetencii empirického výskumu. Tak potom ste fašista, znela na moje veľké prekvapenie reakcia filozofky a naša debata sa skončila.

Dnes sa už takejto reakcii zo strany sociálnych a humanitných vedcov nečudujem. Poznám dôvody, ktoré ich vedú k takémuto názoru, aj keď s nimi nemôžem súhlasiť. Tieto dôvody zhrnula Leda Cosmidesová a John Tooby, pár evolučných psychológov z Kalifornskej univerzity v Santa Barbare, pod označením „štandardný model sociálnych vied“. Tento model podľa evolučných psychológov dominuje v sociálnych ve-

Eugen Krón, Z cyklu Tvorci duch II, 1925, litografia

Evolučná psychológia je veľmi mladou disciplínou a prvá vysokoškolská učebnica uzrela svetlo sveta len nedávno.

dách (u ktorých sa dnes hľadá len veľmi ťažko jednotiacu paradigmu) a jeho základnou tézou je tvrdenie, že ľudské sociálne správanie (spolu so všetkými súvisiacimi kultúrnymi fenoménmi) je determinované sociálnymi a kultúrnymi faktormi a nie biologickými, dokonca ani nie psychologickými. Pozorované rozdiely v správaní ľudí v rôznych kultúrach nemajú nič spoločné s biológiou, genetikou a evolučnou teóriou, ale dajú (a musia) sa vysvetliť rozdielmi v kultúrno-historickom vývoji týchto spoločenských skupín. Ba čo viac, aplikovanie genetiky na spoločnosť sme tu už v nedávnej minulosti mali a odstrašujúce dôsledky všetci dobre poznáme – spomeňme na sociálny darvinizmus, nacistickú eugeniku s jej koncentračnými táborami, rasistické ideológie a pod. Po druhej svetovej vojne vynaložili humanitné a sociálne vedy nemalé intelektuálne úsilie, aby ukázali, že používanie genetickej diskurzy na ľudské správanie je nielen neadekvátne, ale jednoducho nevedecké a spoločensky nebezpečné. Domnievajú sa, že gény patria do tej istej kategórie sociálnych konštruktov ako rasa či národ a spájať ich s ľudským správaním je rovnako nevedecké, ako aj spoločensky nebezpečné, pretože sa môžu ľahko stať politicky zneužívateľné ako je to v prípade rasizmu či nacionalizmu.

V čase, keď od druhej polovice 20. storočia začal sociálny a kultúrny konštruktivizmus svoje víťazné ťaženie do čoraz väčšieho počtu vedeckých disciplín (filozofie a zvlášť epistemológie, literárnej teórie, historiografie, sociálnych vied, politológie, feminizmu, a ďalších) sa biológovia sústreďovali na výskum genetiky správania zvierat. Bol len otázkou času, kedy začnú skúmať aj genetiku správania človeka. Pomohli nové matematické modely, výpočtová technika i obrovský rozvoj molekulárnej biológie. Aj tak sa na prielom v tejto oblasti muselo čakať až do 90. rokov. S človekom nie je možné robiť genetické pokusy v laboratóriu, posypať ho mutagénom a potom sledovať, ako sa zmení jeho správanie, tak ako sa to robí s banánovou muškou alebo myšami. Existujú však „pokusy“, ktoré urobil sám život – ako je to v prípade, keď jednovaječné dvojčatá boli od narodenia vychovávané separovane v prostredí rôznych rodín. Postupne sa podarilo genetikom vyhľadať veľký počet takýchto dvojčiat a podrobiť ich batérii psychologických testov – od štandardných IQ testov až

po rôzne kognitívne a osobnostné testy. Výsledky týchto výskumov sa zdajú presvedčivé – rozmanité osobnostné črty, kognitívne schopnosti i spôsoby správania sú do veľkej miery podmienené geneticky. Tak napr. výsledky jednovaječných dvojčiat v kognitívnych testoch sa líšia od seba tak málo, ako výsledky opakovaných testov robených tým istým jedincom. Treba však mať na pamäti, že správanie, pokiaľ je geneticky podmienené, je spravídla pod vplyvom viacerých génov, čo samotné je zdrojom variability výskytu znaku v populácii. Ak k tomu pripočítame spolupôsobenie viacerých faktorov z prostredia, dostaneme variabilitu ešte väčšiu. Preto nezabúdajme, že existencia variability nejakého ľudského správania ešte vôbec neznamená, že gény naň nemajú významný vplyv.

V knihe Gény a osobnosť sa dozvieme o verejnosti málo známom výskume demonštrujúcom vplyv génov nielen na naše kognitívne schopnosti, či závislosť od drog, ale aj agresívne správanie, osobnostný temperament, napríklad to, či máme sklony k depresiám, či vyhľadávame nové a vzrušujúce skúsenosti alebo radšej dávame prednosť čítaniu dobrej knihy s pohárom čaju v bezpeči domova. Ešte zďaleka nevieme, čo všetko v našom správaní a do akej miery je génmi ovplyvňované, ale jedno je isté už dnes – gény sa podieľajú na našom správaní a našich mentálnych schopnostiach porovnateľnou mierou ako prostredie a vo viacerých prípadoch je ich vplyv dokonca väčší.

Tento a jej podobným knihám sa zrejme nepotešia feministky, pre ktoré je evolučná psychológia symbolom patriarchálne zmanipulovaného vedeckého výskumu. Je však naozaj otázne, či biológia spolu s evolučnou teóriou pre feminizmus predstavuje takú zásadnú antitézu. V poslednom období sa začínajú hovoriť o evolučnom feminizme, o akejsi štvrtej vlne feminizmu, ktorá by na rozdiel od sociálneho konštruktivizmu integrovala poznatky evolučnej psychológie bez toho, aby tým prišla o vlastnú tvár. A podobný proces by sa dal očakávať aj v ostatných humanitných a sociálnych vedách. Pravda, než sa tak stane, ak sa tak vôbec stane, bude evolučná psychológia ešte dlho vďačným fackovacím panákom sociálnych a humanitných vedcov.

Peter Sýkora

Prečo máme radi Diamonda?

- ▲ Jared Diamond
- ▲ **Třetí šimpanz. Vzestup a pád lidského rodu**
- ▲ Preklad S. Mihulka, Z. Gabajová, J. Šimek
- ▲ Paseka 2004
- ▲ 394 strán
- ▲ 429 Sk

- ▲ Jared Diamond
- ▲ **Prečo máme radi sex? Evolúcia ľudskej sexuality**
- ▲ Preklad Zdeněk Urban
- ▲ Archa 1999
- ▲ 163 strán
- ▲ 184 Sk

- ▲ Jared Diamond
- ▲ **Osudy lidských společností: Střelné zbraně, choroboplodné zárodky a ocel v historii**
- ▲ Preklad Zdeněk Urban
- ▲ Columbus 2000
- ▲ 523 strán
- ▲ 699 Kč

Oblasť je nepredstaviteľne kompetitívna a okrem vysokej miery invencie vyžaduje aj značné finančné prostriedky. Ich získanie je čoraz ťažšie a výskum musí byť skutočne nadštandardne kvalitný nato, aby zodpovedný riešiteľ presvedčil grantovú agentúru, že je hodný jej podpory.

Jozefov výskum je orientovaný na genetickú analýzu mentálnych retardácií, konkrétne tých, ktoré sú viazané na (pohlavný) chromozóm X. Pár nasledujúcich riadkov je venovaných stručnému opisu základných charakteristik tohto typu dedičnosti. Zatiaľ čo u žien sa chromozóm X vyskytuje v dvoch kópiách (XX), muži majú k dispozícii len jeden, vytvárajúci pár s chromozómom Y (XY). V pohlavných orgánoch oboch pohlaví sa špeciálnym typom bunkového delenia 23 párov chromozómov rozdelí a vznikajú pohlavné bunky, ktoré z každého páru náhodne získajú len jeden chromozóm. V prípade pohlavných chromozómov ženy produkujú len jeden typ gamét (všetky s chromozómom X) a muži dva typy (polovica nesie chromozóm X, polovica chromozóm Y). Keď splynie vajíčko budúcej matky s otcovskou spermiou, je 50-percentná pravdepodobnosť, že sa narodí sa dcéra (XX) a 50-percentná pravdepodobnosť, že sa narodí syn (XY).

Predstavme si, že na jednom chromozóme X matky došlo k zmene (mutácii) génu, ktorý stratí schopnosť kódovať funkčnú bielkovinu, potrebnú pre normálne fungovanie bunky. Vo veľkej časti prípadov takáto mutácia nespôsobuje bunkám matky problém, pretože bielkovina je stále produkovaná zásluhou nemutovanej verzie génu nachádzajúceho sa na druhom chromozóme X*. Inými slovami, mutácia génu na chromozóme X je maskovaná jeho partnerskou kópiou. Problémy nastanú až potom, ako vajíčka ženy, nesúce chromozóm X s mutovaným génom (štatisticky by to mala byť polovica všetkých vajíčok) vytvorila zygótu s otcovskými spermiami nesúcimi chromozóm Y. Syn má vo svojich bunkách k dispozícii len jeden chromozóm X a mutácia v géne, ktorý je na ňom umiestnený, sa naplno prejaví. Na jej odhalenie stačí letmý pohľad na rodokmeň človeka postihnutého príslušným genetickým ochorením: všetci jeho postihnutí príbuzní sú muži.**

Genetických ochorení tohto typu je pomerne veľa a vyskytujú sa s rôzne vysokou frekvenciou (medzi známe príklady patria hemofília alebo Duchennova svalová dystrofia). Géczovo laboratórium sa zaoberá podskupinou ochorení viazaných na chromozóm X, kategorizovaných ako mentálne retardácie. Pri identifikácii mutovaných génov sa vychádza z rodín, u ktorých bol zistený vyššie popísaný typ dedičnosti príslušnej mentálnej retardácie. Zdáhavým postupom, ktorý sa v dôsledku

podobnosti s vyhľadávaním objektov kartografickými metódami označuje ako mapovanie génov, sa nájde oblasť na chromozóme, v ktorej je špecifická zmena na úrovni DNA, vyskytujúca sa len u sledovanej rodiny. Tento prístup viedol počas posledných desiatich rokov k odhaleniu veľkého počtu génov, ktorých mutácie vedú k zníženému IQ meranému štandardnými testmi a Jozef s ľuďmi sa na týchto odhaleniach podieľal podstatnou mierou.

Aj keď bol spomínaný bratislavský seminár nesmierne zaujímavou správou z oblasti „vrcholovej“ genetiky, pre publikum bola rovnako stimulujúca aj diskusia, ktorá po ňom nastala. Tá sa do veľkej miery krútila okolo zdanlivo paradoxného a Jozefom vyzdvihovaného štatistického zistenia: počet popísaných mentálnych retardácií asociovaných s chromozómom X je značne vyšší ako tých, pri ktorých je mutovaný gén lokalizovaný na jeden z 22 párov nepohlavných chromozómov. Akoby to naznačovalo, že gény ovplyvňujúce naše mentálne schopnosti sú preferenčne lokalizované na chromozóm X. Zaujímavosť tohto tvrdenia bola zmrazená logickým protiargumentom, ktorý vyplýva zo zvláštnosti dedičnosti viazanej na chromozóm X: mutácia génu na chromozóme X sa prejaví u každého muža, ktorý ho zdedí od svojej matky. Prejav (fenotyp) mutácie tak od vzniku mutácie často delí len jedna generácia. To, pravdaže, neplatí pre mutácie na nepohlavných chromozómoch: nato, aby sa fenotypicky prejavili, musia sa do jednej zygóty dostať kópie mutovaného génu aj od otca, aj od matky. Tým sa pravdepodobnosť prejavu mutácie od jej vzniku posúva a frekvencia jej fenotypu klesá.

Hoci stále existuje možnosť, že gény regulujúce mentálne funkcie sú nadštandardne zastúpené na chromozóme X, jednoduchosť logiky protiargumentu je dosť presvedčivá nato, aby sme (aspoň zatiaľ) nepodliehali možno zavádzajúcim číslam. V každom prípade tá najkrajšia časť diskusie ešte len nastala. Jozef vo svojej reakcii navrhol scenár, ktorý sa netýka mentálnych retardácií ako takých, ale má zaujímavé evolučné implikácie. Áno, je fakt, že mutácia génu lokalizovaného na chromozóme X sa prejaví u prvého muža, ktorý ho zdedí od svojej matky. Ale to nemusí byť nevyhnutne len mutácia, ktorá mu spôsobila mentálnu retardáciu. Mutácia v takomto géne môže celkom logicky viesť aj k opačnému efektu: zlepšeniu mentálnych schopností! Pre takúto mutáciu platí presne to isté: fenotypicky sa prejaví veľmi skoro po svojom vzniku. Teraz už ide len o to, či pre svojho nositeľa predstavovala selekčnú výhodu. Získal takýto muž schopnosti, ktoré imponovali mladým ženám v jeho okolí? Upierali sa zraky dievčat viac na muža, ktorý nemusel nevyhnutne vynikať

Mutácia génu lokalizovaného na chromozóme X sa prejaví u prvého muža, ktorý ho zdedí od svojej matky. Ale to nemusí byť nevyhnutne len mutácia, ktorá mu spôsobila mentálnu retardáciu. Mutácia v takomto géne môže celkom logicky viesť aj k opačnému efektu: zlepšeniu mentálnych schopností!

Jared Diamond. Foto archív K&S

veľkostí svojej svalovej hmoty, ale zato predčil svojich konkurentov intelektuálnym výkonom? Umožnili nadpriemerné mentálne vlastnosti tohto muža ľahší prístup k reprodukcii? Ak áno, mutovaný gén mal šancu dostať sa cez vajíčka partneriek tohto muža na vyšší počet potomkov, ako (dovte-

logický základ je vzrušujúcou témou lingvistov, psychologov, neurobiológov, genetikov a... evolučných biológov. Tí sa pýtajú, aká bola selekčná výhoda mutácie, ktorá ľudskú populáciu nasmerovala prostredníctvom reči do kultúrnej (r)evolúcie. Možno prvé náznaky reči mali informačný význam

Podľa Diamonda to bol vznik jazyka, ktorý nás postavil na evolučnú odpaľovaciu rampu. Reč nás skutočne vyníma zo živočíšnej ríše a zrejme skutočne stála pri zrode moderného ľudstva.

dy) štandardný gén prenášaný jeho sokmi. Polovica mužských potomkov jeho (všetkých) dcér sa potom v ďalších kolách zaslúžila o rozširovanie tohto génu v populácii.

Toľko na „úvod“ ku knihe Jareda Diamonda Tretí šimpanz, ktorá sa po vyše desiatich rokoch od svojho originálneho vydania dočkala českého prekladu. Hoci in poradí prekladov je to tretia Diamondova kniha na česko-slovenskom trhu, obe ďalšie (objemny Osud ľudských populácií, aj útle Prečo máme radi sex) sú vo veľkej miere len nadstavbou Tretieho šimpanza. Ten je Diamondovým programovým vyhlásením, v ktorom kladie vzrušujúce otázky siahajúce od vzniku ľudstva až po jeho (azda nie skorý) koniec. Jednou z najstimulujúcejších otázok je, čo spôsobilo obrovský skok, ktorý druh Homo sapiens uskutočnil pred približne 40 tisíc rokmi. Dovtedy sa vyše 1 milióna rokov s mozgom, ktorý dosahoval dnešné rozmery, uspokojoval s jednoduchými kamennými nástrojmi a neprejavoval náznaky kultúry významne odlišnej od dnešných šimpanzov. Na Zemi okrem neho žili telesne zdatnejší a v niektorých oblastiach početnejší neandertálc, s ktorými síce nevstúpil do reprodukčných vzťahov, zato súťažili, o ekologické zdroje. A zrazu, v priebehu pár tisíc rokov, sa neandertálc vytratili, zatiaľ čo Homo sapiens začal koordinovane loviť veľké zvieratá, maľovať na jaskynné steny a postupne zanechal život lovca a zberača a preorientoval sa na poľnohospodárstvo. Čo viedlo k tomuto „veľkému skoku“? Podľa Diamonda to bol vznik jazyka, ktorý nás postavil na evolučnú odpaľovaciu rampu. Reč nás skutočne vyníma zo živočíšnej ríše a zrejme skutočne stála pri zrode moderného ľudstva. Jej bio-

pri love či zbere. Možno však jej prvé formy nemali bezprostredný vplyv na činnosti, od ktorých bezprostredne záviselo prežitie. V prvom kole nositelia príslušnej mutácie (možno) len získali mentálnu schopnosť, ktorá ich robila atraktívnejšími pre opačné pohlavie. Napríklad vyludzovali originálny zvuk, ktorý dopĺňal ich motorické prejavy a ktorý (podobne ako pávi chvost) zamestnal pozornosť ich potenciálnych partnerov.

Za „veľký skok“ ľudstva by tak mohol byť zodpovedný pohlavný výber, ktorý pred 150 rokmi Charles Darwin popísal vo svojej menej známej knihe The descent of Man and selection in relation to sex a evolučný psychológ Geoffrey Miller nedávno obšírne popularizoval v knihe The mating mind. To by tiež znamenalo, že v duchu logiky popísanej vyššie by gény na chromozóme X skutočne mohli zohrávať v evolúcii človeka podstatnú úlohu. A v neposlednom rade by to naznačovalo, že mentálne schopnosti sú sexuálne prítlačlivé a vzrušujúce. Tak, ako sú prítlačlivé a vzrušujúce Diamondove knihy. Preto nemáme radi len sex, ale aj Diamonda.

L u b o m í r T o m á š k a

* situácia je často komplikovanejšia; u žien dochádza k náhodnej inaktivácii jedného z chromozómov X, čo vedie k alternatívnym scenárom.

** existujú aj mutácie, ktoré sa fenotypicky prejavajú aj v prípade, že má bunka na párovom chromozóme k dispozícii normálnu kópiu génu. Takéto mutované formy génov sú označované ako dominantné (na rozdiel od recesívnych popísaných v texte). V takomto prípade sú postihnutí všetci nositelia mutácie.

Múdrost ako problém

2. Postupné zblížovanie humanitných a prírodných vied. Medzera medzi týmito dvoma rozdielnymi oblasťami poznania sa síce zdá naďalej značná, no objavujú sa aj nové pojmy a metodológie, ktoré postupne stavajú mosty. Práve múdrost sa usiluje priblížiť svet filozofie, psychológie i teológie širším požiadavkám ostatného života. Zjednodušené možno povedať, že „sprírodňuje“ ľudské hodnoty a „humanizuje“ prírodné zákony.

V psychológii návrat k problematike múdrosti pôsobí v súlade s novým záujmom o historickú dimenziu ľudského správania. Ako keby minulosť poskytovala kľúče budúcnosti. Múdrost mala vždy univerzálny charakter, vyskytovala sa v najrôznejších epochách a kultúrach. Okrem toho sa porovnávala s príbuzným konceptom inteligencie. Múdrost však neprejavuje len vysokú intelektovú kompetenciu, výrazne podlieha pôsobeniu celej osobnosti, jej vlastnostiam, motívom, záujmom i postojom. Všeobecne akceptovaný pozitívny vzťah medzi múdrosťou a vekom vedie k využívaniu tohto pojmu aj z hľadiska neustále sa zvyšujúceho priemerného veku obyvateľov industriálne rozvinutých krajín.

Značne paradoxne pôsobí fakt, že múdrost, ktorá v minulosti stála v opozícii k vede, sa v súčasnosti stáva subjektom vedeckého výskumu. Prítom sa občas vynárajú dve protikladné tendencie: mystifikácia múdrosti ako komplexného fenoménu, ktorý vedecký skúmať nemožno, ale aj jej anatomizácia na časti, ktoré sa podrobujú empirickému skúmaniu.

Ako vôbec možno múdrost definovať? Musíme si uvedomiť, že ľudské bytie nemožno zaradiť do extrémnych kategórií – nie je výlučne nerozumné ani jednoznačne múdre. Pôsobí ako podivná a iracionálna kombinácia oboch krajností. Múdrost spolu so svojimi opozitami – nerozumnosťou, hlúposťou a nedokonalosťou – tvoria pojmy, ktoré hodnotia ľudské správanie. Tieto pojmy vytyčujú jasné demarkačné línie pre rôzne, neraz aj veľmi klukaté formy ľudskej existencie. Všeobecne možno súhlasiť s názorom, že ľudí s kompetenciou konať múdro je pomerne málo. Ba niekedy sa stretávame aj s názorom, že múdrost je stav, ku ktorému sa môžeme len približovať bez toho, aby sme ho reálne dosiahli. V každodennom živote býva pojem múdrosti značne zneužívaný. Ako často znie zvolanie: „To je múdre!“ Identifikovať múdrost v konkrétnej situácii je síce možné, dospieť k jej abstraktnej definícii je značne zložitejšie. Samotná otázka „čo je to múdrost?“, je v podstate umelá. Predovšetkým je zložitá abstrahovať múdrost od interpersonálneho kontextu, v ktorom vznikla. Ak hľadáme definíciu múdrosti, musíme validizovať konanie, správanie alebo postoje konkrétnych ľudí.

Veľmi zjednodušené možno konštatovať, že múdrost je pojem rezervovaný pre špecifickú formu poznania. Aké sú aspekty, podľa ktorých možno kvalifikovať poznanie ako múdre? Najčastejšie sa spomínajú šírka, hĺbka, ťažká dostupnosť a užitočnosť múdrosti.

Šírka: Múdry človek vie viac než ostatní ľudia.

Už v období klasickej antiky Cicero definoval múdrost ako poznanie duchovných a ľudských problémov: sapientia est rerum divinarum et humanarum scientia. Toto vymedzenie získalo popularitu najmä v období renesancie. Ak je poznanie (scientia) úplné a zahrnie v sebe všetko, mení

sa na múdrost (sapientia). V orálne pôsobiacich spoločenstvách sa veľkej vážnosti tešili ľudia s mnohými vedomosťami, s najlepšou pamäťou a veľkou zásobou prenášaných tradičných poznatkov a skúseností. Šírka, komplexnosť a integrácia sú znaky múdrosti, ktorú možno obsiahnuť dobrou pamäťou.

Hĺbka: Múdra osobnosť poznáva hlbšie než bežný človek.

Zatiaľ čo v spoločenstvách s prevládajúcou orálnou pamäťou múdry človek vie viac než ostatní, v gramotných societach je jeho poznávanie hlbšie. Už Herakleitos naznačil rozdiel medzi „širokým“ a „hlbokým“ poznaním. Múdrost je poznanie, ktoré leží často hlboko pod povrchom. Toto poznanie nemožno klasifikovať ako vedecké, pretože nie je výsledkom metodologickej abstrakcie a riadeného progresu. Nevedie k ďalším krokom pri dopĺňaní chýbajúcich ohniviek reťaze. Je to múdrost, ktorá predstavuje konečný vzhľad vyplývajúci z dlhých a hlbokých meditácií, ovplyvnených osobným prežívaním a skúsenosťami. Detailnejšie informácie o tejto problematike môže záujemca získať prostredníctvom monografie G. M. Brugmana Múdrost - zdroj naratívnej koherencie a eudaimónie, ktorá vyšla roku 2002 v holandskom vydavateľstve Uitgeverij Eburon v Delfte.

Ťažká dostupnosť: Múdry človek vie, čo je ešte za poznaním ostatných ľudí.

Múdrost neraz býva skrytá pod mystickým závojom tajomstva. Predpokladá sa príbuznosť medzi múdrosťou, iniciačnými stavmi a ezoterikou. Ťažká dostupnosť nemusí však závisieť len od týchto vplyvov. Ako je známe, Konfucius často nabádal svojich žiakov, aby namiesto rozprávania volili ticho. Pred slovami uprednostňoval pohyb oblakov, ktoré používali neverbálny jazyk. Túto nevysslovenú múdrost Konfucius verbalizovali až jeho žiaci a spracovali do zrozumiteľného učenia, využiteľného aj pri vzdelávaní čínskych úradníkov.

Múdrost sa líši od bežného poznania aj tým, že nie je kompetenciou príliš rozšírenou, a preto sa očakáva skromné hodnotenie vlastných možností. „Nepokladaj sa za múdreho“ je prvým príslovím najstaršieho múdrostného textu z pera egyptského vezíra Ptahhotepa. Veľa textov z rôznych období opakuje toto poučenie s varovaním, že k múdrosti ťažko dospieť. Ptahhotep tiež pripomenul, že k múdrosti nemusia nevyhnutne dospieť ľudia s vyšším vzdelaním. Úvahy o tomto druhu múdrosti rozvíja W. S. Brown so spolupracovníkmi v monografii Chápajúca múdrost, ktorá vyšla v roku 2002 v americko-britskom vydavateľstve Templeton Foundations Press.

Užitočnosť: Múdry človek vie, čo je dobré pre neho i pre ostatných ľudí.

Múdrost predstavuje poznanie, ktoré by malo viesť k usporiadanému životu. Takéto poznanie je najmä praktické. Je merateľné dôsledkami činnosti človeka. Skutočným testom múdrosti je jeho regeneračná moc. Napráva to, čo bolo deformované alebo pokazené; uvoľňuje zablokované; pripomína zabudnuté; oslobodzuje utláčaných. Celkovo možno povedať, že múdrost obnovuje stratenú rovnováhu. Ovplyvňuje praktickú činnosť človeka, najmä pri riešení problémov. Alebo pôsobí pri reflexii motivácie, hodnôt a hodnotenia podmienok ľudského života a tým usiluje o vykúpenie človeka. Nie je ná-

František Kobliha, Sfinga, 1909, drevoryt

Inteligencia a múdrost tvoria potenciú, ktorú jednotlivec môže, ale nemusí využiť vo forme inteligentného alebo múdreho správania.

hoda, že prvé axiomy hebrejskej a hellenistickej múdrosti sa týkajú možnosti vykúpenia alebo terapie:

- strach z Boha je počiatkom múdrosti,
- poznaj sám seba.

Viac sa o tejto problematike záujemca môže dozvedieť z knihy R. E. W. Heatona Školská tradícia Starého zákona, ktorá v roku 2004 vyšla v Oxford University Press v Oxforde.

Oba postuláty naznačujú liečivú silu múdrosti vyplývajúcu zo sebalimitácie a sebaopoznania. Múdrost vyžaduje poznanie obmedzenosti vlastného poznania. Sebariadenie predpokladá sebaopoznanie a sebalimitáciu. Predtým sa tieto kapacity nazývali cnosťami, dnes sa objavujú na pôde systémovej biológie a terapie. Preto je múdrost zameraná na uvedomenie si základných zákonov života a ich použitia pri hľadaní našej stratenej rovnováhy. I preto Wittgenstein v Tractatus logicophilosophicus pri mapovaní podstaty vedeckého poznania dospel k záveru, že „cítíme, že dokonca aj v čase, ak budú všetky možné vedecké otázky zodpovedané, problémy našich životov nebudú ešte vyriešené“. A nemožno opomenúť ani zvolanie A. Einsteina: „Problémom nie je atómová bomba, ale ľudské srdce.“ Aj preto si múdrost hľadá svoje nezastupiteľné miesto, nie ako mystická figúra konečného poznania, ale ako špecifická odpoveď na ťažké ľudské požiadavky.

Nie divu, že zvýšený záujem o múdrost sa odráža v narastajúcej produkcii sapienciálnej literatúry. Na pulty kníhkupectiev sa nedávno dostal slovenský preklad publikácie profesora psychológie a pedagogiky na Yalskej univerzite Roberta J. Sternberga Prečo robia múdri ľudia hlúposti?. Autor sa so svojimi spolupracovníkmi priklonil k predpokladu, že inteligencia a múdrost tvoria potenciú, ktorú jednotlivec môže, ale nemusí využiť vo forme inteligentného alebo múdreho správania. Ako vmedzerená premenná pôsobí osobnosť, ale aj motivácia, hodnoty alebo rozdiely medzi kultúrami. Preto

nie je prekvapujúce, že inteligentný človek sa v niektorých prípadoch správa nielen neinteligentne, ale aj vyslovene hlúpo.

Pre vnímavého čitateľa sa táto publikácia stáva sprievodcom pri štúdiu kontroverzného vzťahu múdrosti a hlúposti. V podstate sa potvrdzuje predpoklad, ktorý svojho času vyslovil biskup Izidor zo Sevilly v Etymológiach, že „stultitia je paralyzujúca duša“, čiže hlúpy človek netrpí mentálnou retardáciou alebo iným úbytkom inteligencie, ale skôr kvalitatívnu poruchu myslenia. K hlúpemu správaniu môže dochádzať aj pôsobením schém alebo apriórnych presvedčení, ktoré vyplývajú z vopred vyvolaných očakávaní. Ale aj pôsobením extrémnych vlastností osobnosti a temperamentu. Zdrojom hlúpeho správania môže byť aj nerozvážnosť, nerozhodnosť, prokrastinácia alebo impulzivnosť. Ľudia sa môžu správať hlúpo aj kvôli málo rozvinutej sociálnej, emocionálnej alebo morálnej inteligencii (najmä pri nedostatocnom sebaregulačnom systéme). Autori upozorňujú aj na možné pôsobenie „dysracionálne“, to jest neschopnosti kriticky myslieť a racionálne sa správať, napriek primeranej inteligencii. Ani múdri ľudia sa často nevyvarujú základných omylov (napríklad omyl reprezentatívnosti, unáhleného zovšeobecňovania a pod.). Experti nevyklúčujú ani situácie, v ktorých je „hlupák“ bystrejší ako jeho okolie. Na záver sa uvádza teória, podľa ktorej múdri nie sú hlúpi, ale môžu byť nerozumní. Monografiu rozhodne odporúčame každému, kto má hlbší záujem o regulačné pôsobenie ľudskej racionality i iracionality v rôznych oblastiach každodenného života.

S veľkým záujmom sa už dnes očakáva ďalšia publikácia o múdrosti od Roberta Sternberga, ktorá vyjde v roku 2005. V približne rovnakom čase by vydavateľstvo Ikar malo vydať aj slovenskú sapienciálnu monografiu Múdrost v zrkadle vekov.

Imrich Ruiseľ

- ▲ Robert J. Sternberg a kol.
- ▲ **Prečo robia múdri ľudia hlúposti?**
- ▲ Preklad E. Solárová, A. Olejárová
- ▲ Ikar 2004
- ▲ 294 strán
- ▲ 499 Sk

- ▲ E.W. Heaton
- ▲ **The School Tradition of the Old Testament**
- ▲ Oxford University Press 2004
- ▲ 224 strán
- ▲ 70 USD

- ▲ W. S. Brown
- ▲ **Understanding Wisdom**
- ▲ Templeton Foundations Press 2002
- ▲ 458 strán
- ▲ 19,98 USD

Múdrost je typom poznania intímne spojeného s ľudským úsilím a aspiráciami v rôznych dobách a regiónoch. V súčasnosti sa jej venuje pozornosť najmä v rámci vied o človeku. V psychológii sa pojem múdrosti vynoril v súvislosti s novými trendmi celoživotného vývinu a predĺženia ľudského veku. Pochopiteľne, že o znovuzrodenie múdrosti sa neusiluje len psychológia. Obnoveným teoretickým problémom sa stáva aj vo filozofii, etike, teológii, kultúrnej antropológii a etnografii. Ovplyvňuje však aj prírodné vedy, kde presúva pohľad od kauzálnych a mechanistických explanačii ku kybernetickým a systémovým štruktúram. Princípy, ako sú napríklad homeostáza alebo autoregulácia, vyjadrujú skrytú múdrost prírody.

Obnovený vedecký záujem o múdrost v posledných desaťročiach minulého storočia je symptómom významnej zmeny v type myslenia, vágne nazývanom postmoderna. K tejto zmene prispelo aj:

1. Uvedomenie si osobnostných dimenzií, ktoré sa dlho chápali ako „náhodné“ a tým nehodné vedeckého skúmania vrátane konkrétnych okolností života, ako aj dôležitosti sociálneho a prírodného prostredia.

Múdrost mala vždy univerzálny charakter, vyskytovala sa v najrôznejších epochách a kultúrach.

Rôzne o podobnom

Freud, objavovali odlišnosť jazykov primárnych a sekundárnych psychických procesov, terapeuti, inšpirovaní Jungom, skúšali interpretovať správy nevedomia.

Jazyky sprostredkujú alebo generujú poznanie a poznanie, ako nás poučil Ladislav Kováč, je identické so životom. Prečo teda nemôžeme (v kováčovskom duchu) povedať, že život je rozprávanie, teda používanie jazykov? Nielen duša, aj mozog je klbko rozprávání. Klbko rozprávání je aj neurón, aj makromolekula. Kde sa končí táto extrapolácia? Nie je napokon bytie rozprávaním (v zovšeobecnenom zmysle)?

Všimnime si teraz tri knihy, ktoré sa špecializovane zapodieávajú dušou. Všimnime si podvojnosť. Duša môže používať vzájomne veľmi odlišné jazyky, prejavuje sa ako skupina vzájomne odlišných entít: akoby sa ich vzájomnosť skrývala, ba strácala. Zároveň možno o duši hovoriť vzájomne veľmi odlišnými jazykmi, odlišnými diskurzmi, čím vzniká dojem, že sa hovorí o vzájomne cudzích entitách.

Prvá kniha Gestalt terapie od

Pripomeňme si, že veľkí terapeuti mienili nájsť, a to KAŽDÝ ZA SEBA, ľudskú teóriu všetkého. Túto ťžiahosť mali všetci klasi. Pritom jazyky, ktoré používali (každý svoj), boli vzájomne veľmi odlišné. Všetky boli sugestívne. Keď ich texty čítali mladí nadšenci, mali pocit pravdivosti. Pravdu má aj Freud, aj Jung, aj Pavlov, aj Maslow A TAK ĎALEJ. Pozoruhodné je, že každý má CELÚ pravdu. Naša kniha je PRAVDIVÁ, ALE.

Čo si máme počať? Nevieme. Prečítame si iné knihy, tiež pravdivé, a uvidíme. Dosať NIKTO, hoci sa kadekto usiloval, nenašiel akúsi nadpravdu s integrujúcou silou.

Môže nám pomôcť triezva, presná, nie fundamentálna, ale pedagogicky inšpirovaná kniha Roberta D. Nyeho Tri psychológie. Koncepcie Freuda, Skinnera a Rogersa. Originál vyšiel v roku 2000, kniha je moderná.

Aj slovenský čitateľ má možnosť oboznámiť sa s prameňmi knihy priamo. Freudom je náš myšlienkový trh až presýtený. Je dostatok textov o behaviorizme, o behaviorálnej terapii, o Rogersovi a o rogersovskej škole.

Duša môže používať vzájomne veľmi odlišné jazyky, prejavuje sa ako skupina vzájomne odlišných entít: akoby sa ich vzájomnosť skrývala, ba strácala. Zároveň možno o duši hovoriť vzájomne veľmi odlišnými jazykmi, odlišnými diskurzmi, čím vzniká dojem, že sa hovorí o vzájomne cudzích entitách.

Fredericka Perlsa, Ralpa F. Hefferlinea, Paula Goodmanu je dosť fundamentálna. Originál je starý, podľa vedeckej miery veľmi starý (1951). Každá edícia starej vedeckej knihy môže znamenať buď pokus o údržbu niečoho, čo si údržbu nezaslúži, alebo pripomenutie niečoho, bez čoho sa nezaobídeme ani v súčasnosti.

Naša kniha si preklad zaslúži, zaslúži si štúdium aj po polstoročí. Teoreticky ide o fúziu psychoanalytických objavov a humanistického pohľadu na človeka. Keď čítame o potrebe rastu človeka, akoby sme sa vracali do čias vitalistov a Bergsona. Ale chápeme myslou, ktorá sa poučila z biologických objavov posledných desaťročí. Myslíme si, že ani Perls, zakladateľ, nemohol text chápať lepšie ako moderný čitateľ.

Prakticky ide najmä o problém prekladu. Jazykové kreácie organizmu, napríklad emočne-svalových spracování, pri liečbe treba premeniť na reč vedomia. Explicitné rozprávanie vedomia má vyložiť (preložiť), čo (implicitne?) hovorí telo. V štebotaní, šumení, vrzganí rôznorodých jazykov máme nájsť štruktúry, (gestalty) a využiť ich pre rast.

Medzijazykové blúdenia, popleteniny, prekladové chyby a výmysly sú zdroje neurotickosti. Kto má skúsenosť s neurotickosťou ako s osobitým pocitom života a s osobitou štruktúrou životných procesov, môže mať zážitok aha. Povie si: „Aha: autori našli a pomenovali všeličo, čo som videl na vlastné oči, a predsa som to nenašiel. Prečo?“

Toto je na knihe cenné. Cenné sú aj mosty medzi filozofovaním a empirickými prístupmi. Ale. Máme pocit: je to všetko? Je Perls a spol. prístup akousi psychoterapeutickou teóriou všetkého?

Ukázal aj ich slabosťky a slabosti. Teda: pomohol nám vyrovnat sa s pocitmi NAŠEJ čitateľskej slabosti a neistoty. Málo skúsený študent nadobudne pomerne rýchlo, s malým intelektuálnym vypätím prehľad. Ostatek pocit neistoty, lebo nezlučiteľné sa nezlúčilo. Skúsený sa uspokojí: veci sú, ako si ich predstavoval a premýšľal, nič mu neušlo, ani múdri nie sú múdrejší ako čitateľ.

Výber veľkých je reprezentatívny. Freud predstavuje hĺbky, Skinner povrchy, Rogers neredukovateľnú ľudskosť, v ktorej je veľa romantickej prírodnosti. Väčšia redukcia mnohonásobnosti psychológie a psychoterapie je už azda nemožná.

Treba oceniť autorovu štylovú jasnosť. Kým štýlom našej prvej knihy sa treba pozorne predierať, druhou knihou prejdeme ako nízko porastenu lúkou.

Hovorí sa o troch knihách, ktoré opisujú dušu rôznymi spôsobmi. Z istého hľadiska opisujú TO ISTÉ. Z iného opisujú vzájomne veľmi odlišné javy a procesy.

Naša tretia kniha je učebnica Marie Vágnerovej Psychopatologie pro pomáhající profese. Pomáhající profesionáli, ale aj hocikto, kto sa chce zoznámiť s problémami osôb, ktorým treba pomáhať, a to nielen profesionálne, ale aj ľudsky, nájdú v knihe reprezentačnú informáciu. Názov knihy zavádza. Nejde o psychopatológiu. Psychopatológia je ZÁKLADNÁ disciplína. Predmetom jej štúdia sú poruchové psychické procesy. Pretože je patológiou, mala by byť náukou o chorobných psychických procesoch. Ale dosať je nevyriešenou otázkou, a zdá sa, že jej nevyriešenosť sa stáva čoraz naliehavejšou, čo je psychická choroba. Opatrne sa volí slovo porucha, napríklad depresívna porucha. Ale objavujú sa nedôslednosti. Pri depresívnej poruche môže byť príznakom depresívny blud. O blude VERÍME, že je vždy chorobný. Je teda príznakom poruchy čosi chorobné. Ak je blud chorobný, prečo stav, ktorého je príznakom, nie je choroba, ale porucha?

Psychopatológovia sú teda v ťažkej situácii, ktorá reflektuje neistoty ich teoretickej bázy. Ale to, čo prezentuje autorka, nie je psychopatológia. Obsahuje informácie o terapii porúch, čo je súčasť psychiatrie. Zaoberá sa psychickými ťažkosťami: zataženiami, utrpeniami, ohrozeniami. Sú rizikovými činiteľmi, ktoré

študujú rôzne disciplíny: napríklad patopsychológia, t. j. psychológia telesne chorých, psychická hygiena, pedagogika a pod. Všeobecnú psychopatológiu, teda jadrovú kapitolu psychopatologie, autorka vybavuje krátko a povrchno (jedenásť strán v osemstostranovom oceáne). Špeciálne psychopatologické opisy sú podobne stručné.

Kniha má vlastnosti kompénia: poučí čitateľa, neskúseného študenta, o VŠETKOM, čo človeka môže psychicky zaskočiť, s čím sa musí vyrovnávať, a o MOŽNOSTICH pomoci. Azda by sa mohla pomenovať človek v ťažkostiach. Toto je odborníčka, azda hnidopišská výhrada ku knihe.

Autorka je veľmi vzdelaná: jej výklad je moderný a presný. Obrovská matéria knihy sa organizuje prehľadne. Čitateľ bez ťažkostí nájde,

čo hľadá. Jazyk knihy je učiteľsky jasný a jednoduchý. Kniha ukazuje veľa primeraných príkladov, a to aj obrazových.

Kto študuje (oficiálne alebo súkromne) problémy pomáhajúcich profesií, knihu si azda zaľúbi ako zdroj rýchlych, presných, jednoznačných informácií aj s odkazmi na ďalšie štúdium. Pretože KAŽDÝ človek je aspoň sčasti a aspoň niekedy POMOCNÍKOM svojho bližného (rodičia sú pomocníci detí, deti rodičov, milenci mileniek, milenky svojich manželov, manželka milieniek svojich milieniek, milenky svojich žiakov atď.: sieť pomáhaní je hustá), kniha je UNIVERZÁLNE užitočná. Kto si ju kúpi a občas si prečíta kapitolu z nej, získa užitočnú skúsenosť.

Hľa, hovorilo sa o troch knihách, ktoré opisujú dušu rôznymi spôsobmi. Z istého hľadiska opisujú TO ISTÉ. Z iného opisujú vzájomne veľmi odlišné javy a procesy. „Ako sa to vezme,“ povie si čitateľ.

A predstavme si, že do trojice kníh, ktorá je náhodná, dostala by sa aj kniha o mozgu: o polyglotnom mozgu s jeho pravou a ľavou hemisférou, s vrtochmi vzťahov medzi frontálnymi lalokmi a limbickým systémom, s celkom špeciálnym vzťahom medzi hardvérom a softvérom atď. Na to už radšej ani nemyslíme.

Ivan Žucha

- ▲ F. Perls, R. F. Hefferline, P. Goodman
- ▲ Gestalt terapie. Vzrušení lidské osobnosti a její růst
- ▲ Preklad Anton Polák
- ▲ Triton 2004
- ▲ 491 strán
- ▲ 829 Sk

- ▲ Robert D. Nye
- ▲ Tri psychologie
- ▲ Preklad Alena Redlingerová
- ▲ Ikar 2004
- ▲ 162 strán
- ▲ 349 Sk

- ▲ Marie Vágnerová
- ▲ Psychopatologie pro pomáhající profese
- ▲ Portál 2004
- ▲ 872 strán
- ▲ 1189 Sk

Odilon Redon, Šialenstvo, 1882, litografia

Karl Pribram napísal pôsobivú knihu, ktorú pomenoval Jazyky mozgu. Teda: nie JAZYK, ale JAZYKY. Pripomenul, že mozog je polyglot. Pripomenka je takmer triviálna, hoci má netriviálne dôsledky. Polyglotnosť duše je známa odnepamäti. Sny sa prihovárajú ľudstvu jazykom, ktorý bdela duša prežíva ako záhadný. Prax vykladačstva mala mimoriadny praktický význam. O anjelských jazykoch píše už svätý Pavol. Ľudia, ktorí si nárokovali byť vedcami, napríklad

Nádej v beznádeji

zjednodušujúci pohľad na imigrantov ako na tých, ktorí nám nielen ujedajú z chlebaka, ale ohrozujú samú podstatu nášho bytia, našich hodnôt. Nepochybne ide o postoje, ktoré budú spoločnosť polarizovať. Strach istej časti populácie z nárastu mobility a prilevu imigrantov, obavy z ekonomických dôsledkov, resp. finančnej náročnosti prijímania cudzincov v kombinácii s ťažkým reformným obdobím, môžu podvedome vplývať na pocit subjektívneho ohrozenia. Napokon nemusíme chodiť ďaleko. Aj niektoré symptómy, postoje, obavy tzv. väčšinovej spoločnosti voči Rómom sú živé, podporované a udržiavané pri živote podobnými argumentmi.

V západnej Európe je imigrácia jednou z najfrekvencovanejších výskumných a publikačných tém. Minimálne pre už plnohodnotné členstvo Slovenskej republiky v európskych štruktúrach a spoločnú azylovú politiku EÚ nie je možné túto oblasť ignorovať alebo vyčleniť spomedzi ostatnej európskej agendy ako pre nás „nežiaducu“.

Herbert Krieger so svojim tímom predstavuje celkom „čerstvú“ odbornú publikáciu. V podstate ide o knižnú podobu výskumnej správy, venovanú aktuálnym otázkam európskej migrácie a mobility a nastoľujúcu otázky, ktoré v našom „časopriestore“ zatiaľ zriedka vyslovujeme. V Európskej únii je naopak problematika migrácie vnímaná ako významná ekonomická a sociálno-politická téma i neodmysliteľná súčasť politickej agendy národných štátov.

Najnovšia práca Herberta Kriegera predstavuje sumár výskumných zistení a odbornej diskusie o budúcich (predpokladaných) migračných trendoch v rozšírenej Európe. Analyzuje predovšetkým dotazníkové dáta k predmetnej problematike, zozbierané v apríli 2002 v trinástich kandidátskych a prístupujúcich krajinách. Zjednodušene povedané: ide o mikroanalýzu individuálneho záujmu, príčin, motivácií migrovať. Na rozdiel od iných podobných štúdií identifikuje študujúcich ako skupinu potenciálne vysoko motivovanú k migrácii. A ako možno vykresliť profil typického migranta v rámci rozšírenej Európy?! Mladý, vzdelaný (alebo ešte študujúci), single... Výskumné zistenia upozorňujú aj na špecifické „posilnenie“ ženskej migrácie (slobodné, vzdelané ženy) a jej dôsledkov pre tvorbu politik na európskej i národných úrovniach.

Autorský kolektív vecne a nehodnotiaco nastoľuje napr. otázky vzájomného vzťahu nízkeho príjmu, ekonomickej deprivácie a jej subjektívneho vnímania so zámerom migrovať. Sú tieto charakteristiky v podmienkach rozširujúcej sa Európy „spúšťačom“ migrácie alebo skôr jej bariérou? Zaujímavou vyznieva porovnanie príkladov Turecka a Poľska: kým v Turecku je pre mobilnú ambíciu rovnako silný vplyv nízkeho a naopak vysokého príjmu, v Poľsku sa ako hlavný dôvod uvažovanej migrácie preukázal nízky príjem a subjektívne vnímanie hlbokých príjmových diferencí krajiny. V uvádzanom sa javia ako dôvody zamýšľanej migrácie predovšetkým motívy finančné a pracovné, pri dosiahnutom vyššom stupni ekonomického zabez-

Z integračného centra vo Zvolene. Foto Andrej Bán

pečenia vzrastá význam rodinných a osobných dôvodov a motivácií.

Román tridsaťročnej Švajčiarky Zoë Jennyovej (mimochodom vyštudovanej diplomatky, ktorá vyrástla v Grécku a dnes žije v Londýne) Rýchly život je nedávnym bestsellerom v nemecky hovoriacich krajinách. Príbeh „zakázané“ lásky zo súčasného divokého Berlína je akýmsi novodobým podobnostvom Romea a Júlie. Milostná romanca dvoch šestnásťročných: chudobného Nemca, koketujúceho s neonacistickými skupinami, a dcéry zámožného tureckého obchodníka s nehnuteľnosťami ukazuje aj opačné modely než tradičnú predsudkov. Ako hovorí hlavný hrdina, je nezmysel dúfať, že sa ich blízki na oboch stranách zmenia. („Prečo sú ľudia, ktorých najviac milujem, aj mojimi najväčšími nepriateľmi?!) Jeden zo zdanlivo vedľajších motívov spomína osud starej opatrovateľky tureckej rodiny, ktorej manžel v Berlíne zaživa upáľia v jeho stánku s občerštením.

Zhodou okolností (či skôr zámerom autorky) zdevastovanú vilu, v ktorej v časech NDR žil v jednom z bytov hlavný hrdina Christian, kúpi otec jeho lásky Ayse a vystavia z nej zbohatlickú oázu. Ona tak býva v izbe, v ktorej on kedysi vyrástol – mladí milenci aj tento fakt vnímajú ako osudové spojenie a predurčenie. Dievčina žije v prostredí „zlatej kľietky“, prísne kontrolovanej najmä vášnivým bratom Zafirom. Protipólom jej každodenného, dôsledne regulovaného života je popisované prostredie bujarých večierok, ktorým holduje berlínska nespútaná mládež. Ayse je rodinou „odprataná“ do luxusného švajčiarskeho internátu, Christian v pouličnej bitke takmer smrteľne zraní jej brata, nasleduje útek z domu do hôr na švajčiarsko-talianskych hraniciach so zámerom začať nový život v cudzine. („Odtiaľ začíname nový život, zabudneme, odkiaľ sme prišli, nikdy nespomenieme minulosť. Viac neexistuje. Za ničím nám nebude ľúto.“) V zrubu v švajčiarskych horách však mladú dvojicu zastihne prírodná katastrofa, smrť. Ostanú pochovaní pod masou hlíny, kameňov, stromov a ich telá sa nikdy nenájdu. („Bol to rýchly život, ktorý sa skončil v skorých ranných hodinách. Zažiaril krátko a mocne, aby navždy vyhasol na vrchole túžby. Žila ako kráľovná noci, ktorá otvára svoje puky, aby počas jedinej hodiny šířila okolo seba svoju vôňu.

Čo však znamená čas v dlhom živote, v ktorom udalosti nadväzujú na seba ako články retaze vždy v rovnakých odstupoch? Udalosti so svojimi otravnými následkami. A čo ak sa následky nedostavia a zostanú len spomienky na bytosť, ktorou človek bol, keď bol ešte dost mladý nato, aby mohol zúfalo milovať?“

Útlý román Zoë Jennyovej je návratom k takzvanému príbehovému rozprávaniu. V prípade spomínanej knihy zrejme nebude hlavným prínosom formálna stránka, ba dokonca ani literár-

storočia i počas následnej sovietskej okupácie. Prežíva uväznenie, mučenie a neskoršie „zmiznutie manžela“ aj bohémeho brata („... jednou odesel pro cigarety a nikdo ho už nikdy neviděl...“), s útrapami sa stáva jedinou živiteľkou širokej rodiny. Sme svedkami hlbokého ľudského poníženia, zúfalstva, beznádeje, všadeprítomného strachu, ale aj kolaborantstva, udavačstva, oportunistu a prosperchárstva („Žádný národ se svým utlačovatěm nikdy nepostaví na odpor jako celek.“). Zavlčenie syna do ZSSR

Beletria a literatúra faktu môžu „citlivým“ ukázať, že emigrácia je vždy nielen nádejou, ale aj obrovským individuálnym krížom, záťažou a trápením.

ne kvality ako také, ale príbeh sám, sila romantizujúcej fikcie. „Existuje druh lásky, ktorá je ako nočný motýľ, čo sa vrhá do svetla a zhorí...“ Možno práve to je posolstvom knihy, v ktorej veronské kulisy znepriatelených rodín vystriedal súčasný kultúrny, konfesijný a národnostný konflikt. Taký reálny, taký možný v súvislostiach dnešného sveta... Dve rôzne kultúry, dva svety a jedna fatálna láska.

A prečo uvádzať aj životné spomienky slobodomyselnej Afganky Nafi Nassim? Pretože žiadna beletria nie je taká krutá a ozajstná ako skutočný príbeh. Možno aj pre adresné venovanie tejto knihy („Všem ženám, ktoré jsou nuceny žít v exilu“). Určite aj pre úvodnú zmienku o tom, že islamský fundamentalizmus v Afganistane rozduchali práve tí, ktorí po 11. septembri 2001 boli rýchlo donútení pochopiť, aký je nebezpečný...

„Když myslím na svůj život v Afganistánu a útek z vlasti, ještě si dobře vzpomínám na strach a nouzi. Ale často si už nedovedu vybavit barvy nebo vůně... Najednou už neví, jestli jsem je vůbec vnímala. Vzpomínám si, že se mi často tajil dech, že jsem měla sevřené hrdlo – jiné dojmy zřejmě nemohly do mého nitra proniknout. Jistěže bych všechno mohla dodatečně uměle přizdobit orientální nádhrou. Bylo by to však stejně neupřímné jako černobílý film, který později někdo koloroval.“

Hlavná hrdinka, vyrastá v netypicky liberálnej rodine, dostane sa jej vzdelania, má možnosť študovať a pracovať v zahraničí. Žije akoby medzi dvoma svetmi: nechce sa už zdať okúsenej slobody a nezávislosti, ale zároveň je pevne zakotvená i v tradičných rodinných štruktúrach povinností a záväzkov. Nafi Nassim popisuje svoje osobné peripetie po páde režimu v Afganistane koncom 70. rokov 20.

v matke vyburcuje netušené hrdinstvo – nemá na výber a za dobrodružných okolností pripraví synovo vyslobodenie a presun zvyšku rodiny do relatívneho bezpečia. Nafi Nassim neskôr pracuje aj v utečeneckom tábore v Pakistane. Vo finále sa snaží o vybudovanie novej existencie vo Francúzsku vrátane návratu k pôvodnej profesii zdravotnej sestry. Významným spôsobom sa naďalej medzinárodne angažuje v prospech demokratizácie svojej vlasti.

„Narodila jsem se v Kábulu, dnes ale žiji v Marseille. Je to jen důsledek náhody? A nebo je to snad historie, kdo určuje osudy miliónů uprchlíků a vyhání je z jejich domovů? Protože věřím v Boha a vždycky jsem měla důvěru v život, má pro mě můj příběh určitý smysl. Nejsem zoufalá. Exilem můj život nekončí.“

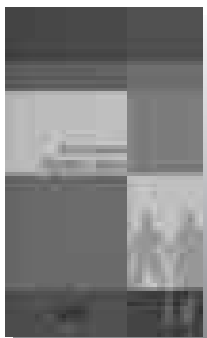
Tak či onak, práve beletria a literatúra faktu môžu „citlivým“ ukázať, že emigrácia je vždy (aj keď je záchranou holej existencie, i vtedy, keď je nepochybne „cestou za lepším“) nielen nádejou, ale aj obrovským individuálnym krížom, záťažou a trápením. Nehovoriac o tom, aké je ťažké integrovať sa do novej spoločnosti!

V slovenskom prostredí však predovšetkým treba prekonať absenciu informácií, analýz, monitoringu migračného fenoménu a jeho dôsledkov. Legislatíva harmonizovaná s EÚ, silné zázemie mimovládnych organizácií, multikultúrne orientovaný ľudský potenciál, sloboda tlače, vrátane prevažujúceho mediálneho odmietania rasistických postojov, atraktivita „inakosti“, akcelerácia solidárnych a rešpektujúcich postojov najmä u mladšej generácie... To všetko dáva primárnu nádej, že v budúcnosti nepôjdeme cestou iracionálneho odmietania a xenofóbnych katastrofických projekcií.

Sylvia Porubánová

- Herbert Krieger
- Migration trends in an enlarged Europe
- Office for Official publications of the European Communities 2004
- 94 strán

- Zoë Jennyová
- Rýchly život
- Preklad Jarmila Šeligová
- Ikar 2004
- 118 strán
- 229 Sk

- Nafi Nassim
- Z Kábulu do Marseille
- Preklad Michaela Škultéty
- Volvox Globator 2003
- 187 strán
- 319 Sk

„Jaký smysl by měl život, kdyby nebyla žádná naděje?“

(Nafi Nassim)

Knihy o problematike imigrácie na Slovensku zúfalo chýbajú. Napokon (pokiaľ ide o túto oblasť) nechýbajú len knihy. Chýba predovšetkým oficiálny (solidárny a humanistický) postoj. Rozličné „pilieri“ zavaňajú xenofóbiou, miestami sú až fašizujúce (Cudzie nechceme, svoje si nedáme!). Samozrejme ani Slováci nie sú xenofóbni a priori. Mnohé obavy a odmietania pramenia z nedostatku skúseností a kontaktov s inými národmi, kultúrami – čo už (našťastie) všeobecne neplatí, najmä pre mladú generáciu.

Slovenská republika udeľuje najmenej azylov v Európe. Čudné v krajine, ktorá desaťročia emigrantov produkovala. Keď nastal čas reciprocitu, zavrie dvere... Ba čo viac – reprodukuje

„Existuje druh lásky, ktorá je ako nočný motýľ, čo sa vrhá do svetla a zhorí...“ Možno práve to je posolstvom knihy, v ktorej veronské kulisy znepriatelených rodín vystriedal súčasný kultúrny, konfesijný a národnostný konflikt.

Stručný prehľad cvičebných knižných hitov

- ▲ Kol. autorov
- ▲ Cvičenie a meditácia Pilates - Joga - Meditácia
- ▲ Preklad Elena Galanová
- ▲ Slovart 2004
- ▲ 256 strán
- ▲ 499 Sk

- ▲ Johanna Paunggerová, Thomas Poppe
- ▲ Cvičme v rytme Luny
- ▲ Preklad M. Spillerová, K. Spiller
- ▲ Ikar 2002
- ▲ 232 strán
- ▲ 189 Sk

- ▲ Benita Cantieniová
- ▲ Cantienica
- ▲ Preklad Mária Čierna
- ▲ Ikar 1999
- ▲ 112 strán
- ▲ 125 Sk

Piaty Tibeťania sú absolútna bomba! Odkedy ich cvičím, cítim sa plná energie! Schudla som už pol kila a vôbec, celkovo som omladla! s týmito slovami mi kamarátka vrazila do rúk rovnomený knižný hit začiatku deväťdesiatych rokov, a energicky nesúc svojich dvadsať kíl omladnutej nadváhy, pružne odkračala do obchodu kúpiť pol kila tresky a dve pivká vhodné na zotavenie sa po divokej nočnej jazde. Pohodne som sa rozvalila v hosťovskej posteli a začítala sa do prastarých tibetských tajomstiev.

Úvod knihy bol sugestívny, cviky zdanelivo jednoduché, tak som potlačila tupú bolesť hlavy, hodila do seba dva aspiríny a začala. Kamarátka ma pristihla práve vo chvíli, keď som si oživovala tok energie v čakrách, zvyšovala inteligenciu a zbavovala sa negatívnych pocitov a opice, to všetko pomocou prvého ritu. „To čo robíš?“ uzemnila moju čerstvo oživenú energiu pobúrenou otázkou. Postavila nákup k nohám, pevne sa rozkročila, vystrčila svoje impozantné prsia vpred a začala vytáčať trup doprava a doľava: „To sa má cvičiť takto!“ V tej chvíli sa mi konečne podarilo dostať svoju rozkolísanú orientáciu opäť pod kontrolu a dych do normálu. Inteligenčne posilnená prvým Tibeťanom zobrala som do rúk knihu a s dôrazom na každé slovo predčítala: „...otáčame sa v smere hodinových ručičiek okolo vlastnej osi... Nie je tu napísané, že máš stáť a vytáčať len hornú časť tela hore dole, ale že sa máš otáčať celá stále jedným smerom bez prerušenia. Ty to robíš zle!“

Tým dňom Piaty Tibeťania u nás u oboch navždy skončili. Kamarátka si predsa nemohla priznať, že všetky tie pozitívne účinky cvičenia, ktoré na svojom tele aj duši niekoľko týždňov pociťovala, si dokázala privodiť nesprávnymi cvikmi. No a vo mne tým incidentom dôveru v Piatich Tibeťanov nijako nezvýšila. Skôr naopak. Navyše ma utvrdila v mojej predpojatosti voči knihám, ktoré sa zaoberajú cvičením.

Dovtedy som bola presvedčená, že len človek s dostatočnými skúsenosťami s cvičením ako takým je schopný správne cvičiť podľa knihy. Netrénovaný čitateľ sa napriek precízne a detailne popísanému cviku nedokáže sám vyvarovať rôznych chýb v držaní tela, dýchaní, zapínaní a uvoľňovaní tých správnych svalových skupín. Nepomôže ani sledovanie pohybov v zrkadle. Pokiaľ mu tréner necapne rukou po uvoľnenom zadku a vypučenom bruchu, nebude vedieť, že jeho držanie tela je celkom nanič. Lenže moja kamarátka dostatočné skúsenosti s iným cvičením mala. Celú mladosť sa aktívne venovala gymnastike a tancu. Ako sa ukázalo, ani to nestačilo, aby správne pochopila a zacvičila päť jednoduchých cvikov. Čo potom doma vyvádžajú s podobnou knihou v ruke ľudia, ktorí naposledy cvičili Tyršove prstné pod unaveným dozorom otrávenej telocvikačky na základnej škole? Mám obavu, že to nemá ďaleko k sebaublížovaniu. Potvrdzujú mi to aj americkí autori a vydavатели, ktorí v knihách veľmi dôsledne uvádzajú upozornenia, že nemôžu byť zodpovední za zranenia alebo poškodenia, ktoré by mohli vzniknúť pri nesprávnom dodržiavaní ich pokynov.

Verme teda, že po knihe s konkrétnymi cvičeniami siahne len ten, kto absolvoval základné zoznámenie s cvičením pod dohľadom lekára, skúsenejšieho trénera alebo aspoň skúsenejšieho spolučvičenca. Čo pripraveným záujemcom o cvičenie súčasný knižný trh ponúka?

Stačí si prelistovať zopár lajfstajlových magazínov a už na prvý pohľad je zrejme, že oblasť cvičenia ovládla východná kultúra a jej prepájanie tela a duše. Preč sú časy, keď cvičenie malo jediný jednoduchý cieľ: dať telu poriadne zabráť, spotiť sa, unaviť, tešiť sa z pohybu, odbúrať tuk a vypracovať pevné svalnaté telo, žiadne duchovno, žiadne liečivé účinky, len bohapusté telesno. Musela som sa poriadne zapotiť, aby som v kníhkupectvách takú jednoznačnú a priamočiaru knihu vôbec vysnorila. Našla som ju aj s jednoduchým a priamočiarym názvom Preč so zadkom. Kniha nadväzuje na úspech predošlej knihy Preč s bruchom a jej autorka Karen Amenová, bývalá zlatá medailistka v aerobicku v USA, nesľubuje nijaké zázraky bez námahy, len pot, slzy a krásny zadok. Tak jednoznačný cieľ nepotrebuje žiadne veľké komentáre a v tejto knihe ich ani nenájdete. Zopár úvodných poučení, ako to celé funguje a ako ku cvičeniu pristupovať, a po krátkom rozcvičení sa môžete hneď pustiť do jedného zo štyroch programov usporiadaných podľa náročnosti. Na záver ešte zopár rád, ako po ťažkej drine všetko nepokaziť nesprávnym stravovaním.

Stačí si prelistovať zopár lajfstajlových magazínov a už na prvý pohľad je zrejme, že oblasť cvičenia ovládla východná kultúra a jej prepájanie tela a duše. Preč sú časy, keď cvičenie malo jediný jednoduchý cieľ: dať telu poriadne zabráť, spotiť sa, unaviť, tešiť sa z pohybu, odbúrať tuk a vypracovať pevné svalnaté telo, žiadne duchovno, žiadne liečivé účinky, len bohapusté telesno.

V knižnom priemysle však takéto knihy veľký úspech nemajú. Kto má chuť poctivo drieť na svojom tele, ten s najväčšou pravdepodobnosťou zamieri rovno do telocvične a nie do kníhkupectva. V kníhkupectve preto bodujú skôr knihy, kde sa cvičí pomaly, opatrne, zväčša poležiačky a, čo je najdôležitejšie, s oveľa hlbším duchovným cieľom, ako je len obyčajný krásny zadok. Milovník kníh sa predsa len tak bezhlavo nepohne skakať do fitka. Aj na domáce cvičenie sa najprv poctivo prichystá dlhodobým štúdiom viacerých filozoficko-cvičebných smerov.

Medzi prvými prišla na kľúč k fenomenálnemu úspechu v tejto špecifickej knižnej oblasti Callan Pinckneyová, resp. prišiel na to jej vydavateľ. Cvičebný program nazvaný podľa jej krstného mena Kalanetika má všetky atribúty cvičebného bestselleru. Na úvod dramatický príbeh začínajúci nesprávnym životným štýlom, zdravotnými problémami, ktoré napokon vyrieši zázračné a jednoduché cvičenie. Nie je náročné na kondíciu ani na rytmus, nepotí sa pri ňom a zvládne ho aj človek starý a chorý. Základom je minimálny pohyb s veľkým počtom opakovaní.

Kalanetika sa dlho držala na špici cvičebných hitparád a priživilo sa na nej aj zopár ďalších autorov. Jednou z nich je Benita Cantieniová. Jej posilňovací program Cantienica nezastiera prvotnú inšpiráciu kalanetikou, a to nielen v spôsobe, akým je vytvorený názov. Kalanetiku vylepšuje tak, aby nebola priveľmi namáhavá na chrčticu a využíva oveľa viac prácu panvového dna, čo je nepochybne zásadný prínos v boji proti rozšírenému problému žien v staršom veku – inkontinencii moču. Z pohľadu laického čitateľa má však táto kniha vysokú pridanú hodnotu inde. Celému cvičeniu dodáva punc

Komu nestačí pri cvičení duchovno, máme tu trochu okultna. Pred časom sa u nás objavili knihy propagujúce životný štýl v súlade s lunárnymi a prírodnými rytmiami.

vedeckosti spolupráca s lekárom Christianom Larsenom, zakladateľom špirálovej dynamiky. Z popisu v knihe síce nie je veľmi jasné, čo to tá špirálová dynamika je, ale znie to dobre, však? Ďalšie body navyše kniha zbiera vďaka miernemu zabrdnutiu do duševných stavov, venuje sa poruchám vnímania vlastnej postavy.

To všetko sú však len chabé pokusy zamontovať do cvičenia duchovno. Oveľa veľkolepejšie to robí už v úvode spomínaná kniha o Piatich Tibeťanoch a všetky jej klony. Tibeťania sú jednoduchí na pochopenie aj na cvičenie a mimoriadne motivujúci. I keď niekedy to autori dokážu riadne prestreliť. Napríklad Barbara Simonsohnová v knihe Päť Tibeťanov s deťmi. Na prvý pohľad to pôsobí nielen ako dobré marketingové využitie obohranej témy novým sviežim smerom, ale aj celkom zásluhný čin, ktorý podnecuje rodičov, aby trávil viac času so svojimi deťmi. Žiaľ, v tejto knihe sa o cvičení s deť-

František Tichý, Hadí muž, 1937

mi veľa podnetného nedozviete. Zato sa veľa dozviete o nadprirodzených schopnostiach a osvietení samotnej autorky. Ak by sa nejaký nový lavicový minister školstva jedného dňa pokúšal na školy zaviesť povinné cvičenie Piatich Tibeťanov, táto knižka by pre kresťanských demokratov bola skvelým protiargumentom, prečo to rozhodne nerobiť.

Najprv však čo to o joge. Joga na západ sveta prenikla už dávno a tomu zodpovedá aj množstvo rôznych viac či menej dôveryhodných spôsobov, ako sa dá naučiť a využiť. K tým poctivejším patrí Paramhansa Svámí Mahešvaránanda a jeho kniha Jóga v dennom živote. Vydanie knihy podporili rôzni praktickí lekári, ktorých znepokojili zdravotné problémy a úrazy spôsobené samoukmi pri nesprávnom cvičení jogy. Kniha sa snaží držať medicínsky overených účinkov cvičenia na telo a psychiku a čo najmenej zabíjať do duchovna, čakier a nebezpečných mystických vôd. Napokon to zodpovedá aj roku jej vydania.

Niekde medzi kalanetikou, gymnastikou, tancom a jogou sa pohybuje aj najmodnejší cvičebný hit Pilates, za ktorým už v polovici minulého storočia šaleli Gregory Peck a Katherine Hepburnová. Až teraz však kult zdravého tela a ducha prežíva svoju zlatú marketingovú éru, a tak sa vďaka Madone a Gwyneth Paltrowovej opäť dostalo cvičenie pána Pilatesa do strednej záujmu. Nejde o nijaký prevratný objav. Jeho základom je sústrediť sa a vypnúť pri cvičení mobil. Všetko ostatné už dávno poznáme. Základné informácie môžete nájsť napríklad aj v knižnej novinke od kolektívu autorov Cvičenie a meditácia s podtitulom Pilates - Joga - Meditácia.

A teraz to sľúbené ešte minimalistickejšie cvičenie ako minimalistické strihanie prstami. Je to cvičenie v duchu. Paramhansa Svámí Mahešvaránanda odporúča cvičiť v duchu vždy vtedy, ak na skutočné cvičenie síce máme čas, ale nemáme priestor či iné podmienky, napríklad pri dlhom čakaní či cestovaní. Stačí sa sústrediť a precvičiť si všetky cviky v duchu. Tento prístup mi konečne objasnil aj skutočný zmysel existencie kníh o cvičení. Veď čo iné je prezeranie si obrázkov a čítanie popisiek ku cvikom, ako poctivé precvičovanie v duchu. Škoda len, že Paramhansa Svámí Mahešvaránanda nikde neuvádza, či by sa takýmto cvičením nedalo nahradiť ozajstné cvičenie raz a navždy! Lebo hýbať sa len tak hore dolu s vidinou krásneho zadku či nepotrebné prebujnenej inteligencie je – musíte uznať – plynutie nedostatkovou energiou.

No dá sa aj ešte minimalistickejšie!

Elena Akácsová

▲ O. Gyárfášová,
G. Mesežnikov
(ed.)
▲ **Reformy
a zodpovednosť:
aktéri, dopady,
komunikácia**
▲ IVO 2004
▲ 125 strán
▲ 199 Sk

Reformný tiger – tak by sa asi dal stručne vyjadriť súčasný mediálny obraz Slovenska. Vytvárajú ho nielen vládni politici, ale i veľká časť insitnej žurnalistiky, čerpajúcej z vlastných či zahraničných o nič menej ideologických zásobníkov (kto čítal Stiglitzovu Inú cestu k trhu, vie o tom svoje). O vecnejší pohľad na reformátorov, udržateľnosť reforiem, ich vnímanie či dopady na niektoré s najslabších skupín obyvateľstva sa usiluje zborník prednášok, ktorý vychádza v rámci edície Štúdie a názory. Samozrejme, na takomto priestore nemôže obsahovať vecné hodnotenie všetkých reforiem či „reforím“, navyše časť jeho autorov je priamo prepojená s vládou koalíciou. No rozhodne to nie je politickými záujmami a servilnosťou vygenerovaný brain washing, ako ten, ktorý na nás púšťa väčšinová propaganda.

▲ Josef Svátek
▲ **Dějiny poprav
a katů v Čechách**
▲ Havran 2004
▲ 226 strán
▲ 429 Sk

Po viac ako sto rokoch od prvého uverejnenia (texty pôvodne vychádzali v časopise Lumír v rokoch 1985 - 87) sa táto kapitola českých dejín zdá definitívne uzavretá. Teda aspoň v jej legálnej podobe. Hádám o to ľahšie sa nám čítajú detailné popisy poprav, tortúr, katovských povinností či iných nástrojov toho, čo sa i vtedy volalo spravodlivosť. Zachovanie pôvodného jazyka nám evokuje predstavu, že mučenie je vzdialená, dávno prekonaná cesta hľadania pravdy. No i tak si z času na čas pri čítaní spomenieme na tých, čo sa tak hlasno i dnes domáhajú prísneho dopadu ruky zákona (s výnimkou, že by mala dopadnúť niekde blízko nich). Spomenieme si na všetkých tých mravoučných fundamentalistov, ktorých obchádzajú akosi pričasto škandály – pedofilnými počinami a mučením väzňov končiac.

▲ Tomáš Zuzák
▲ **Hledání vztahu
jako základ
pedagogiky**
▲ Preklad
Petr Šimek
▲ Fabula 2004
▲ 102 strán
▲ 138 Kč

Nezvyčajná útlá kniha by sa poľahky mohla stať predmetom vďačnej paródie. Niektoré názvy kapitôľ, napríklad Čo má svetlo spoločné s myšlienkami v duši, Morálny rozmer stretnutia, Morálna intuícia apod., znejú našim ušiam zvláštne, tobôž ušiam našich cynických ratoľstí! Ibaže autor je odborne vyškoleným a skúseným praktikom v celosvetovo uznávanom systéme waldorfských škôl, teoreticky podkutý najmä teozofiou a Rudolfom Steinerom. Usiluje sa však aj o širšie filozofické začlenenie svojej skúsenosti. Namiesto agresívnych mediálnych obrazov ponúka silu a trpezlivosť pre jemné pozorovanie obyčajných vecí a cvičenie myslenia. Učiteľia, vychovávateľia aj rodičia v knižke nájdu veľa podnetov, ktoré im môžu pomôcť vybudovať si dôstojný, aktívny a tvorivý vzťah nielen k deťom, ale aj k sebe.

Leibnizova Theodicea

„Cirkev sa vo svojom sebaoporozumení už po stáročia konfrontuje s vedomím modernej vedy. V našom storočí zasahuje táto konfrontácia už celé ľudstvo. Počet tých, ktorí vyrastú bez otrasov viery od detstva až do cirkevného úradu, stále klesá. Kto dnes prichádza na univerzitu z tých ešte stále jestvujúcich ostrovčekov prednovovekej zbožnosti, tomu nakoniec berie jeho naivnú vieru sama teológia. Tým mu však preukazuje dôležitú, nenahraditeľnú službu. Prebúdza ho do vedomia jeho doby. Teraz stojí už on sám osobne pred otázkou, ktorá je často potláčanou otázkou cirkvi: Zlučuje sa kresťanstvo s moderným vedomím?“

▲ Gottfried
Wilhelm Leibniz
▲ **Theodicea**
▲ Preklad
Karel Šprunk
▲ Oikoymenh 2004
▲ 413 strán
▲ 679 Sk

Toto napísal známy nemecký fyzik a filozof Carl F. von Weizsäcker v prednáške o sebaoporozumení cirkvi a sebaoporozumení moderného sveta v roku 1977. Tento problém je však omnoho starší. Ďalší veľký fyzik Max Plank poskytol v dvadsiatom storočí východisko z tejto situácie tým, že hovoril o dvoch kolajniciach modernej spoločnosti.

Dvojkoľajnosť je však nielen podozrivá, ale aj nebezpečná. Hlbší duchovia vždy hľadali jednotu, nielen v sebe, ale aj v skutočnosti.

Už na začiatku novoveku zvädzal tento zápas aj Gottfried Wilhelm Leibniz. Tento univerzálny duch obohatil západné myslenie v mnohých odboroch: v geológii, histórii, práve, logike, matematike, ale najmä vo filozofii. Tu akoby vycítil krízu, ktorá naplno prepukla až v nasledujúcich storočiach. Ako evanjelický kresťan musel svoju vieru obhajovať nielen oproti novovekému anglickému empirizmu či európskemu racionalizmu, ale aj oproti úplne novej výzve. Nestačilo už iba dokazovať existenciu Boha. Zoči-voči utrpeniu a zlu vo svete bolo treba Boha predovšetkým obhajovať. Skúsenosť utrpenia a zla ohrozila jednotu dovtedajšieho sveta úplne novým spôsobom. Ako mohol dobrý a všemohúci Boh stvoriť svet plný zla a utrpenia? Táto otázka zaznela už z úst biblického Jób, v Európe však dlhé storočia vládla metafyzika, v ktorej bol Boh filozofický základ sveta. Hoci už o niečo mladší Pascal vykrikoval „Nie Boh filozofov, ale Boh Abraháma,

Izáka a Jakuba!“, Leibnizovi išlo znova predovšetkým o jednotu myslenia a zjavenia. Hovorí: „Lidé, kteří proti sobě stavějí filosofii a theologii, či víru a rozum, se často vyjadřují poněkud zmateně. Směšují vysvětlit, pochopit, dokázat a tvrdit... Tajemství je možno vysvětlit natolik, nakolik je nutné, abychom v ně věřili, ale nemůžeme je pochopit ani učinit zrozumitelným, jak se dějí... Otázka zhody víry s rozumem byla vždy velkým problémem... Už sv. Pavel říká, že evangelium je pro Řeky pošestilostí a pro Židy pohoršením... V prvých dobách církve se nejlepší křesťanští myslitelé přidržovali platónských myšlenek... potom začala převažovat záliba v systémech a Platóna postupně nahrazoval Aristoteles.

Leibniz ako evanjelický kresťan musel svoju vieru obhajovať nielen oproti novovekému anglickému empirizmu či európskemu racionalizmu, ale aj oproti úplne novej výzve. Nestačilo už iba dokazovať existenciu Boha. Zoči-voči utrpeniu a zlu vo svete bolo treba Boha predovšetkým obhajovať.

Nakonec sa objavili scholastikové, jimž volný čas v kláštorech plne umožňoval spekuláciu. Za pomoci Aristotelovy filozofie vytvorili ceľek spájajúci teológiu s filozofiou, kde väčšina otázok vychádzala ze snahy smíriť víru s rozumom. Ale nezdařilo se to tak, jak by bylo žádoucí...“ On sa o to potom znova pokúša a nemôže obísť ani otázku zla vo svete. „Zdá se totiž, že Bůh má příliš velký podíl na existenci zla... Zdá se, že to je v rozporu s Boží dobrotou, svátostí a spravdností, protože Bůh spolupů-

sobí při zlu fyzickým i morálním a při obojím spolupůsobí jak morálně, tak fyzicky...“ Potom však našiel z toho východisko: „Bůh z obecných pravdel, jež nejsou absolutně nutná, vybral ta, která lze nejsnáze odůvodnit a která také mohou nejlépe odůvodnit ostatní věci. To je nepochybně to nejkrásnější a nejpříhodnější. Bůh si tento svět zvolil, protože je nejharmoničtější. Boží cesty jsou ty nejjednodušší a nejjednotnejší...“

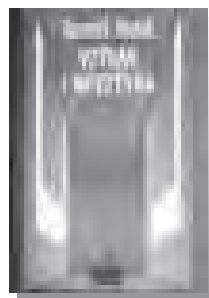
Táto jednota však potom nevydržala. Nietzsche neskôr hovoril o smrti takej Boha. Filozofi hovoria o konci klasickej metafyziky. Otázka utrpenia a zla vo svete sa stala ešte oveľa dramatickejšou najmä po holokauste. Ako je možné hovoriť o Bohu po Osviečime? – pýta sa jeden z najvýznamnejších teológov dneška J. B. Metz. Holokaust sa stal akoby ohnivou skúškou nielen dnešnej teológie, ale aj filozofie. Pretože otáznym sa stal nielen Boh, ale aj človek.

Leibniz venoval teodícei, tejto Božej obhajobe, filozofickú knižku, ktorá ako jediná vyšla už za jeho života pod názvom Theodicea. Touto knihou sa v európskej teológii začala akoby nová éra. V roku 2004 vyšla po prvýkrát vo vydavateľstve Oikoymenh aj v českom preklade, takže tento moderný teologický a filozofický rozhovor sa môže začať celkom pôvodným spôsobom aj u nás.

Imrich Sklenka

„Vzývaný“ v premenách Európy

Kniha Tomáša Halíka Vzývaný i nevívaný je súborom európskych prednášok, ktoré vznikli v nedávnej minulosti a reflektujú aktuálnu situáciu kresťanstva v neustále sa meniacej Európe. Formovaním sa jednotného politického, ekonomického a kultúrneho priestoru na starom kontinente, sa čoraz naliehavejšie otvára otázka „identity“ a „duše“ Európy, t. j. toho, čo ju skutočne spája a čo nie je založené na ekonomicko-politických premissách, ale na historickej pamäti, tradícii a jej duchovnej kultúre.

▲ Tomáš Halík
▲ **Vzývaný
i nevívaný**
▲ Nakladatelství
Lidové noviny
2004
▲ 371 strán
▲ 413 Sk

pretavili do politických sekulárnych náboženstiev, kde koexistencia snahy vybudovať posvätný svetový poriadok zaobalený do ideológie s dogmatikou, mystikou, vlastnou liturgiou a hierarchiou zmarila milióny životov a na desaťročia umelo rozdelila kontinent.

Je nevyhnutné uvedomiť si, čo sa stáva aj základnou tézou, že „náboženstvom Európy dnes už nie je kresťanstvo a naše európske kresťanstvo už nie je náboženstvom“. Európa sa nestala nenáboženskou, ale jej náboženstvo zmenilo obsah, formu a spôsob, ako ľudia tomuto pojmu rozumujú v novom dejinnom a kultúrnom kontexte.

Kresťanstvo dospelo do historickej etapy, keď je priamo konfrontované s dejinnými skutočnosťami a plodmi

svojho vlastného vývoja, hlavne racionalitou a z nej plynúcou sekularitou. Ako väčšinové náboženstvo Európy stratilo svoju integrujúcu silu spoločnosti vo forme „religio“ a prúdom historického času, najmä v novoveku, sa menilo na „confessio“ – na vyznanie, presvedčenie, teda záležitosť už nie celku, ale len určitej časti (rozdelenie po reformácii) – a napokon na „pietas“, predstavujúcu osobnú zbožnosť. Z Halíkovho rozdelenia je zjavné, že náboženstvo ako celok predstavuje niečo všeobecné, integrujúce celú spoločnosť, niečo partikulárne, oddeľujúce alebo odlišujúce jedno od druhého na základe vyznania a naposledy niečo individuálne, implicitnú skúsenosť veriaceho s posvätným.

Aká náboženská podoba je potom príznačná pre (post) modernú Európu? Súčasným „religio“ Západu sa stali médiá spolu so všetkými aspektmi, ktoré preberajú z tradičných náboženstiev. Tie prostredníctvom spoločných symbolov, interpretovania sveta, vplyvu na štýl myslenia a správania sa ľudí, vytvárajú sieť a ponúkajú spoločnú skúsenosť.

Dovoľuje nám reprodukcia sekulárnej skúsenosti prostredníctvom médií, vedy a všeobecnej racionality hovoriť o pokresťanskej Európe,

o pokresťanských hodnotách, ako ich označuje Tomáš Halík? A ak áno, aké sú to hodnoty? Sú to hodnoty sekulárnej spoločnosti a ich charakter môžeme vyjadriť pojmami rýchlost, blahobyt a všadeprítomná zábava ako protiklad pre príznačné hodnoty dogmatického kresťanstva, akými boli pomalosť a staroba, neistota a nuda, resp. neschopnosť radosti. Svoj zlatý vek v súčasnosti prežíva i „pietas“, ktorého fragmenty sa preukazujú veľakrát v nekresťanskom synkretizme neognostických vplyvov.

Nemalou mierou sa v predchádzajúcom storočí (Druhý vatikánsky koncil, verejne ospravedlnenie sa cirkvi v dejinách) a viac v tomto storočí zvyrazňuje otázka dialógu medzi náboženstvami a jednotlivými konfesiami, čo vyplýva z čoraz častejšej konfrontácie kresťanstva s islamom a najrozličnejšími náboženskými hnutiami. Koncil ukončil „katolicizmus“ – kontraktúru, ktorá predstavovala reakciu na európsky novovek, reformáciu a proces modernizácie, a načrtol cestu ku „katolicite“ – povolaniu cirkvi k všeobecnosti, k univerzalite a otvorenosti voči „ľuďom všetkých jazykov, rás, národov a kultúr“. Ako možno chápať snahu katolíckej cirkvi v dvadsiatom prvom storočí? Posúdenie výzvy vo forme „katolicity“ formovať jednotnú a univerzálnu všeludskú „religio“ je na každom čitateľovi bez rozdielu jeho „confessio“ alebo „pietas“.

Kniha Tomáša Halíka je nielen zaujímavým exkurzom do filozofie a sociológie dejín kresťanstva, ale aj naliehavým volaním po sebareflexii a uvažovaní o duchovnej budúcnosti zjednotenej Európy, o úlohe kresťanstva pri formovaní európskej identity a celej európskej kultúry.

Marek Mocker

Aká náboženská podoba je potom príznačná pre (post) modernú Európu? Súčasným „religio“ Západu sa stali médiá spolu so všetkými aspektmi, ktoré preberajú z tradičných náboženstiev. Tie prostredníctvom spoločných symbolov, interpretovania sveta, vplyvu na štýl myslenia a správania sa ľudí, vytvárajú sieť a ponúkajú spoločnú skúsenosť.

Cesta k slobode

Dejiny 20. storočia boli také kruté a tak hlboko zasiahli do našich osudov, že milosrdne vymazávajú osobnú pamäť a legitimizujú volanie po „hrubej čiare za (fašistickou a komunistickou) minulosťou“.

- ▲ Stanislav Balík a Michal Kubát
- ▲ Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů
- ▲ Dokořán 2004
- ▲ 167 strán
- ▲ 329 Sk

Základnú otázku o minulom storočí položil Francúz Jean Steiner: Čo chcel povedať Všemohúci nám žijúcim, keď dopustil také hrôzy, počas ktorých prvýkrát v dejinách aj niektorí ortodoxní rabíni začali pochybovať o Jeho existencii? Táto otázka evokuje ďalšie: Prečo zločinecké systémy v 20. storočí vo svojich krajinách podporovali takmer všetci obyvatelia a verejne ich podporovali aj také duchovné authority, ako boli niektorí biskupi, kňazi a umelecká a intelektuálna elita?

Odpovede na tieto otázky už desaťročia hľadajú filozofi, teológovia, historici, politológovia. Norbert Wiener povedal ešte v štyridsiatych rokoch, že základným predpokladom pre vedecké skúmanie v akejkoľvek

že tieto práce, akokoľvek fascinujúce, sú esejami, nezavršenými pokusmi.

Do tejto knižnice je možné s pokojným svedomím zaradiť aj prácu českých autorov Stanislava Balíka a Michala Kubáta Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Je to štruktúrna porovnávacía štúdia, ktorá prináša výsledky politologickej analýzy moderných nedemokratických režimov. Štúdia prináša fenomenologický popis totalitarizmu a autoritarizmu, porovnáva viaceré politologické modely, hľadá ich spoločné a odlišné aspekty. Cenný je opis významu legitimity panstva, politického vodcovstva a politickej psychológie, autoritatívnej mentality a ideológie autoritatívnych a totalitných režimov. Popisuje ich najvýznamnejšie znaky na príkladoch fungovania režimov komunistického Ruska, nacistickej tretej ríše, Albánska Envera Hodžu, Pol Potovej Kambodže, frankistického Španielska, Nového štátu (Estado Novo) v Portugalsku, talian-

Prečo zločinecké systémy v 20. storočí vo svojich krajinách podporovali takmer všetci obyvatelia a verejne ich podporovali aj také duchovné authority, ako boli niektorí biskupi, kňazi a umelecká a intelektuálna elita?

oblasti poznávania je štúdium filozofie. V zhode s tým treba upozorniť napríklad na základné filozofické eseje Martina Bubera Ja a Ty a Temnota Boží, na prácu historika Ernsta Nolteho Fašizmus ve své epoše a na prácu historika Francoisa Fureta Minulosť jednej ilúzie. O nemožnosti pochopiť, čo sa udialo v 20. storočí, hovorí aj to,

skej provincie Carnaro, „ľudového“ Poľska, kádárovského Maďarska, Singapuru Lee Kuan Yewa. Popis gottwaldovského a husákovského Česko – Slovenska ešte čaká.

Nádej, že 20. storočie malo charakter protuberancie v nás udržiava charakter univerza, popisovaný poslednými prácami teórie katastrof.

Ale tiež sa môžeme zhodnúť na tom, že učiť sa môžeme len z minulosti, aby sme slovami a skutkami utvárali prítomnosť, myslíac pritom na dobro v budúcnosti. Alebo lapidárnejšie, aby sme sa vyhli neželanému opakovaniu minulosti. Priame násilie štátov na obyvateľoch v epoche stalinského „Gulagu“ a hitlerovského „Osvienčimu“ prinieslo viac mŕtvych, ako ich padlo v prvej a druhej svetovej vojne. Preto bolo po druhej svetovej vojne v slobodnom svete vynakladané veľké intelektuálne úsilie neúprosného a ikonoklastického hľadania pravdy o sebe, o svete, o príčinách a dôsledkoch „Gulagu“ a „Osvienčimu“ v Európe.

Česká kresťansky orientovaná literatúra

Eseje, úvahy a state Jaroslava Meda, ktoré zhrnul do knižného vydania pod názvom Spisovatelé ve stínu (ide o druhé, rozšírené vydanie, prvé vyšlo pred desaťročím), môžeme zaradiť k literatúre rehabilitujúcej autorov v minulom režime z ideologických príčin perzekvovaných a umlčovaných.

Jaroslav Med sa výskumne zaoberá českou literatúrou 20. storočia, predovšetkým kresťansky orientovanou (presnejšie by vari bolo katolíckou), ktorá bola trňom v oku komunistickej kultúrnej politiky a literárnej kritiky. Podobne to bolo na Slovensku s tvorbou tzv. katolíckej moderny. V Čechách bol však tento prúd literatúry oveľa mohutnejší, rôznorodejší a vnútorne diferencovanejší. Nešlo len o básnikov, ale aj o prozaikov, kritikov atď, a to často naozaj významných, spoluúčujúcich profil modernej českej literatúry počas viacerých desaťročí. Jednotlivé state autor venoval tvorbe Otokara Březinu, Miloša Dvořáka, Jakuba Demla, Josefa Floriana, Jaroslava Durycha, Bohuslava Reyneka, Ivana Diviša a niektorých ďalších. Do osobitných kapitol vsadil kresťansky orientovanú tvorbu samizdatovú a emigrantskú. (Aj slovenská kresťansky ladená tvorba má svojich emigrantských autorov. Treba však v tomto prípade povedať, že rozhodnutie emigrovať nemalo u nich len náboženskú motiváciu.) Niekoľko statí sa zaoberá vývinovou problematikou.

Med si všíma konkrétne roky 1945 – 1948, v ktorých ešte pokračovali viaceré predošlé tendencie, i tá kresťanská, ale vzhľadom na zmenenú spoločenskú situáciu sa dostala do popredia ľavicovo zameraná literatúra.

- ▲ Jaroslav Med
- ▲ Spisovatelé ve stínu
- ▲ Portál 2004
- ▲ 237 strán
- ▲ 345 Sk

Ide teda o publikáciu uvádzajúcu na pravú mieru predošlé deformujúce hodnotenie tvorby časti autorov, pričom kritériom je, či by mala byť, jej skutočná hodnota. Súčasťou tohto rehabilitačného procesu je náležité vradenie toho-ktorého autora do celku literatúry, ale aj odhalovanie jeho spojív s európskou, v tomto prípade najmä francúzskou literatúrou.

Matematický popis správania sa extrémne veľkých systémov sa blíži poznaniu, že základnou charakteristikou univerza je napriek fraktálom – „protuberanciam“ – stabilita. O tom hovorí tiež esej Ludwiga Wittgensteina, o ktorej mi hovoril môj hubársky učiteľ. Wittgenstein porovnával pravdivosť dvoch výrokov „Pravda je Boh“ a „Boh je pravda“. Dokázal, že pravdivý je druhý z nich. A Martin Buber končí esej Boh a ľudský duch slovami: „Zatmenie Božieho svetla nie je jeho zhasnutím. To, čo stojí medzi ním a nami môže už zajtra ustúpiť.“ Už zajtra.

Zákomom o sprístupnení dokumentov bezpečnostných zložiek štátu 1939 až 1989 a o založení Ústavu pamäti národa (z. č. 553/2002 Z. z.) označil slovenský parlament to obdobie našich národných dejín ako dobu neslobody, zriadil verejnoprávnu inštitúciu – Ústav pamäti národa a uložil jej prevziať do správy celú písomnú dokumentáciu bezpečnostných zložiek štátu z doby neslobody, sprístupniť ju odbornej a laickej verejnosti (prístup nie je viazaný na štátne občianstvo), systematicky spracúvať a zverejňovať, so zvláštnym zreteľom na zločiny štátu, ktorých sa dopustili predstavitelia nacistického a komunistického režimu voči civilnému obyvateľstvu, Generálnej prokuratúre SR postupovať podnety na stíhanie takých zločinov a hľadať odpoveď na otázky o príčinách našej tragickej minulosti.

Takú prácu považujeme za nevyhnutnú podmienku prechodu od totalitného režimu k demokratickému právnemu štátu. Je to vlastenecská, morálna, profesionálna, ale tiež ústavná výzva na Slovensku, v Strednej Európe, otvorená tradičným demokraciám Západu, ktoré opakovane snívajú sen o trvalom mieri, spravodlivosti a jednote sveta.

Ján Langoš

- ▲ Andrzej Stasiuk
- ▲ Jak jsem se stal spisovatelem
- ▲ Preklad Václav Burian
- ▲ Prostor 2004
- ▲ 227 strán
- ▲ 399 Sk

Andrzej Stasiuk patrí k najznámejším a najprekladanejším poľským prozaikom, známy je však aj ako eseista a vydavateľ. Jeho diela boli preložené do mnohých svetových jazykov. Naposledy v češtine vyšla jeho autobiografická kniha Jak jsem se stal spisovatelem s podtitulom Pokus o intelektuální biografii rozprávajúca o životnom štýle skupiny mladých ľudí na okraji a „mimo“ oficiálnu spoločnosť, o ich literárnych a hudobných záujmoch i láskach, posadnutosti alkoholom v Poľsku na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia. Doslov Jáchyma Topola nie je v knihe náhodou. Vzájomnú sympatiu, nielen v oblasti kultúry, totiž cítí i medzi riadkami. Paradoxne, ako k tomu zväzda samotný názov knihy, o tom, ako sa Stasiuk stal jedným z najviac cenených poľských spisovateľov, sa v knihe nedozvieme takmer nič. V slovenčine pred koncom roka vyšiel preklad jeho knihy Dukla, ktorú napísal v roku 1997.

- ▲ Petr Šmolka
- ▲ Muž a žena - návod k použití
- ▲ Portál 2004
- ▲ 159 strán
- ▲ 295 Sk

Vraj najmenej na polovicu manželských rozvodov je „zamiesnené“ už v okamihu zoznámenia. A to preto, že sa zišli dvaja ľudia, ktorí by sa mali v živote radšej míňať, alebo preto, že aspoň jeden z nich je obdarený charakteristikami, ktorými spoľahlivo rozbije akýkoľvek vzťah. Mnohí však k tomuto poznaniu prichádzajú veľmi neskoro alebo vôbec, každopádne to, čo sa deje na ceste k tomuto „poznaniu“, nebyva vždy príjemné. Muž a žena – návod k použitiu, či inak – praktická príručka partnerského a manželského spoluzitia, mapuje hlavné témy koexistencie muža a ženy, od výberu partnera, cez rozdielne povahy, predstavy i prania, spoločnú starostlivosť o deti, vzťah k prarodičom až po prípadný rozvod. Jednotlivé kapitoly dopĺňajú príbehy ľudí, osvedčené pravidlá i najčastejšie otázky, ktoré ľudia k tej - ktorej oblasti kladú a odpovede na ne.

- ▲ Dagmar Mocná, Josef Peterka a kol.
- ▲ Encyklopedie literárních žánrů
- ▲ Paseka 2004
- ▲ 697 strán
- ▲ 899 Kč

Rôznych literárnych príručiek encyklopedického charakteru nájdeme na našom knižnom niekolk. Škoda len, že väčšina z nich je českého pôvodu (nielen prekladovo, ale aj autorsky). Poslednou takouto je prvá súhrnná práca z oblasti českej genealógie a historickej poetiky. Zahŕňa genealogické „fenomény“ českej literatúry zo všetkých tvorivých oblastí. Na ich pozadí zachytáva hlavné vývojové premeny od počiatku až po súčasnosť. Autori uprednostnili pri výbere jednotlivým tém nielen význam, ale aj produktivitu daného žánru v českej literatúre. Príjemná je i štruktúra výkladu každého „hesla“: definuje etymológiu termínu, zaraďuje ho do kontextu svetovej literatúry, obhajuje jeho vývoj a pozíciu v českej literatúre, prináša ilustračnú ukážku a nakoniec bibliografiu domácej i zahraničnej odbornej literatúry. Máme teda nástroj na to, ako sa kvalitne i efektívne orientovať v rôznorodom repertoári českej literatúry.

Vladimír Petřík

Prevratné časy mesta pri Dunaji

Za posledných sto rokov sa v Európe uskutočnili rozsiahle štátoprávne zmeny, ktoré podstatne zmenili jej politickú geografiju dvakrát – po prvej svetovej vojne a po roku 1989. Zmeny po roku 1945 boli len štátoprávnou reštauráciou medzivojnovej politickej mapy Európy spojenou s dočasným rozdelením kontinentu do dvoch mocensko-politických blokov.

obsadili pravobrežnú obec pri Bratislave zvanú Ligetfalu, budúcu Petržalku a získali tak pre mesto potrebné predmostie na druhej strane rieky.

Ťažiskom knihy sú vtedajšie udalosti odohrávajúce sa v Bratislave alebo v jej okolí. Autor sa však nemožno vyhnúť širším súvislostiam a tam, žiaľ, poznať, že nie je historikom s dôkladnou znalosťou faktov. Inak by zrejme vedel, že v uhorských sčítaniach ľudu sa nezistovala národnosť, ale materinský jazyk, alebo že 26. septembra 1918 sa ustanovila dočasná česko – slovenská vláda v Paríži a nie v Prahe a táto zahraničná vláda vyhlásila československú nezávislosť nótami dohodovým mocnostiam 14. októbra a nie 28. októbra, keď bol samostatný česko – slovenský štát vyhlásený v Prahe, a nie v Paríži... Takéto a ďalšie chyby môžu, pravdaže, spochybniť aj ostatné časti publikácie, týkajúce sa udalostí v meste a jeho okolí. Na ich priblíženie sa však autor predsa len pripravil dôkladnejšie a podarilo sa mu predstaviť udalosti v ich dobovej dramatickosti aj rozporuplnosti.

Oceňujem, že autor hovorí už v názve knihy o obsadení, a nie oslobodení mesta, ako býva niekedy zvykom, pretože veľmi veľká väčšina nemeckých a maďarských obyvateľov Pozsonye – Pressburgu – Prešporoku (tak sa mesto nazývalo až do 25. marca 1919 a neoficiálne aj neskôr) nepociťovala pripojenie mesta k novému štátu ako oslobodenie, ale len ako dočasnú neželanú okupáciu. S faktom obsadenia, a nie oslobodenia, sa museli vyrovná-

vať aj česko – slovenskí legionári a následne vojaci pod velením talianskych dôstojníkov, prví česko – slovenskí štátni funkcionári a taktiež Šrobárova „vláda“, resp. ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré začiatkom februára 1919 presídlilo zo Žiliny do Prešporoku. Nemecko-maďarské obyvateľstvo mesta, a to prakticky každej politickej orientácie, privítalo najvyššiu politickú správu nového štátu na svojom území s otvoreným nepriateľským vystúpením, ktoré vyvolalo ozbrojenú reakciu legionárov s mŕtvymi a ťažko ranenými na strane demonštrantov. Zamerenie sa pôvodne prešporského meštianstva s novým štátom priniesol až vpád maďarskej Červenej armády na územie Slovenska

vo v neprospech Česko – slovenska aj Slovenska...

Bratislava však ako slovenské hlavné mesto ostala aj po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži Slovensku, jednak preto, že sa v medzivojnovom období premenila na vskutku multietnickú – nemecko-slovensko-česko-maďarsko-židovskú a postupne sa stala mestom s väčšinou slovenského a českého obyvateľstva, ale aj preto, že sa stala skutočným centrom v tom čase vyše trojmiliónovej krajiny. Istou satisfakciou vari aj pre tých obyvateľov mesta, ktorí si neželali česko – slovenskú Bratislavu, sa stal modernizačný rozmach a rast mesta, aký by sotva dosiahlo, keby zostalo v pozícii len jedného z mnohých župných miest Uhor-

Väčšina nemeckých a maďarských obyvateľov Pozsonye – Pressburgu – Prešporoku nepociťovala pripojenie mesta k novému štátu ako oslobodenie, ale len ako dočasnú neželanú okupáciu.

v jarných mesiacoch 1919, ten sa totiž javil Prešporčanom ako ešte väčšie nebezpečenstvo než odtrhnutie mesta od Uhorska (Maďarska).

Autor, pochopiteľne, očividne stráni novej, česko – slovenskej Bratislave, vari aj preto sa mu pôvodná väčšina obyvateľov Prešporoku v zobrazovaní dejov často spája do označenia „Nemci a Maďari“. To boli tí protivníci, ktorých bolo treba premôcť, aby sa mesto stalo našim, čo sa aj vskutku stalo. Ako odpoveď na odmietavé postoje predstaviteľov prešporského obyvateľstva autor často a s istou satisfakciou cituje slová česko – slovenských štátnych reprezentantov, že tak „rozhodli veľmocí“. A bola to pravda, ibaže rozhodnutia veľmocí bývajú premenlivé. Neuplynulo ani dvadsať rokov a veľmoci opäť rozhodli, ale veľmi boľsti-

ska. Navyše v medzivojnovom období sa modernizačné premeny mesta diali s rešpektovaním národnostných práv v demokratickom režime, čo za Uhorska neplatilo.

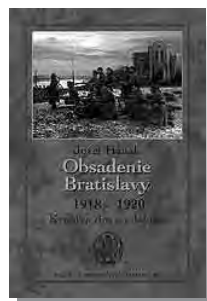
Kniha zanieteneho amatérskeho historika možno podnieta niektorého profesionálneho historika, aby podal svoj príbeh obsadenia (takmer sa ponúka slovo – zaujatia) Prešporoku – Bratislavy. Hanáková kniha o obsadení budúceho hlavného mesta Slovenska sa však už teraz zvečnila veľkým počtom dobových fotografií, z nich mnohých doteraz neznámych, približujúcich mnohoraké podoby mesta v prvých desaťročiach minulého storočia, veľakrát také podoby, ktoré zostali už len na fotografiách.

Milan Zemko

- Thomas Bernhard
- Rožrušenie
- Preklad Radovan Charvát
- Prostor 2004
- 277 strán
- 495 Sk

V Čechách patrí dramatik a spisovateľ Thomas Bernhard k najprekladanejším rakúskym autorom. Na Slovensku ho objavili zatiaľ najmä divadelníci. Raný román Rožrušenie (Verstörung, 1969) patrí medzi Bernhardove najsilnejšie texty: naplno v ňom zaznieva téma Rakúska ako krajiny násillia, zvrátenosti, obmedzenosti a krutosti. Odohráva sa v krátkom období tesne pred katastrofou a je panorámou postupnej degradácie od najnižšej po najvyššie spoločenské vrstvy. Nemožnosť úniku je tu formálne majstrovsky vyjadrená myšlienkou a štylistickou figúrou opakovania, uväznenia do vlastného jazyka. Táto charakteristická metóda sa v Bernhardových textoch objavuje aj neskôr. Za pozornosť stojí aj majstrovské pretlačenie bernhardovského prekladateľa Radovana Charváta.

- Jozef Hanák
- Obsadenie Bratislavy 1918 – 1920
- Kronika dní a udalostí
- Vydavateľstvo PT 2004
- 183 strán
- 269 Sk

Jednu z epizód veľkých zmien po prvej svetovej vojne, pre nás Slovákov však veľmi významnú udalosť, keďže vďaka nej Slovensko získalo svoje hlavné mesto pri Dunaji, približuje kniha Jozefa Hanáka Obsadenie Bratislavy 1918 – 1920.

Jozef Hanák, pôvodom z Moravy, ale naturalizovaný Bratislavčan, strojní inžinier a učiteľ, ale súčasne nadšený amatérsky historik, približuje vo svojej knihe rozhodujúce dni od jesene 1918, keď sa ukázalo, že ústredné mocnosti prehrali vojnu a na troskách rakúsko-uhorskej monarchie vzniknú celkom nové štáty, až po onú augustovú noc roku 1919, keď česko – slovenskí vojaci nečakaným prepadom

- Leni Riefenstahlová
- V mé paměti
- Preklad B. Kříklánová, M. Navrátil
- Prostor 2004
- 784 strán
- 919 Sk

Leni Riefenstahlová - fotografka a filmová režisérka, ktorá pracovala pre Hitlera. Tak znie najznámejšia charakteristika tejto nemeckej umelkyne, pre niekoho geniálneho tvorca filmovej avantgardy, pre iných príklad zapredanca, slúžiacemu nacistickému režimu, ktorý si svoju slávu vybudoval na úspechu dokumentov o zjazdoch národnosocialistickej strany a o letných olympijských hrách v Berlíne v roku 1936. Vo svojich memoároch, ktoré vyšli v Nemecku po prvýkrát v roku 1987, Riefenstahlová vytvára legendu o sebe samej, snaží sa situovať do role obeť – je to ona, kto zažil príkorie, kto strádal, kto musel tvrdo pracovať. Vlastný egoizmus spôsobuje, že nedokáže nielen myslieť kriticky, ale v jej spomienkach chýba aj dôležitá vrstva dobových spomienok. Storočná umelkyňa prešla vo svojom živote niekoľkými umeleckými etapami: bola tanečnicou, herečkou, režisérkou, fotografkou a v posledných rokoch života aj potápačkou. Osobitnú kapitolu v jej živote zohrala Afrika, predovšetkým Núbovia z južného Sudánu, ktorých fotografovala do 80. rokov 20. storočia.

Pero v mláčke krvi omočené

Čo sa skrýva v zrobenej dlani matky vydávajúcej svoju dcéru? Žeby belostný útržok plachty s pár kvapôčkami krvi? (V prípade núdze si pomôžeme aj prasačou.) Čo za čudná tekutina to vyteká z hlavy Gorgóny a mení veci dolu na zemi? Čo s bázňou zachytávajú diváci popravy, skrytí decentne pod gilotínou? Nebojte sa, aj mne naskakuje husia koža. To vtedy, keď sa hovorí o krvi.

jej podarilo zozbierať (nielen) písomný materiál dokonale nasiaknutý krvou. Základným postulátom knihy je bezpochyby výrok: dejiny ľudstva sú neuveriteľne späté s krvou. Čitateľovo dobrodružstvo pokračuje po špirále cestou časom, od praveku až po súčasnosť. Autorka bude sledovať „stopu miazgy života naprieč epochami, národmi a krajinami“, vo filmoch, knihách, v obrazoch.

Krv je najprv hmatateľná, chemicky uchopiteľná – v úvodných stránkach ju máme pod šošovkou mikroskopu a hneď musíme okrem iného skonštatovať, že je hustejšia ako voda. V dávnomeku – zaznieva hlas krvi, hlas predkov a príbuzných, napríklad zo slov v mýte („U juhovenezuelských Janomanov mesačný boh Periborivas stvoril ľudstvo tak, že vlastnou krvou pokropil zem.“), hneď sme pri krvavých nie veľmi srdečných, skôr srdcových obetiach Aztékov, v trójskej vojne, kde krv tečie na hektolitry, a prirodzene, nevyhneme sa zmienke o tradičnom mužskom strachu z krvi menštruačnej (povestná, nielen biblická „nečistota ženy, majúcej svoje dni“). Krv sa od dávna vnímala ako sídlo duše človeka – preto v prípade pocitu jej nedostatku: ide sa priamo po krku (za ponurej, ľadovej noci počas splnu, v období

hladu, jediným hrejivým osviežením je krv, či už zvieracia, alebo ľudská), alebo: keď uniká krv, uniká život.

Púšťanie žilou patrí v našom ponímaní k stredoveku, je to asi jeden z najvýznamnejších prejavov súdobeho prítakávajúceho vzťahu ku krvi. (Hurido je pijavica.) Turbikulóza, ktorá kosila najmä v 19. a začiatkom 20. storočia a literatúra sa len tak predbieha v jej opisovaní (zo všetkých spomeňme aspoň Čarovný vrch Thomasa Manna), priamo zasiahla i samotných spisovateľov (sestrami Bronteovými počnúc, Franzom Kafkom (ne)končiac).

Exkurz do kresťanského výkladu (svätej) krvi (Kristovej) prináša mnohé netušené informácie. Vedeli ste napríklad, že zbožštenie krvi kvapkajúcej z boku Krista, keď mu ho prebodol (údajne) nevidomý Longinus, sa dostalo až tak ďaleko, že bolo treba založiť špeciálny rád jej vyznávačiek? Volali sa Sestry drahocennej krvi, ale rádiv bolo mnoho. A nakoniec, svätý grál má tiež veľa do činenia s krvou – sv. Jozef z Arimatey doň zachytil Kristovu krv.

Dozvedáme sa, že krv rozhodne vzbudzuje rešpekt. Posvätnú bázeň (=eucharistia). Chlípnosť a posadnutosť (=de Sade). Dve tváre jednej mince? Rozpoltenosť našej civilizácie,

naše čierne - biele myslenie, delenie na dobré a zlé?

Prehistóriou pestovaný, hýčkaný postoj ku krvi spolu so štipkou imaginácie uhničili upírov; s jedným z nich sa spisovateľka dala nenúteno do reči. Vznikla tak kapitola Interview s upírom (odkaz na film), veľmi vtipná a poučná, kde sme si nachvíľu oddýchli od premiery vrahov, besniacich úchylákov a perverzistov, ktorým bázeň z krvi sadla na mozog. V týchto kapitolách, ktoré sa už venujú súčasnosti, mám pocit, akoby sa autorka vyzivila a svoj talent pre žánr čiernej kroniky naplno uplatnila. Rozumiem: krv je láska, láska je väšeň, väšeň je smrť; aké to podobnosti.

Pokus Gudrun Schuryovej byť načas „diletantom ... pretože odborník sa nedokáže na vec pozrieť dostatočne jednoducho – nespĺňa teda základný predpoklad plodného myslenia“, sa určite vydaril; dokázala disciplinovať utriediť obrovské množstvo údajov z rozličných oblastí, teda dať im hlavu aj päť, čitateľ sa nekľiesni v dobových zmienkach, súvisiacich s krvou, ako džunglou. Sem-tam však kniha podlieza vytýčenú latku – kultúrne dejiny, sem-tam trčí lacný krvákový bulvár, a vyznieva ako výstrižková služba. Tak trochu mi chýbajú hlbšie hodnotenia a interpretácie, hoci príklady sú úderné a hovoria za veľa.

Napriek tomu je však výsledkom kniha, ktorá sa ponúka najmä ako návod na čítanie histórie, ako istý interpretovaný rámec, pomocou ktorého môžeme veľa zistiť o ľudskej psychike. A posolstvo nie je príliš optimistické. Prelialo sa totiž mnoho krvi... A na slovenského čitateľa čiha kvalitný a dobrý preklad.

Jela Krajčovičová

- Gudrun Schuryová
- Miazga života, kultúrne dejiny krvi
- Preklad Miroslav Szabó
- Kalligram 2004
- 208 strán
- 249 Sk

O „veľmi zväštnej tekutine“ napísala útlú knižku (na obálke s motívom dvoch azda po hlave Krstiteľovej bažiacich vrazedkýň) profesorka na Bamberskej univerzite Gudrun Schuryová, s podtitulom Kultúrne dejiny krvi. Dôvodom, prečo si vybrala práve túto tému, je vraj „obyčajná zvedavosť ... filologická poctivosť, postreh detektíva a sloboda v myslení sú pre mňa najdôležitejšie kultúrno-historické kritériá“. Pomocou svojej (vskutku veľmi šikovnej) pomocnej ruky rešeršnej sa

Základným postulátom knihy je bezpochyby výrok: dejiny ľudstva sú neuveriteľne späté s krvou.

Dramatické dejiny identity

Divadelný ústav v Bratislave sa už niekoľko rokov systematicky usiluje poskytnúť domácemu mysleniu o divadle solídne základy sprostredkovaním špičkových svetových teatrologických prác.

- ▲ Erika Fischer-Lichte
- ▲ **Dejiny drámy**
- ▲ Preklad Adam Bžoch
- ▲ Divadelný ústav 2003
- ▲ 521 strán
- ▲ 390 Sk

Zatiaľ najvýznamnejším činom v tejto oblasti bolo vydanie Divadelného slovníka Patricea Pavisa. Pre účely prekladu bolo nutné prehodnotiť a v podstate nanovo konštituovať slovenskú divadelnú terminológiu, ktorá by zodpovedala rozvinutej a náročnej terminológii jedného z kultúrnych najbohatších národov na svete. (K&S priniesol recenziu v predchádzajúcom čísle.) Ďalšou pozoruhodnou príručkou z produkcie Divadelného ústavu, tento raz z nemeckej kultúrnej oblasti, sú dvojdielne Dejiny drámy, ktoré slovenský vydavateľ zlúčil do jedného obsiahleho zväzku.

Erika Fischer-Lichte patrí medzi popredné osobnosti svetovej teatrologie: profesorka na Slobodnej univerzite v Berlíne, bývalá prezidentka Medzinárodnej federácie divadelného výskumu, má za sebou viaceré obsiahle knižné publikácie, ktoré zachytávajú a podrobne rozpracovávajú aktuálne smerovanie súčasnej teatrologie. Jej práce sú napriek myšlienkovkej náročnosti zrozumiteľne a relatívne prístupne napísané – aj to je iste dôvod pre ich viaceré vydania. Meno si teatrologička Fischer-Lichte získala už začiatkom osemdesiatych rokov, keď publikovala trojzväzkovú

Semiotiku divadla. V roku 1990 nasledovali spomínané Dejiny drámy. V súčasnosti vedie veľký projekt zameraný na interdisciplinárnu divadelnú vedu. Vychádza z predpokladu, že divadlo a divadelnosť sa objavujú v celom rade spoločenských prejavov ako historické inštrumentárium. Projekt zachytáva predovšetkým súčasné procesy medializácie divadla a teatralizácie spoločnosti. V Dejiniach drámy Fischer-Lichte metodologicky vychádza z faktu, že divadlo nie je len umelecká forma, ale zároveň aj sociálna inštitúcia, zdôrazňuje, že dejmi, ktoré herci realizujú, a rolami, aké hrajú, sa inscenujú aspekty a faktory, ktoré majú zásadný význam pre divákov ako reprezentantov spoločnosti zvlhľadom na ich spoločenskú identitu. Divadlo treba z tohto hľadiska chápať ako akt sebavytvárania a sebareflexie spoločnosti.

Samozrejme, jedna vec je divadlo, ktoré chápeme zväčša ako budovu alebo aj konkrétne realizáciu, inscenáciu či už dopredu napísaného textu, alebo aj inej formy výpovede, druhá vec je dráma, literárny text. Drámu môžeme považovať za autonómne literárne

Erika Fischer-Lichte svoje dejiny drámy prezentuje ako kolektívne dejiny identity.

dielo, na druhej strane však v sebe skrýva inscenačný potenciál. To je dôvod, prečo sú špecificky literárne aspekty drámy až druho- radé. Konkrétnejšie: vychádzajú z de Levitu, zdôrazňuje Fischer-Lichte, že základná štruktúra drámy je daná vzťahom mena, resp. označenia roly a hercovým telom, cez ktoré rola nadobúda telesnú identitu „iného“, a ktoré pred diváka funguje ako zrkadlo: „Te-

lu na javisku v literárnom texte zodpovedá meno (...) Telo a meno fungujú vo všetkých spoločnostiach ako základné faktory identity.“ Štruktúrna premena drámy sa teda uskutocňuje v úzkom vzťahu s premenou identity, a preto autorka svoje dejiny drámy prezentuje práve ako kolektívne dejiny identity. Takýto metodologický prístup je samozrejme veľmi náročný – treba sa orientovať nielen v teatrologii či všeobecnej histórii (ak taká existuje), ale aj v sociálnych dejinách, dejinách mentalít, ideí, gender studies, mytológii atď. Erika Fischer-Lichte mala okrem odvahy vstúpiť do náročného projektu aj potrebnú erudíciu.

Pre svoju analýzu si autorka vybrala tie drámy, ktoré sa všeobecne považujú za profilové: Vládca Oidipus, Kráľ Lear, Mízantrop, Tanec smrti atď. Vychádzala pritom z predpokladu, že práve v týchto textoch sa zakaždým formuluje nová koncepcia identity a často pritom vzniká aj nová dramatická forma. Dejiny drámy od antiky po súčasnosť rozčlenila na päť základných celkov – Kultové divadlo, kam zaradila antické divadlo a časť stredoveku, Theatrum vitae humane, venované najmä renesančnému divadlu, po časti Meštianske divadlo ilúzie nasleduje Dráma krízy identity (na prelome 19. a 20. storočia), dvadsiate storočie zachytáva v kapitole Divadlo „nového“ človeka, pričom končí tvorbou Heinerja Müllera.

Patrite medzi milovníkov Čechova? Možno ste si nevsimli, že v jeho najznámejších drámach Čajka, Tri sestry aj Višňový sad chýba v rodinách otec. Viete, ktorý autor posúva narušenie patriarchálneho poriadku do roviny prvotného hriechu? Kde nachádzame postavy femme fatale a charizmatického umelca? Ak vás to zaujíma, odporúčam vám Eriku Fischerovú-Lichteovú a jej prvú knihu v slovenčine.

Anna Grusková

Baron, regent a patafyzik

Nepatrí sa začínať viac ako tradične. Napríklad, že po toľkých a toľkých rokoch od vydania tej či onej skvelej knihy sa slovenskému čitateľovi dostáva do rúk kniha v slovenčine. Hoci dodnes zanovito tvrdím, že kultúra národa je dobre merateľná aj tým, čo si zo sveta priblížila prekladmi diel a čo z nich chcela rozvinúť a udomáčniť. Nie, tak začínať sa vonkoncom nepatrí.

- ▲ Alfred Jarry
- ▲ **Skutky a názory doktora Faustrola, patafyzika**
- ▲ Preklad A. Marenčin st.
- ▲ Vydavateľstvo PT 2004
- ▲ 92 strán
- ▲ 799 Sk

Ale o patafyzike? A o doktorovi Faustrollovi? Len ten, kto definoval vesmír ako všetko s výnimkou seba samého, mohol byť Faustrollom. Kým Faustroll so svojou abstraktnou a nahou dušou vstúpil do kráľovstva neznámej dimenzie, všetko umenie a všetka veda sa vpísali ako partitúra do telesných oblín a kriviek ultrašesťdesiatročného eféba. Doktor Faustroll, tento výmysel Alfreda Jarryho, v priestore sto šiestich rokov prešiel svetom slávnou cestu od malého počtu vyvolených k zástupom priaznivcov, zhromaždeným pod vlajkou Veľkého bachora.

Pravda, nepotrebovali by sme sa v treťom tisícročí zoznamovať s doktorom Faustrollom, keby sme tak neodbytné nepotrebovali patafyziku. Vedu o tom, čo sa pridáva k metafyzike v tej miere, ako ona presahuje fyziku. Len v patafyzike je možnosť klásť otázky, „prečo sa namiesto zákona o páde telesa smerom ku gravitačnému strediu neformuluje radšej zákon o stúpaní prázdna opačným smerom – od strediu k obvodu?“

Spomenutú skutočnosť si už roky rokúce uvedomoval Regent ubudoxológie (jeho jasnosť) Albert Marenčin, nositeľ Radu veľkého bachora za preklad Jarryho Kráľa Ubu. Pravda je aj to, že regent popri prijímaní čo najvрей-

ších prejavov úcty a obdivu musí šíriť patafyziku na tomto svete a na všetkých ostatných. Úloha nad úlohy, závažne neslovenská. Až dnes, nad roztvorenými stránkami Skutkov a názorov doktora Faustrola, patafyzika, si uvedomíme nielen veľkosť gesta, ale aj hĺbku počínú naskrze dynastického. Posúďte. Legendárne dielo preložil, predslov a poznámky napísal Albert Marenčin starší. Knihu vydal Albert Marenčin (mladší) – vydavateľstvo PT. A typograficky ju upravil Albert Marenčin najmladší. Vydanie brilantne spravidajú ilustrácie Karola Barona. Slovenský čitateľ, nepochybne, náležite ocení prítomnosť diela klasického odkazu v takej neklasicknej línii, akú vyznačujú najslobodnejší a zároveň aj najšikandalóznejší autori (možno) od Rabelaisa k Lautréamontovi, od Baudelaira k Rimbaudovi, od Grabba k Schwobovi a ešte mnohých iných „od – k“. Albert Marenčin doktora Faustrola uvádza do slovenského kontextu ozaj zodpovedne, pamätajúc, že šíriť patafyziku jednoducho musí z funkcie regent-

Nepotrebovali by sme sa v treťom tisícročí zoznamovať s doktorom Faustrollom, keby sme tak neodbytné nepotrebovali patafyziku.

skej: „To, že sa doktor Faustroll narodil roku 1898 v Čerkesku ako šesťdesiatštyriročný, bolo odjakživa známe a dodnes sa považuje za samozrejmosť; ale že sa narodil aj s doktorským titulom a s perfektnou znalosťou francúzštiny, na to sa celé desaťročia neodvážil nikto ani len pomyslieť. Bol som vlastne prvý (...) A podobne to bolo aj s otázkou, ako sa vlastne náš doktor dostal z Čerkeska do Paríža.“

Marenčinovo obsiahly úvod je objavnou správou o jeho vlastnom objave kolísky patafyziky v neveľkej obci Pata v nitrianskom okrese. Táto správa ešte v šesťdesiatych rokoch mi-

nulého storočia nadchla členov Patafyzického kolégia v Paríži, tuším pod dôstojným predsedníctvom Raymonda Queneaua. Veď dovtedy Faustrollovu cestu zo severného Kaukazu do Paríža halil hustý závoj dohadov. A vlastne až dnes Albert Marenčin z hmiel a chmár histórie vylúpol nedoceniteľné zásluhy poľského spisovateľa a maliara Witkacyho, ktorý doktora Faustrola – cestujúceho na parnom bicykli – nasmeroval zo Zakopaného do Liptovského Svätého Mikuláša rovno do priateľskej náruče doktora Aurela Stodola. Náš, nescudziteľne náš, vynálezca parnej turbíny sa úprimne potešil príležitosti zvieť sa na kolegovom vynáleze. Keď ich tma blížiacaj sa noci zahnila do zájazdového hostinca, zrodil sa objav objavov. Totiž, doktori sa chystali nocovať práve v Pate, a tak práve náš nescudziteľný doktor Aurel Stodola ako prvý na svete počul z Faustrollových úst ono slávne: PATA-FYZIKA.

Možno sa na vianočnom trhu, okrem nádej vzbudzujúceho sloganu, že knihy sú opäť v móde, objavilo aj zopár zreých a potrebných diel. Názory a skutky doktora Faustrola, patafyzika však koncom 19. storočia napísal dvadsaťpäťročný mládenec, na ktorého čakalo zvyšných deväť rokov života. Predsa len sa nazdávam, že na Slovensku určite potrebujeme spoznávať dielo tohto „zvláštneho génia, vzbudzujúceho permanentne pohor-

šenie“ (Philippe Soupault). Aj po tých príslovečných sto rokoch. Veď „Kráľ Ubu, ktorému Jarry vdychol život, je nesmrteľný. A zrejme nikdy nezomrie ani jeho brat Doktor Faustroll“ – predpovedal básnik Soupault. A my sa môžeme len dohadovať, či je u nás málo alebo veľa Pláváčich Svalov, Truľomírov Odrónskych, Trdiel, Ťarbákov, Ťukesov, Fajnovkov a Pochábllov, čo sa naisto nepostavia do radu na úctyhodné vydanie Názorov a skutkov doktora Faustrola, patafyzika.

Juraj Mojžiš

Nakladateľství G plus G

Čas barchesu
Viola Kovačová

Skici ze Svatého Jura. Svůj „Čas barchesu“ rozehrává autorka úsměvnými příběhy z prostředí malého městečka v době první republiky. Hrdiny jsou skuteční místní lidé – svárliví i moudří, podivní i vážení občané, movití i ubozí; Slováci, Židé, Němci,

Češi... S autorkou nahlížíme do místních rodin, na rodinné tradice, zvyky a slavnosti. Pohledem dětí i pohledem dospělých je zde zachycen obraz prvorepublikové atmosféry, která zdaleka nebyla pouhou idylou, ale ve srovnání s tím, co následovalo, se jí mohla zdát. První protizidovská opatření totiž přinesla konec „Času barchesu“ – a to pro všechny.

Viola Kovačová ve svých krátkých a přitom charakteristických příbězích umně zachytila atmosféru soužití národnostně a nábožensky pestrého obyvatelstva, a tak překročila rámec regionálně vymezené literatury. Prvotina slovenské autorky Violy Kovačové (nar. 1944), slovensky 1993.

Ilustrovala Saša Švolíková.

136 stran, 219 Kč

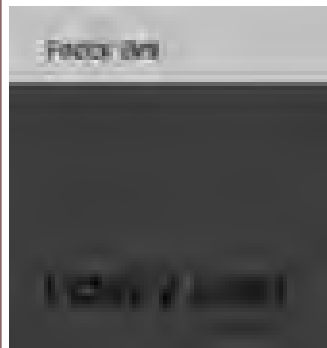

Rabín Feder
Zuzana
Peterová

Richard Feder (1875-1970) patřil k významným osobnostem českých židů 20. století. Jako rabín působil v době meziválečné v Kolíně a od 50. let až do své smrti v Brně. Svůj život zasvětil studiu a učitelké profesi, rodině, blízkým a souvěrcům. Byl typickým příkladem asimilovaného žida, který vyrostl na českém venkově, a v dospělém věku se aktivně podílel na spolkové a osvětové činnosti. Když se roku 1945 v sedmdesáti letech vrátil z Terezína, bez manželky, dětí a vnoučat, napsal v dopise: „Jsem teprve druhý týden doma a hledám zapomenutí v práci...“ A této práci pro druhé se věnoval ještě po dlouhých dvaceti letech. Dodával odvalu a víru těm, kteří přežili, vyučoval děti i mládež, zasazoval se o připomínání obětí války.

Tato kniha chce připomenout osobnost rabína Richarda Federa v jeho vlastních vzpomínkách a korespondenci a také ve vzpomínkách současníků, jejichž příběhy jsou zde převyprávěny.

168 stran, 175 Kč

Lidský úděl
Fedor Gál

Krátké eseje o lidech, světě, politice a společnosti vůbec. Původně je autor psal pro slovenský týdeník Domino Fórum, kde byla většina publikována v průběhu roku 2003. Fedor Gál

si v nich připomíná setkání, kterých se mu v posledním desetiletí dostalo jako nakladateli, podnikateli, občanu, bývalému politikovi. S vědomím vlastního údělu hledá tvář současného světa: „Holocaust, totalitní stát, identita, jinakost jsou tématy mého života. Neprosil jsem se o ně.“

Knihu doprovázejí fotografie Miro Švolíka.

128 stran, 139 Kč

Nakladatelství G plus G

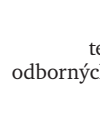
Plavecká 14
128 00 Praha 2
tel: 00420 222 588 001
tel/fax: 00420 222 587 825
mobil: 00420 737 774 538
mail: gplusg@gplusg.cz
www.gplusg.cz

Distribuci na Slovensku zajišťuje firma Artforum.

Autori čísla

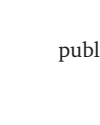
Elena Akácsová
exšéfredaktorka internetového www.inzine.sk, v súčasnosti pripravuje projekt nového internetového portálu a zároveň pracuje na zdokonalení metódy cvičenia jogy bez použitia tela

Anna Grusková
teatrologička, dramaturgička, editorka a autorka viacerých odborných kníh a dramatičiek, venuje sa nemeckému a rakúskemu divadlu a sociálnemu rozmeru divadelného umenia

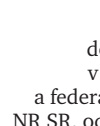
Viliam Klimáček
spisovateľ, dramatik, režisér a herec, pôvodne vyštudovaný lekár, päťnásobný držiteľ ceny Alfreda Radoka, od roku 1985 umelecký šéf divadla GUnaGU

Miloslava Kodoňová
publicistka, venuje sa filozofii, religionistike, teológii, médiám a umeniu

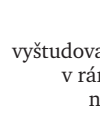
Jela Krajčovičová
vyštudovala slovenčinu a angličtinu na FF UK v Bratislave, pracovala ako redaktorka mesačníka OS, Kultúrneho života, Národnej obrody a Romboidu, venuje sa písaniu, čítaniu a oslave ženského princípu, v súčasnosti pracuje ako matka a zároveň študuje religionistiku

Ján Langoš
do roku 1989 pracoval v Ústave technickej kybernetiky SAV, v rokoch 1990-1992 podpredseda Snemovne ľudu FZ ČSFR a federálny minister vnútra ČSFR, v rokoch 1994 - 2002 poslanec NR SR, od roku 2004 predseda správnej rady Ústavu pamäti národa

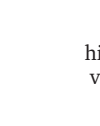
Peter Michalovič
filozof a estetik, autor kníh Az idióma keresése, Úvod do štrukturalizmu a postštrukturalizmu (spolu s Pavlom Minárom), Orbis terrarum est speculum ľudí, Krátke úvahy o vizualite a filme, Dal Segno al Fine, Omnibus in omnibus, prednáša na FF UK a na FTF VŠMU v Bratislave

Marek Mocker
vyštudoval sociológiu na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity, v rámci doktorandského štúdia na FiF UK sa zaoberá vzťahom náboženstva a politiky, pracuje ako vysokoškolský pedagóg

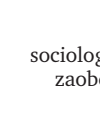
Juraj Mojžiš
výtvarný kritik a teoretik, autorom mnohých publikácií, napríklad súboru filmových esejí Použí ma ako stránku knihy, reprezentatívneho výberu Albert Marenčin - Koláže, monografií o Mariánovi Čunderlíkovi a Rudolfovi Filovi

Hanuš Nykl
historik ruskej kultúry, zaoberá sa dejinami ruskej filozofie, vyučuje na Filozofickej fakulte v Prahe, prekladá, prispieva do odbornej tlače

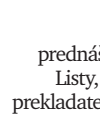
Vladimír Petřík
literárny historik a kritik, zaoberá sa problémami slovenskej literatúry 20. storočia, už niekoľko desaťročí sa venuje predovšetkým pôvodnej tvorbe

Sylvia Porubánová
sociologička bratislavského Strediska pre štúdium práce a rodiny, zaoberá sa problematikou rovnakých príležitostí mužov a žien, ľudskoprávnymi a rodovými aspektmi antidiskriminácie

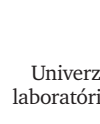
Imrich Ruisel
riaditeľ Ústavu experimentálnej psychológie SAV a vedúci Centra výskumu inteligencie a tvorivosti, venuje sa kognitívnej psychológii a psychológii osobnosti, prednáša na FMFI a FSEV UK, FF Trnavskej univerzity a na VŠVU

Imrich Sklenka
prednáša filozofiu na Prírodovedeckej fakulte UK, šéfredaktor časopisu Listy, ktorý sa usiluje o dialóg medzi teológiou, filozofiou a politikou, prekladateľskou činnosťou otvára cestu najmä k tým nemeckým autorom, ktorí sa pohybujú na rozhraní medzi teológiou a filozofiou

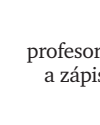
Peter Sýkora
evolučný biológ a filozof, pôsobí na Katedre filozofie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, kde prednáša filozofickú antropológiu a bioetiku, na Emory univerzite v Atlante prednášal sociobiológiu a na Komenského univerzite v Bratislave okrem iného aj evolučnú psychológiu

Lubomír Tomáška
biológ, vedúci Katedry genetiky Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského, spolu s Jozefom Nosekom vedie Spoločné laboratórium Katedier biochémie a genetiky, zaoberajúce sa rôznymi aspektmi genetiky kvasiniek

Milan Zemko
historik zaoberajúci sa dejinami Slovenska v medzivojnovom období a stredo-európskou problematikou, vo vydavateľstve Kalligram vydal knihu Slovensko - krajina v medzičase

Ivan Žucha
profesor psychiatrie na Lekárskej fakulte UK, autor kníh Fragmenty a zápisky psychiatra Ivana Žuchu i nedávno vydané beletristickej prvotiny Kompost

Celoživotní sprievodcovia

Moje prvé kontakty s knihami mali chuťový rozmer. Cmúľal som rožky leporiel a bol som zrejme veľmi spokojný lezuň. Keďže mi rodičia zopár takto postihnutých kníh odložili pre výstrahu, mojim deťom som kúpil ich prvé knihy už omývateľné, z mäkkého plastu, o akom sa mne, juvenilnému čitateľovi-stravníkovi, ani nechýrvalo.

Moje deti sa statočne prehryzli týmito ohybnými stránkami s obrázkami šálok, vláčikov či lópt, aby sa z nich stali čitateľa zraniteľnejších - ale v tom, čo zanechajú - oveľa trvácnejších kníh.

Keby som mal vystopovať, čo kedysi spôsobilo, že som až dodnes ostal čitateľom - čo nie je až taká samozrejmosť - okrem chuťového rozmeru knihy to vždy spôsobili jej obrázky. Na staré dobré „obal predáva“, na rozmer výtvarný, na knihu ako objekt som sa spoľahlivo nacytal vždy. Zlákali ma lesklé predné strany, ktoré voňali inak ako chrby, viazané v plátne.

Prvá hrubá kniha, čo som v živote prečítal, bol trojdielny Winnetou, odrádzajúci najmä tým, že bol neilustrovaný a vytlačený nesutočne malými písmenkami. Statočne som sa ním prelúskal iba preto, lebo som si ho sám ilustroval v hlave plnofarebným náčelníkom Apačov, zapamätaným z knia.

A chutili mi záložky. Tie ploché tkané pramienky lesklej látky, ktoré som určite aspoň raz ochutnal aj v dospelosti, keď som knihy už nežul (Nemáte dnes, keď je opäť renesancia týchto knižných lízaniek, pokiaľ ochutnať?).

Veľký kredit medzi čítajúcimi prvkami Základnej deväťročnej školy na Starej Turej mala kniha Šrófikove dobrodružstvá. Tento taliansky Pinocchio zo železa, čo mal nohy zo žehličiek a kolená z kachľových rúr, bol milovaný kvôli ilustráciám. Dej síce bola

sociálna limonáda o dobrých chudobných a zlom fabrikantovi Cicettim, ale ten nádherný vizuál nás dostal! Pán Fuka knihu oživil lesklými strojmi, aerodynamickými autami a dymiacimi vlakmi. Obrázok Šrófika, ktorý potajme cestuje na cisternovom vagóne za svojím otcom a počas jazdy si pochutnáva na motorovom oleji, si obľúbil aj môj osemročný syn.

Ďalej mi chutili trojzväzkové Prostonárodné rozprávky od Dobšinského, viazané v koženke a s obrázkami Martina Benku. Voňajú dodnes. A čo už Varíme zdravo, chutne a hospodárne? Matkina kuchárska kniha z päťdesiatych rokov, keď mali gazdinky síce menší výber surovín, ale zasa varili z topinamburov (zrejme dovážaných ako naturálna splátka dlhovej nejakej africkej krajiny, kam sme vyviezli čerpadlá z Olomouca a tanky z Martina). Matka mala v tejto kulinárnej biblii ručne zapísané recepty, ktorých názvy ma dojmajú dodnes (Aničkine koláčiky, Helenkin rez). Už len matne tuším, kto je pani Helenka, ale cez zažltnutú stránku papiera si dokážem v pamäti vybaviť kvalitu jej rezu dodnes.

A skutočná Afrika musela voňať ako trojzväzkový cestopis pánov Hanzelku a Zikmunda. Aspoň som tomu ako desaťročný veril, keď som čítal ich Afriku snov a skutočností s úžasnými obrázkami, tónovanými dohned. V týchto knihách ma cestovatelia presvedčili, že Tatra 87 je najlepšie auto na svete a že keď ako prvé auto so vzduchom chladeným motorom prešlo Saharou, že dokáže aj lietat. Plutvu na chrby malo, takže plávanie by zvládlo a odtiaľ je do vzduchu iba krok. Cestopisy boli viazané v plátne, so škorovicami chutiace mi záložkami a mapami cesty na vnútorných stranách obalu.

Foto Ctibor Bachratý

Boli to skrátka časy, keď som knihy hltal. A potom, cestou z detstva do dospelosti s hlučnou zastávkou puberty, som odrazu, zo dňa na deň, začal „len“ čítať. Kulinárny pôžitok z písmen sa presunul z nosa a jazyka vyššie, z oblasti vnemov vôňových a chuťových do iných centier ľbky. Tak či tak zrakové vnemy spracúva ten istý mozog, takže to nemajú k sebe ďaleko.

Ako atavizmus z obdobia ranej knižnej žravosti mi ostal čuch, ktorý mi až do dnešných dní nechtiac pri vstupe do knižkupectva hypertrofuje. Keď ma nikto nepozoruje, nebadane otvorím knihu, ktorá ma zaujme, a slastne k nej privoniam. Vzdychnem a zasa ju pomaly odložím na pult. Kupujem striedmo. Nemusím už všetko ochutnať a predsa nehladujem.

Som šťastný, že knižné lahôdkarstva sú dnes plné takých vybraných delikates ako nikdy predtým. A tuším mi to stačí.

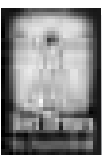
Viliam Klimáček

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

2.

Robert Fulghum:
Tretí práni
(Argo)

3.

Dan Brown:
Anjeli a démoni
(Slovart)

nonfiction

1.

Kalendárka 2005
(Aspekt)

2.

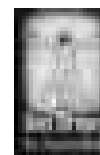

Fedor Malík:
100 najlepších
slovenských vín
(Vydavateľstvo PT)

3.

Stephen Hawking:
Ilustrovaná
stručná história
času
(Slovart)

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Táňa Keleová
- Vasilková:
Cukor s soľ
(Ikar)

Paulo Coelho:
Na brehu Rio
Piedra som si sadla
a plakala
(Sofa)

Fedor Malík:
100 najlepších
slovenských vín
(Vydavateľstvo PT)

Tvrčko Vujity:
Videl som peklo 2
(Talentum)

Jamie Oliver:
Šéfkuchár bez
čapice - Dni plné
chuti
(Spektrum Grafik)

Robert Fulghum:
Tretí práni
(Argo)

Honza Volf:
Básničkový
kalendár 2005
(Nakl. jedného
autora)

Rob Grant:
Kolonie
(Argo)

Jonathan Lynn,
Antony Jay:
Jistě, pane
premiére II.
(Aurora)

Jonathan Lynn,
Antony Jay:
Jistě, pane
premiére I.
(Aurora)

Lída Holá:
New Czech Step
by Step
(Akropolis)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: Ing. Frederik Nemeth, *FAN studio **Redakcia:** Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) **Redakčný kruh:** Egon Gál, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Lubomír Tomáška **Adresa:** Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava **tel.:** +421/2/5463 0088, 5441 5036 **fax:** +421/2/5463 0089 **e-mail:** kas@fan.sk **Internet:** www.fan.sk/kas **Jazyková úprava:** Marta Hollá **Vizuálna koncepcia:** Layout JS. **Grafická úprava:** *FAN studio **Tlač:** OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava **Rozširuje:** Mediaprint-Kapa a knižní distribútori **Registračné číslo:** MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Rebríčkové predajnosti kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac.

Časopis vychádza s láskavým príspevkom CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS, Občianskeho združenia Index a Ministerstva kultúry SR.